
The Nicholai Studies:
*International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich*

Volume III, Number 5

Николајеве студије:
*међународни часопис за истраживање догматске
и црквене доприноса Николаја Велимировића*

година III, број 5

Belgrade, 2023

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich

Publisher:

Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” Belgrade, Serbia

Patron:

Tumane Monastery

Editor:

Srećko Petrović

Editorial Board:

Prof. Svilen Tutekov, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria)

Prof. Bogdan Lubardić, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Aleksandar Đakovac, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Vladimir Cvetković, Ph. D. (Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Angela Berlis, Ph. D. (Faculty of Theology, University of Bern, Switzerland)

Romilo Knežević, Ph. D. (Innovation Center, University of Niš, Serbia)

Radmila Radić, Ph. D. (Institute for Recent History of Serbia, Belgrade)

Irena Pavlović, Ph. D. (Faculty of Humanities, Social Sciences, and Theology, Friedrich–Alexander University Erlangen–Nürnberg, Germany)

Sava Kokudev, Ph. D. (Faculty of Theology, St. Clement of Ohrid University of Sofia, Bulgaria)

Prof. Rastko Jović, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Darko Đogo, Ph. D. (Saint Basil of Ostrog Orthodox Theological Faculty, University of East Sarajevo, Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina)

Prof. Vladislav Puzović, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Damjan S. Božić, Ph. D. (Archbishopric of Belgrade and Karlovci, Belgrade, Serbia)

Radovan Pilipović, Ph. D. (Archive of the Serbian Orthodox Church, Belgrade, Serbia)

Zdenko Širka, Ph. D. (Protestant Theological Faculty, Charles University, Prague, Czech Republic)

Milan Kostrešević, Ph. D. (Faculty of Theology, University of Bern, Switzerland)

Radomir Marinković, M. Th. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Acting Secretary:

Srećko Petrović

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich

Volume III,

Number 5

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5>

Belgrade, 2023

Nicholai Studies:

*International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich*

UDC: 271.2

ISSN: 2738–1064 | eISSN: 2738–1072

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies>

<https://nicholaistudies.org/> | <https://николајеџе-студије.срб>

The *Nicholai Studies* is an international peer-reviewed academic journal dedicated to research of theological and ecclesiastical contribution of **Nicholai Velimirovich**, as well to the research of a wider context in which he lived and created, i.e. the reception of his ideas and his heritage in general. *Nicholai Studies* primarily publishes original scientific papers dedicated to the study of theology and spirituality. The journal is open for scientific papers and review articles based on research in other areas, like social sciences and humanities, philosophy, sociology, political science, philology, literature, history, historiography, archival research, etc. — as long as they correspond with the topic of the journal. *Nicholai Studies* also publishes relevant archival and documentary material, with accompanying studies and notes as well as bibliographies, shorter notes, reviews, comments and reviews of new publications. *Nicholai Studies* primarily publishes articles in English and Serbian language. Every article published in *Nicholai Studies* is reviewed two times and anonymously before being published.

The publisher of *Nicholai Studies* is the Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” based in Belgrade, Serbia. The patron of the journal is Tumane Monastery. International scientific journal *Nicholai Studies* is published both as a printed and as an online open access journal. The journal is printed in A5 format on recycled paper in the Printing office of the Serbian Orthodox Church in Belgrade.

The scientific journal *Nicholai Studies* is founded in the year 2020 and launched in 2021. The journal *Nicholai Studies* is published two times a year. Papers published in *Nicholai Studies* are peer-reviewed. The published articles represent the views of the authors.

Николајеве студије:
међународни часопис за истраживање
богословској и црквеној дојриноса
Николаја Велимировића

година III,

број 5

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5>

Београд, 2023.

Николајеве студије:

међународни часопис за истраживање догословској
и црквеној доприноса Николаја Велимировића

УДК: 271.2

ISSN: 2738-1064 | eISSN: 2738-1072

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies>

<https://nicholaistudies.org/> | <https://николајеве-студије.срб>

Николајеве студије су међународни научни часопис посвећен истраживању богословског и црквеног доприноса **Николаја Велимировића**, као и истраживању ширег контекста у ком је он живео и стварао, односно рецепције његових идеја и његовог наслеђа уопште. *Николајеве студије* првенствено објављују оригиналне научне радове посвећене проучавању теологије и духовности. Часопис је отворен и за радове настале на основу истраживања у областима других друштвено-хуманистичких наука — философије, социологије, политикологије, филологије, књижевности, историје, историографије, архивистике итд. — уколико кореспондирају са тематиком часописа. *Николајеве студије* такође објављују релевантну архивску и документарну грађу са пратећим студијама и напоменама, као и библиографије, краће прилоге, осврте, коментаре и приказе нових издања. *Николајеве студије* првенствено објављују радове на енглеском и српском језику. Сви радови објављени у *Николајевим студијама* су двоструко и анонимно рецензирани.

Издавач часописа *Николајеве студије* је Хришћански културни центар „др Радован Биговић“ из Београда. Покровитељ часописа је манастир Тумане. *Николајеве студије* излазе и као штампани и као електронски часопис доступан у отвореном приступу. Часопис се штампа у А5 формату на рециклираном папиру у Штампарији Српске Православне Цркве у Београду.

Научни часопис *Николајеве студије* основан је 2020. године. Свеске *Николајевих студија* излазе два пута годишње. Радови публиковани у *Николајевим студијама* су рецензирани. Објављени текстови представљају ставове аутора.

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich

Volume III, Number 5

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5>

Contents

Perspective:

John D. Finley

St. Nicholai of Žiča on Socio–Political Topics

11–40

Original Research Articles:

Nemanja Radulović

The Belgrade Circle of Mitrinović's Followers
in the Light of Archival Sources

41–70

Nemanja Andrijašević

Letter from Bishop Nicholai Velimirovich
to Reverend Protopresbyter Stevan Dimitrijević on December 12, 1921

71–88

Review Article:

Budimir Kokotović

Archpriest Aleksa Todorović (1899–1990),
Disciple of Saint Bishop Nicholai Velimirovich
89–112

Perspective:

Ljupka Katana

The Life of Nicholai Velimirovich
113–152

Book Review:

Dušan Đaković

*Contemplation of the Sermons at the Foot of the Mount
and Petar II Petrović Njegoš in the Critical Thought
of Nicholai Velimirovich*
153–160

News:

Nicholai Studies Notices, September—December 2022
161–166

Bibliography:

Book Notes (2022–2023)
167–170

Notes:

Authors in this issue of the *Nicholai Studies*
171–174

Николајеве студије:
међународни часопис за исцртавање
богословској и црквеној дојринос
Николаја Велимировића

година III, број 5

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5>

Садржај

Коментар:

Џон Д. Финли

Свети Николај Жички о друштвено–политичким темама (на енглеском)

11–40

Оригинални научни радови:

Немања Радуловић

Београдски круг Митриновићевих следбеника
у светлу архивске грађе

41–70

Немања Андријашевић

Писмо Владике др Николаја Велимировића
протојереју Стевану Димитријевићу 12. децембра 1921. године

71–88

Прегледни рад:

Будимир Кокотовић

Прота Алекса Тодоровић (1899–1990),
ученик Светог Владике Николаја Велимировића
89–112

Осврт:

Љупка Катана

Живот Николаја Велимировића
113–152

Приказ:

Душан Ђаковић

Созерцање Беседа ѿод јором
и *Пејшар II Пејировић Њејош у кријичкој мисли*
Николаја Велимировића
153–160

Вести:

Белешке *Николајевих студија*, септембар–децембар 2022 (на енглеском)
161–166

Библиографија:

Нове књиге (2022–2023)
167–170

Белешке:

Аутори у овом броју *Николајевих студија* (на енглеском)
171–174

Read Online

St. Nicholai of Žiča on Socio–Political Topics

V. Rev. John D. Finley

Department of Missions and Evangelism for the

Antiochian Orthodox Christian Archdiocese of North America,

Englewood, NJ, USA

St. Athanasius Academy of Orthodoxy Theology,

Santa Ynez, CA

✉ frjfinley@antiochian.org

Abstract: The advice of St. Bishop Nicholai of Ohrid and Žiča (1881–1956), written nearly 100 years ago rings evermore true as it did during that period of history. With all the troubling current events in our world, we need a reference point to focus both our perspective and response to them.

Key words: Bishop Nicholai Velimirovich (1881–1956), *Prologue of Ohrid*, Anarchy, Tyranny, Apostasy, Conquest, Freedom and Slavery, Good Citizens, Leaders, Peace, Ruling Over Others, Society.

In our day and age, the advice of St. Nicholai of Žiča written nearly 100 years ago rings evermore true as they did during that period of history. With all the troubling current events in our world, we need a reference point to focus both our perspective and response to them. The sage wisdom and keen spiritual insight of St. Nicholai has been both a comfort and an inspiration to me over the years.

In compiling for myself, a topical index of subjects contained in the *Prologue of Ohrid*, the following categories appear under the general heading of Socio-political: (*In alphabetical order*) Anarchy and Tyranny, Apostasy, Conquest, Freedom

and Slavery, Good Citizens, Leaders, Peace, Ruling Over Others, Society, and The Will of the People.

Since the *Prologue* has been presented in multiple languages, and in multiple editions, the references will simply be given according to the dates of the calendar year and whether the reference may be found in the Reflection or the Homily of that day.¹

May we be comforted, inspired, enlightened, and warned by these prophetic words of Bishop St. Nicholai.

On Anarchy and Tyranny

We see much today in terms of mob rule, with rioting, looting, random vandalism, protests, and the like. Many world leaders are accused of being tyrants by their detractors. In this homily, St. Nicholai helps us to focus our definitions in terms of anarchy as mob rule and tyranny as one ruling over many by force and offers the practice of catholicity and mutual obedience as the solutions to such extremes.

July 11, Homily: About obedience and humility

“Likewise, you younger, submit yourselves, unto the elder. Yes, all of you be subject one to another, and be clothed with humility” (1 Peter 5:5).

Here is the principle of the true catholicity of Orthodoxy! It is based on the unconditional obedience of the younger toward the elders and on reciprocal obedience of equals among themselves, and on the humility of both the elders and the younger. Humility is a good word but better still is the word humbleness and the best word is “humble-mindedness”: in essence, humble-mindedness corresponds exactly to the Greek word which the apostle used in his epistle and humble-mindedness signifies lowly thoughts about oneself and higher thoughts about God and con-

---

¹ With a view to the possibility of some future critical study, in the bibliography at the end of this review, we will add references to several editions of the *Prologue of Ohrid* in Serbian and English.

stant admission of one's helplessness, one's ignorance, one's viciousness, one's unworthiness and constant recognition of God's power, God's wisdom, God's mercy and God's dignity.

God is the only King of mankind. That is why God opposed the wishes of the Israelites that a king be appointed for them from among the people. God rules and men serve God. Those who rule and those who submit are equally the servants of God. When it is known and recognized that God is King and that all men are servants of God then, by this, the foundation of catholicity is established, the foundation of the angelic society. Upon this foundation then is built the House of God, the angelic society, with the help of the obedience of the younger toward the elders and on reciprocal obedience of peers among themselves and upon the humble-mindedness of all. In this manner, two terrible evils are avoided in the world: tyranny, i.e., one ruling over many by force, and anarchy, i.e., mob rule, thereby avoiding mono-tyranny or poli-tyranny.

The principle of catholicity is an organic principle, i.e., the principle of life. This is the principle of mutual service, mutual help and mutual love. Brethren, may God endow us with wisdom to have recourse toward this saving principle in our lives.

Lord Jesus, obedient and humble Lover of Mankind, implant and confirm in us obedience to Your law and mutual obedience out of love and humble-mindedness toward Your unutterable power and wisdom. To Thee be glory and praise forever. Amen.

In this reflection, St. Nikolai observes that a weak man usually protects himself by hypocrisy and the strong man protects himself by tyranny.

August 01, Reflection:

A weak man usually protects himself by hypocrisy and the strong man protects himself by tyranny. That no man can defend his life before God either by hypocrisy or by tyranny is clearly shown to us by the exam-

ple of the holy elder Eleazar and King Antiochus. When the tyrannical king brought Eleazar to trial and compelled him to eat pork if he desired to save his life, Eleazar adamantly rejected that. Then some of Eleazar's friends handed him a piece of other meat, not swine's meat, begging him to eat that in the presence of the king and the people in order to safeguard both his life and his conscience. The elder refused this offer saying to his friends: "Hypocrisy is not becoming to me, an old man, to the scandal of many young people." The elder Eleazar was slain in the body, but he saved his soul.

The punishment of God came upon the tyrannical King Antiochus while he was still living. A dreadful disease from within overcame him and his body swarmed with worms and the stench from his body spread afar. In his despair, the king remembered the shedding of the innocent blood of thousands and thousands of human beings who, by his order, were unmercifully murdered and frightened of God, he began to confess the one God whom, before that, he persecuted by persecuting His faithful ones. However, heavenly mercy did not manifest itself on him.

On Apostasy

In this homily, St. Nicholai warns that whenever the faithful alienate themselves from God, God weaves a whip from the unbelievers to bring the believers to their senses.

May 13, Homily: About how God uses the unbelievers in order to punish the believers

"Nebuchadrezzar, the king of Babylon, my servant" (Jeremiah 25:9).

Is not this a difficult saying? Who can be fed by it? The pagan king, the idolatrous king, the Lord call him His servant. If the servant of God is one who knows the True God and who adheres to the law of God, how then can one be a servant of God who does not know the True God and who does not adhere to the law of God? Truly, the true servant of God

is he who knows the True God and who keeps the law of God but when he, to whom God has given the knowledge about Himself and His law, perverts knowing into unknowing and law into lawlessness, then God takes as His servant that ignorant one so as to punish the apostates. For, an apostate from god is worse than a pagan and an apostate from the law of God is lower than an idolater by birth.

Therefore, when Israel, as the ancient Church of God, alienated itself from God and the law of God, God chose Nebuchadrezzar for His servant to punish Israel, the Apostate.

Therefore, when the Christian peoples in Asia and Africa through numerous heresies alienated themselves from God, God took as His servant the Arabs to punish Christians in order to bring them to their senses.

And when the Christian peoples in the Balkans alienated themselves from God and God's law, God invited the Turks as His servants to punish the apostates that by punishment to bring them to their senses.

Whenever the faithful alienate themselves from God, God weaves a whip from the unbelievers to bring the believers to their senses. And, as the faithful consciously and willingly turn away from God, so the unbelievers unconsciously and unwillingly become servants of God; the whip of God.

But God takes the unbelievers only temporarily in His service against the believers. For the land of Nebuchadrezzar, the same Lord says, He will visit it for its lawlessness and “make it perpetual desolations” (Jeremiah 25:12), then will a servant against a servant be found? For God did not take the Babylonians for a servant because of their goodness and faith, rather because of Israel's wickedness and unbelief.

O Righteous Lord, help us by Your Spirit Most-high, to always adhere to You, the One, True God and Your own saving law. To Thee be glory and praise forever. Amen.

In this homily, St. Nicholai recalls the apostasy of Jerusalem at the time of Christ, again warning that when believers fall away from the Faith: they become worse than the unbelievers who never knew the true faith.

August 19, Homily: About the power of the Lord and the weakness of idols

“Behold, the Lord rideth upon a light cloud and shall come into Egypt: And the idols of Egypt shall be moved at His presence” (Isaiah 19:1).

Fleeing from King Herod, the “Pharaoh” of Jerusalem, the Lord came to Egypt. The true Israel is not reckoned according to the place, but according to the spirit and deeds. At the time of the birth of the Lord, greater evil [Herod] reigned in Jerusalem than had ever reigned in the Egypt of the Pharaohs—as it often happens when believers fall away from the Faith: they become worse than the unbelievers who never knew the true Faith. Such is the case in our days, with the rulers in Russia who apostatized from Christ. [This was written in 1928 — Ed.] At that time, Egypt was a kinder and more hospitable place for the Savior of the world than was Jerusalem. Compare the words of the prophet with the words of the angel in Righteous Joseph’s dream: Arise, and take the young Child and His mother and flee into Egypt (Matthew 2:13), and immediately you will be convinced that the words of Isaiah do not refer to anyone other than Christ the Lord. You will be convinced of this even more when you hear the words of the other prophet who says: Out of Egypt I called My son (Hosea 11: 1).

What does “a light cloud,” on which He [the Lord] will come to Egypt, signify? This signifies the body of the Lord, in which He clothed His divinity, for the body of man is as a dense cloud in which the soul resides. Therefore, this is the prophetic vision of the Incarnate Lord. Some interpreters also think that “a light cloud” signifies the Most-pure Mother of God who, by long fasting and prayer and other asceticism, made her body as light as a cloud. The body of the Theotokos was “light as a cloud” especially because of her overcoming of the passions that weigh down the human body.

O All-merciful Lord, Who desires salvation for all mankind, and does not look to see who is a Jew and who is an Egyptian: save and have mercy on us, for we continuously hope in Your Name. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Conquest

In this homily, St. Nicolai reminds us that Christ conquered the world and the Christian Faith is the ultimate conquest over the fallenness and corruption of this age.

January 15, Homily on the victorious faith

“And this is the victory that overcometh the world, even our faith” (I John 5:4).

Christ the Lord conquered the world. That, brethren, is also our victory. The apostles conquered the world and that is our victory. The saints, virgins and martyrs conquered the world and that is our victory. Brethren, there is nothing more powerful in the world than the Christian Faith. The swords that struck this Faith became blunt and broken, but the Faith remained. The kings who fought against this Faith were smothered under the anathema of their evildoings. The kingdoms that waged war against this Faith have been destroyed. The towns that rejected this Faith lay demolished in their ruins. The heretics who corrupted this Faith perished in soul and body, and under anathema they departed from this world, but this Faith remained.

Brethren, when the world pursues us with its temptations—the temptation of external beauty, the temptation of riches, the temptation of pleasure, the temptation of transient glory—with what shall we resist and by what shall we be victorious, if not by this Faith? In truth, we prevail by nothing except by this invincible Faith, which knows of something greater than all the wealth of this world.

When all the temptations of this world reveal the opposite side of their faces—when beauty turns into ugliness, health into sickness, riches into poverty, glory into dishonor, authority into humiliation, and all-blossoming physical life into filth and stench—by what shall we overcome this grief, this decay, this filth and stench, and preserve ourselves from despair, if not by this Faith? In truth, by nothing except this invincible Faith, which teaches us eternal and unchangeable values in the Kingdom of Christ.

When death shows its destructive power over our neighbors, over our relatives and our families, over our flowers, over our crops, over the works of our hands, and when it turns its irresistible teeth even on us—by what shall we conquer the fear of death, and by what shall we unlock the doors of life, stronger than death, if not by this Faith? In truth, by nothing except this invincible Faith, which knows about the resurrection and life without death.

O Lord Jesus, Conqueror of the world, help us also to conquer the world by our faith in Thee. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Freedom and Slavery

In this homily, St. Nicholai turns the worldly definitions of freedom and slavery on their heels and points us to true freedom in Christ.

January 16, Homily on how we are all free only if we are slaves of Christ

“For he that is called in the Lord, being a servant, is the Lord’s freeman: likewise, also he that is called, being free, is Christ’s servant (I Corinthians 7:22).

The great news that Christianity daily announces to the world is that a thing is evaluated at its full value not according to its external appearance, but by its essence. Evaluate things not according to their color and

shape but according to their meaning. Evaluate a man not by his position and property but by his heart—in which his feelings, his reason and his will are united.²

According to this (which is always a new teaching for the world), he who is outwardly enslaved is not a slave, and he who possesses outward physical freedom is not free. According to worldly understanding, a slave is one who enjoys the world the least, and a free man is one who enjoys the world the most. According to Christian understanding, a slave is one who enjoys the least from the living Christ, while a free man is one who enjoys the most from the living Christ.

Further, according to worldly understanding, a slave is one who carries out his own will less frequently and the will of others more frequently, while a free man is one who carries out his own will more often and the will of others less often. However, according to Christian understanding, a slave is one who carries out his own will more often and the will of God less often, while a free man is one who carries out the will of God more frequently and his own will less frequently. To be a slave of the Lord is the only true and worthy freedom of man—and to be a slave to the world and to one's self, to sin and vice, is the only fatal slavery. A man might think of kings on their thrones: are there any men on earth more free? Yet, many kings were the most base and the most unworthy slaves of the earth. Of shackled Christians in the dungeons, a man might think: are there any slaves on earth more miserable? However, the Christian martyrs in the prisons felt like free men, and they were filled with spiritual joy! They chanted Psalms and raised up prayers of gratitude to God. Freedom that is tied to grief and sorrow is not freedom, but slavery. Only freedom in Christ is tied to unspeakable joy. Lasting joy is the mark of true freedom.

O Lord Jesus, the only Good Lord, Who grantest us freedom when Thou bindest us more strongly to Thyself, make us Thy slaves as soon as possi-

---

² This is likely an indirect reference to the human **heart** (feelings), **mind** (reason), and **will**, which is a common theme in St. Nikolai's writings.

ble, that we would cease to be slaves of cruel and unmerciful masters. To Thee be glory and praise forever. Amen.

In the following homily, St. Nicholai describes how the mind and freedom are inseparable, observing that when the mind loses its absolute guiding power over the soul, then there arises in the soul many disparate guiding principles—which bring about confusion, chaos and destruction. In addition, he alludes to the Prayer of the Office of the 6th Hour, encouraging us to nail our minds to Christ as to a cross in order not to lose or abuse our God-given freedom.

July 05, Homily: About sobriety of mind

“Wherefore gird up the loins of your mind, be sober and hope to the end for the grace that is to be brought to you at the revelation of Jesus Christ” (1 Peter 1:13).

Brethren, the mind is the guide of the soul and adviser to the soul. God gave the animals only a soul [an irrational soul], and that is why He did not give them freedom but guides them with His mind. God gave man a soul [a rational soul] and a mind—and with the mind, freedom. The mind and freedom are inseparable. Thus, all the tales of certain philosophers—concerning how man truly has a mind but does not possess freedom—are vain. It is clear from daily experience that freedom is an inseparable companion of the mind. Yet, as man does not possess a perfect mind, so he does not possess perfect freedom, but stands under the direction and guidance of God. God alone has a perfect mind and perfect freedom. We, therefore, are only the “image and likeness” of the mind and the freedom of God. We possess a mind sufficient to know the will of God and enough freedom to be able to decide to fulfill the will of God. When the mind loses its absolute guiding power over the soul, then there arises in the soul many disparate guiding principles—which bring about confusion, chaos and destruction.

What is the meaning of the apostle's words: Gird up the loins of your mind and be sober? They mean: "Do not allow your mind to fantasize but concentrate the mind on contemplating the Law of God." They also mean: "Do not allow your mind to abuse your God-given freedom, by plunging the soul into slavery to the flesh, the world and the devil; but nail the mind to Christ as to a cross, so that your soul may resurrect in Christ." Further, they mean: "Close your mind off from all self-willed imaginations, by which it becomes intoxicated and falls prey to the devil; and keep the mind girded in the narrowness of your heart, where it will become sober through prayer, and pure through tears." It means, in essence: "Train your mind not to misuse your freedom by reviling the Living and Merciful God and by deadening you soul through the passions."

O Lord Jesus, Mind of God and Wisdom of God, help us to gird our minds, that we may think only of what is from You and what is Yours—that our minds may lead our souls soberly to salvation. To Thee be glory and praise forever. Amen.

We usually think of slavery as coming only from an external force motivated by greed and gluttony. In light of the dreadful judgement, however, St. Nikolai warns against vain extravagance, spiritual nothingness, and wayward women, as the main causes for slavery, bondage, and the destruction of the State.

August 11, Homily: About how ugliness comes with sin

"Instead of sweet smell there shall be stink; and instead of a girdle a rent; and instead of well set hair baldness ...and burning instead of beauty" (Isaiah 3:24).

This is the word about extravagant and wayward women, about the daughters of Zion who have become haughty and "walk with stretched forth necks and wanton eyes, walking and mincing as they go and making a tinkling with their feet" (Isaiah 3:16). What was it that made the Hebrew women proud? Was it virtue? Virtue never made anyone proud for, in fact, virtue is a cure against pride. Was it the strength of a

people and the stability of the State? No, on the contrary, the prophet exactly foretells the imminent bondage of the people and the destruction of the State.

And, as one of the main causes for slavery and destruction, the prophet cites vain extravagance, spiritual nothingness and wayward women. What, therefore, made them so proud and haughty? Ornaments and embroideries stranded beads and necklaces, trinkets and hairpins, garters and girdles, perfumes and rings, quivers and mirrors. Behold, this is what made them proud and haughty! Exactly, all of this is an expression of their ignorant pride but the true cause of their pride is spiritual nothingness. From spiritual nothingness comes pride and that external melange [mixture] of colors which women drape over their bodies is only an obvious manifestation of their ignorant pride. What will become of all this in the end? Stench, disheveledness, baldness and burning. This will occur when the people fall into bondage. As usually happens: first, the spirit is enslaved by the body and then the body is enslaved by an external enemy.

Thus, that will be even then when the inescapable conqueror of our bodies comes death. Sweet smells will not help in the grave, the kingdom of stench. Neither will there be a need for girdles for a naked spine [skeleton]. Neither will braided hair save the skull from baldness nor all the beauty from the black remains of burning. This is the inescapable fate of the most beautiful, the healthiest the wealthiest and the most extravagant women. But this is not the greatest misfortune. The greatest misfortune is that the souls of these women with their stench, disheveledness, baldness, and burning will come before God and before the heavenly hosts of the most beautiful of God's angels and righteous ones. For the stench of the body connotes the stench of the soul from depraved vices; a disheveled body connotes the insatiability of the soul for bodily pleasures; the baldness of the body connotes the baldness of the soul of good works and pure thoughts; burning of the body connotes the burning of the conscience and the mind.

O, how dreadful is the vision of Isaiah, the son of Amos; dreadful then and even dreadful today; dreadful, because it is true.

O, Lord Holy and All-pure, help the women who make the sign with Your Cross, that they may remember their souls and to cleanse their souls before Your Righteous Judgment, so that their souls, together, with their bodies do not become eternal stench. To Thee be glory and praise forever. Amen.

St. Nikolai reminds us that true equality is achieved through baptism, and how the proud and the lowly are all as one — equal in baptism.

August 23, Homily about John the Precursor [the Forerunner] and how Isaiah prophesied concerning him

“The voice of him that cries in the wilderness: Prepare ye the way of the Lord, make straight in the desert a highway for our God” (Isaiah 40:3).

When a king wants to visit a certain place, he sends before him in advance his heralds. To an unusual king an unusual herald is appropriate. The herald of Christ the King in the wilderness was Moses; in Jerusalem, the Prophets; in Nazareth, the Archangel; in Bethlehem, the Magi of the East; on the Jordan, John. Not one king in the history of mankind has had such heralds. St. John the Baptist was also as unusual and special as were the other heralds of Christ. He was the voice crying in the two-fold wilderness: in the wilderness of Jordan and in the human wilderness.

Just as the wilderness of Jordan was fruitless and dry, so the wilderness of the human spirit, was unfruitful and dry. John was not able to make the human wilderness green and fruitful, but he cleared and plowed it and, in that way, was preparing the earth and leveled it [the earth] for the great Sower Who, by His coming, brings with Him the seed and the rain to sow the seed of knowledge and the rain of grace from on high to make it green and be fruitful. By repentance, John prepared the way and by baptism in water, made the path straight. The way and the paths these are the souls of men. By repentance, the souls of men were prepared to receive the seed of Christ and by baptism in water to bury that seed deep in the earth of their heart. The proud and the lowly when they are

immersed naked in the water are all as one, equal in their nothingness before the majesty of the All-glorious Christ the Savior: “Every valley shall be exalted and every mountain and hill shall be made low” (Isaiah 40:4). The word here is not about earthly valleys and hills but of lowly and proud men. As corpses in the grave are all the same before the eyes of a living man, thus all sinners, lowly and proud, slaves and masters are equal before the living God.

Such a wondrous vision was seen by Isaiah, the son of Amos, the prophet of the living God, the one and true God.

O Lord, Heavenly King, to Whom the heavenly hosts worship day and night, look down once again upon our nothingness and because of Your humiliation and passion for us, save us. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Good Citizens

In this reflection, St. Nicholai asserts that a country receives its value from good citizens. When we reverse this formula, thinking that men exist for the sake of the country, man is basically reduced to a machine whose value is based on production.

February 16, Reflection:

The most important thing in a meadow is grass. In a field, it is wheat. In a garden, it is vegetables. No one boasts about the enclosure of the meadow more than they do the hay in the meadow. Nor does anyone boast more about the shed in the field than they do the wheat in the field. Neither does anyone boast of the ditches more than they do the vegetables in the garden. Why do people boast about their countries; the roads throughout the country; the demarcations and boundaries of a country and cities throughout the country and everything else that is not more important from the enclosures of the meadows, neither the shed in the field, neither the ditches in the garden when it is

compared to the main crop, i.e., with man? Men do not exist for the sake of the country but the country exists for the sake of men. Christ did not come to save countries, but men. A country receives its value from good citizens. And what do evil people receive from a great country? Thorns in a spacious field.

Leaders

In this homily St. Nikolai reminds us that God used King Nebuchadnezzar to mow down evil among the disobedient Jews, but Christ plucked out evil by the roots.

May 15, Homily: About the prophesied and actual destruction of the idols of Egypt

“And the houses of the gods of the Egyptians shall burn with fire” (Jeremiah 43:13).

Who will burn them? “Nebuchadnezzar, the king of Babylon my servant,” said the Lord. This prophecy came true. Nebuchadnezzar conquered Egypt and he destroyed the houses of the false gods by fire; the idols of the Egyptians. He burned them but he did not destroy them forever. For after that came the destruction of Babylon, again according to the prophecy of the holy Prophet Jeremiah and Babylon became and, even until today, remains “heaps, a dwelling place for dragons, an astonishment and a hissing, without an inhabitant” (Jeremiah 51:37).

But, in a tradition which was recorded by St. Epiphanius of Cyprus, there remained the other prophecy of Jeremiah about the final destruction of the idols of Egypt: “All the idols will fall,” says this prophecy, “and all that is made by hand will be destroyed at the time when the Virgin Mother comes here with the young Child born in a cave and placed in a manger.” And this prophecy was preserved by the pagan priests themselves who, from the time of Jeremiah, introduced the custom of depicting the Virgin as she reclines on a bed and her young Child wrapped in swaddling clothes lying in a manger.

Nebuchadnezzar, the servant by God's permission, could only have mowed evil but not pluck it out by the roots. But mowed evil, like mowed grass, grows again. When the Lord came to earth, He plucked out evil by the roots. Nebuchadnezzar, the servant, burned the temples and the idols but the temples were also rebuilt and new idols were made for they were not plucked out from the souls of men.

When the Lord came and began His reign in the souls of the Egyptians, the temples and idols fell forever. So it is the same with the disobedient Jews who waged battle against God. Nebuchadnezzar, the servant, had taken them into bondage for seventy years and the offended Lord scattered them throughout the entire world where many of them find themselves in dispersion today even after two-thousand years. This scattering of the Jewish people throughout the entire world was clearly prophesied by Jeremiah. And so, time justified the prophet of God in all his words.

O All-seeing Lord, grant us that we adhere to the words of Your true prophet. To Thee be glory and praise forever. Amen.

St. Nicholai observes how apostasy begins with leaders and equates a nation with the body of a man, illustrating how pain and faintheartedness in the head is felt throughout the body. He also observes that it is more difficult for the heart (i.e., the people) to separate from God than the head (leaders).

August 04, Homily: About the sickness of apostasy (of leaders)

“The whole head is sick and the whole heart faint” (Isaiah1:5).

Brethren, God, the God of Sabaoth, is the source of health. Go out to the heights of God, you whose heads are troubled by superfluous works and still more by superfluous concerns and be imbued with health which comes from God, only from God. A sick head those are the leaders and the elders of the people and a faint heart- those are the people. The prophet presents an entire people as one body and shows how even with the body of a people, the same thing happens as with body of a man, i.e.,

when one organ of the body is sick, then only that organ is sick, but from the sickness of this one organ, the entire body feels faint.

So, it was with the people of Israel: the head was sick and from a sick head, the heart is faint. The leaders and the elders of Israel abandoned the law of God and followed their senses as their guides. Their sensual mind, tarnished, overly tarnished from the various worldly influences, they took as their direction for a correct life instead of the law of God. They fell into the hopeless darkness of idolatrous errors. And from the insanity of the head, the heart was faint. It is more difficult for the heart to separate from God than it is for the head, it is more difficult for a people to separate from God than their elders, but when the head remains sick for a long time, then the heart is faint and yields. From corrupt leaders, even a people finally stray from the path.

This is the vision of Isaiah, the son of Amos, the true prophet. Indeed, a true vision, both for then and for now, for the people of Israel and for the people of today. Brethren, look at the people whom you know best and you alone judge, is the head sick and is the heart faint?

O Lord, true and just, enlighten the head of every people with Your light and strengthen with Your might the heart of every people, so that our enemies will not rejoice and say that You have abandoned us. To Thee be glory and praise forever. Amen.

In this homily St. Nikolai describes the difficulties and dynamics which arise when children lead (oppression) and women rule (disorder.)

August 10, Homily: About the weakness of sinful ones

“As for my people, children are their oppressors and women rule over them” (Isaiah 3:12).

All that is of God is most beautiful and most wise. Everything created by God travels obediently along the path for which God has ordained it.

The stars move, animals live and the atmospheric currents conform — all according to the order established by God. Only man, the most intelligent creature, frequently falls into ignorance and leaving the path of God, invents new paths according to his thinking. Because of that, it could happen that instead of the elders, children become leaders and instead of the husbands, wives begin to rule. When children rule oppression reigns and when women rule, disorder usually reigns. When this is permitted by God because this does not occur without the sin of a people and without the permission of God then the people find themselves under punishment for their sins, in the same way as when war comes and the enemy subdues the land, for all oppression is war and every disorder is a punishment for sin.

Just as oppression and disorder are able to reign in a nation so, in the same way, they are able to reign in the soul of man. Immature and impious thoughts represent children and physical sensual theorizing, represent women. When immature and impious thoughts prevail, then they oppress man and drag him from evil to evil as when children judge; and when physical theorizing prevails over the spiritual, masculine wisdom, which is from God, then they rule over man as an evil woman. Under “women”, the prophet understands not only females, but also men with women’s weaknesses.

So that children’s ignorance and women’s whims do not overtake man, or a nation, it is necessary to strictly adhere to the law of God, prescribed by God for men as all created things adhere to the law of God, prescribed for them by God.

O Lord, Creator and our Lawgiver, illumine us and strengthen us. Illumine us with the grace of the Spirit that we may always know Your law and strengthen us with the power of the Spirit to always adhere to Your law. To Thee be glory and praise forever. Amen.

In this Reflection, St. Nicholai speaks of a faithful and God-fearing Ruler who is steadfast and has zeal for the sanctity of the Faith.

September 17, Reflection:

A faithful and God-fearing ruler is a true blessing for all people. King Vatslav of the Czechs was such a ruler. His zeal for the sanctity of the Faith and his steadfastness remind us of the ancient ascetics. During the day he devoted himself to the affairs of the state, and at night to prayer. In winter, he often walked barefoot to the church for Matins with his old servant Podivoi. He often prepared and baked prosphora himself, especially when he desired to receive Holy Communion.

Because of his care for the Faith, many churches were built, in which daily services to God were celebrated. He especially concerned himself with the poor and needy. He was a lover of peace, yet also a great and fearless hero. When the neighboring Prince Radislav attacked the Czech lands, Vatslav sent him a letter asking why he was waging war. The proud Radislav replied that he wanted Vatslav to cede all the Czech lands, and his throne, to him. Vatslav promptly amassed a large army and confronted his enemy. Yet, pondering on the two powerful armies, he mourned that so many men would die, and sent a message to Radislav: “The quarrel is between you and me; you desire to rule the land of the Czechs and I will not yield. Agree to resolve this matter with a duel between the two of us. Why shed so much blood in a battle between two armies?” Prince Radislav agreed to this duel and was defeated by Vatslav. On his knees, he begged him for forgiveness.

St. Nikolai reminds kings and judges to serve God with fear and rejoicing since their service in the field of this life is the labor of a hireling.

October 03, Homily on fear and joy in God

Serve the Lord with fear and rejoice in Him with trembling (Psalm 2:11).

The prophet of God speaks these words to earthly kings and judges, for they are inclined to pride and lasciviousness born out of the power and riches that are given to them. O you kings and judges-clods of dust be-

neath the feet of God—do not forget that you are only the servants of God, hirelings from today until tomorrow! Of what does a hireling think, digging in the field all day? About the pay that he will receive in the evening. Of what is the hireling proud? Not of his labor, but rather his pay. In what does the hireling rejoice? In his labor, his sweat, or his pay? Naturally, in his pay. O kings and judges, your service in the field of this life is the labor of a hireling. Therefore, with fear serve your Lord, who hired you: for you know not how your Lord will evaluate your labor in the end, or what pay He will render unto you. Serve with great humility, saying to yourself: We are unprofitable servants (Luke 17:10). Whether you will receive a reward or punishment when you go down into the grave and come before the King and Judge is uncertain. Therefore, fear must fill all the days of your service.

Rejoice in Him with trembling. Rejoice with a pure and holy joy, as the angels rejoice in the living and unapproachable God. The joy of Paradise is fragrant with purity and sanctity; but the malicious joy of hades is accompanied by rebellious laughter. Therefore, the joy of Paradise is eternal, while the laughter of hades is turned to rage and groans.

Serve with fear, for the Lord is just; rejoice with trembling, for the Lord is exalted and holy.

O Lord our God—just and exalted, awesome and holy—all of our life on earth is service to Thee and joy in Thee. If we do not serve Thee, we serve our own destruction; and if we do not rejoice in Thee, we rejoice in our own evil works. We worship Thee and pray Thee to help us, that our service be directed by fear of Thee, and that our joy be purified by our trembling before Thee. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Peace

St. Nicholai speaks of godless peace and exhorts leaders against seeking peace with injustice against justice.

March 13, Homily: About the reconciliation of the wicked for the sake of evil

“Herod and Pilate became friends that very day, even though they had been enemies formerly” (St. Luke 23:12).

In His shame and humiliation, the Just Man does good to His enemies. He reconciles them. It is true, in this case, that their reconciliation did not imply mutual cooperation for some good deed but mutual persecution of the Just One. At least the flame of hatred between them was extinguished and died out. That was the reward of the Just One. Pilate and Herod were enemies. On that day, when the Savior was brought for judgment, before the one and the other, they [Pilate and Herod] were reconciled. The Prince of Peace brought peace between the quarreling parties; peace which helped to hew out a cross for Him. But He also comes to be a willing sacrifice for the sins of many.

Even today common enemies make peace among themselves when they find it necessary to attack and condemn the Lord. There are many who kill one another until you mention the Name of the Lord to them. As soon as they hear that Name, they gradually make peace among themselves for the sake of attacking that Holy Name. It is easier for the unjust to tolerate the unjust than it is for them to tolerate the just. It is easier for the unjust to come to an understanding and reconciliation with the unjust than with the just.

Even in some countries, the most quarrelsome parties seek reconciliation among themselves when it is deemed necessary to decide what place should be given to the Lord Jesus Christ in the State, either to render Him the first place, which is befitting to Him, or the last place? To these questions sworn enemies reconcile among themselves in order that our Lord will be given the last place only. So, also, it was with the quarreling parties of Pharisees and Saducees who were reconciled and entered into a partnership against Christ.

Why is it that the Most Pure and the Most Needed had to be awarded the last place? Because, according to their thinking, the first place would

then be reserved for them. The same incentive was there between sworn enemies, the Pharisees and Saducees, when it was deemed necessary to seek to put Christ to death. The same incentive was the occasion that caused the reconciliation between Pilate and Herod when it was deemed necessary to judge that Christ had to be put to death.

O my brethren, let us not ever seek peace with injustice against justice. Rather, let us always seek peace with God, and that with a clear conscience.

O God, help us so that we may always possess such a peace. To You all glory and thanks always. Amen.

St. Nicholai observes the destructive power of peace and prosperity without God. More specifically, he speaks of physical peace without interior peace, and physical feasting without interior prosperity.

June 03, Homily: About the peace of the simple and the prosperity of the fools

“For the turning away of the simple shall slay them and the prosperity of fools shall destroy them” (Proverbs 1:32).

Does peace kill? Yes, godless peace kills. Does prosperity destroy? Yes, prosperity without God and contrary to the laws of God can destroy. Simple are they who seek such a peace and they who run after such prosperity are fools. For, in essence, they do not seek peace but rather the sword and are not running after prosperity but rather after destruction. What is the peace of the simple and what is the prosperity of fools? The peace of the simple is physical peace and the prosperity of fools is physical feasting. King Herod wanted such a peace and he was consumed by worms. Jezebel wanted such a prosperity and dogs consumed her.

By what name would we call a man who, in deciding to build a house, thinks that he will place the roof in the air first and afterward erect walls and then lay the foundation of the house? We would call him a simple-

ton and a fool. Much the same are all those who are attempting to establish peace in the world without interior peace and to establish exterior prosperity for men without interior prosperity. The Christian Faith is the only one which builds from the foundation and the foundation is Christ, a firm and indestructible rock. Thus, the Christian Faith for the peace and prosperity of men builds on Christ. An internal, blessed and joyful peace is built on Christ the Lord and on this peace, external peace is built. So also is true and lasting prosperity. It is still better to say that true peace and true prosperity is like a well-built house and external peace and prosperity are like the external adornments of the house. However, if the adornments fall, the house will stand but if the house is destroyed, will the adornments then hang in the air?

O my brethren, the Christian teaching is the only reasonable teaching about peace and prosperity. All else is madness and foolishness. For, how could the servants build a mansion on the estate of the Master without permission of the Master and without His help?

O Lord, the source of eternal true peace and true prosperity, save us from the peace of the simple and the prosperity of fools. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Ruling over Others

St. Nikolai exhorts kings that inasmuch as a man is elevated by power and authority over people, so much closer should he be to God than the people over whom he is elevated.

June 08, Homily: About the King of kings

“By Me kings reign and princes decree Justice. By Me princes rule and nobles, even all the judges of the earth. I love them that love Me” (Proverbs 8:15-17).

Let not a king think that he rules by his wisdom and power for he will be mocked by the weak and the foolish. Let a ruler not think that he estab-

lishes justice among the people by his intelligence and will, that he not think foolishness, which is even absurd for children. Let princes, rulers and judges not think that they rule according to someone else's will and mercy contrary to God's will and mercy for all those who forget God will be fatally damaged upon the ice on which they are sliding.

'I love them that love Me,' says the Lord. This, the Lord speaks in the first place to the kings, princes and judges of mankind. For, if they love the Lord, they are very dear to the Lord. If they love the Lord, the people over whom they rule and judge win love Him also. And, if the people love the Lord, they will love their kings, princes and judges. Inasmuch as a man is elevated by power and authority over people, so much closer should he be to God than the people over whom he is elevated.

O my brethren, the Lord was crucified on a Cross for us and, by this, He showed His love for us. He Who was crucified for us truly loves us more than he who merely rejoices with us at the table. And yet when we love so many of our friends with us at the table, how then should we not love Him Who, out of love for us, was crucified on the Cross?

O Blessed Lord, open for us our spiritual sight that we may see the entire immeasurable depth of Your love and that we may be inflamed with love toward You! To You be glory and thanks always. Amen.

Society

St. Nicholai applies this verse not only to the Kingdom of God, but also to the principal on which the most prosperous human society is built. He also warns how the Devil can twist these words (word for word) to the destruction of our neighbors.

January 09, Homily: About the concern for the salvation of our neighbors

"No one should seek his own advantage, but that of his neighbor" (I Corinthians 10:24).

This is the principle of the saints of God, both now, at one time, always and forever. This is the principle on which society is built. Upon this principle can be established the most perfect, the most God-pleasing and the most prosperous human society. This is the saving principle for every type of difficulty with which contemporary men struggle, struggle without victory and without hope. The holy soul is concerned with where the homeless will spend the night, how the hungry will be fed, how the naked will be clothed. The soul is concerned and prays to God that their neighbors be saved; that their hearts be filled with love toward God; that their minds be directed toward God; that the wicked turn from the path of wickedness; that those wavering in the Faith be strengthened; that those who are strengthened be sustained; that those who have died see the Face of God; that the living be written in the Book of Life in the Kingdom of Light.

Therefore, be careful brethren, how even in like manner, word for word, can sound the destructive and antisocial principle of the devil. This principle of the devil says: no one should look at their own body to preserve it in purity from sin, but rather everyone should look at the bodies of others in order to ruin and to destroy them. That no one should look at his own soul, how to save it, rather everyone should look at the soul of someone else in order to blacken it, to curse it, to impoverish it and to destroy it. Let no one look at his house, in order to build it, and renew it rather let everyone look at the home of another in order to burn it and demolish it. No one should look at his granaries in order to fill them, rather, one should look at the granaries of others in order to steal from them and to empty them. See, brethren, how this principle can be either a principle of good or a principle of evil; a sharp two-edged sword; an angel or Satan. See how this principle in the satanic spirit and form has taken momentum on all sides today!

O Lord, Holy Spirit, Who has released these holy words in the world through the tongue of the apostle of God as bright rays of the sun to illuminate and not to burn us, help us now to fulfill them in the proper heavenly sense to the glory of the Triune God and for the salvation of our souls. To Thee be glory and praise forever. Amen.

Will of the people

St. Nicholai warns that the Lord will not save people against their will reminding us that the principle of salvation is that men voluntarily consent to salvation on the part of God.

February 16, Homily: About that awesome stone

“Everyone who falls on that stone will be [dashed] smashed to pieces” (St. Luke 20:18).

The Lord Christ is the corner stone. Judas fell on that stone and was smashed. Herod fell on that stone and he was smashed. Julian the Apos-tate fell on that stone and he was smashed. Arius fell on that stone and he was smashed. The deniers and scoffers of Christ fell on that stone and were smashed as clay pots of a potter.

This stone fell on Sodom and Gomorrah and Sodom and Gomorrah were destroyed. This stone fell on Egypt and Egypt was destroyed. This stone fell on Jerusalem and Jerusalem was destroyed. This stone fell on the Jewish people and the Jewish people were scattered into pieces. This stone fell on many sinful generations and empires and those sinful gen-erations and empires fell apart into dust and ashes.

The Lord forgave sinners seventy times seven but beyond that if sinners remain sinners, will the Lord save them against their will? He will not, for that is not the principle for the salvation of men. The principle of sal-vation is that men voluntarily consent to salvation on the part of God. If men seventy times seven and more do not desire to be saved by God, then God will not save them. Then men will be smashed against that stone around which they cannot pass and are destroyed by that stone, which they have raised to cast far away from themselves. Can it be said that God is unmerciful Who saved the penitent thief on the cross? Can it be said that He is unjust when He handed over the thief to destruction who mocked Him even in the last hour of death?

O Lord Almighty, save us! To Thee be glory and praise forever. Amen.

As a relevant addendum to these passages from the *Prologue of Ohrid*, I would like to conclude this reflection on St. Nikolai's sayings concerning Socio-Political topics with a sobering excerpt from his Holy Week Homily, where St. Nikolai seems to make reference to the fallacy of Marxist Philosophy.

The Gospel on God Among the Criminals

(An excerpt from St. Nikolai's Sermon for Great and Holy (Good) Friday, Homilies, Vol. 1)

The sixth and seventh criminals are those who hang, each on his cross, on Golgotha, one at Christ's right hand and one at His left, as Isaiah the prophet foresaw and foretold: "He was numbered with the transgressors." (Is. 53:12) One of these criminals, even in his death-throes, is blaspheming, but the other is praying. Here are two men in the same predicament: both of them nailed to a cross, both at the point of leaving this world and looking for nothing more from it. But what a great difference! **Here is the answer to all who say: place people in the same material circumstances, give them all the same honor and possessions, and they will all have the same spirit.** One criminal, near his last breath, mocks the Son of God: "If Thou be Christ, save Thyself and us!" (Luke 23:39), but the other begs the Lord: "Lord, remember me when Thou comest into Thy kingdom." (23:42) The pain of crucifixion kills the one in both body and soul, but although it kills the other's body, it saves his soul. Christ's Cross is a scandal to the one, but salvation to the other.³

May we learn from St. Nikolai's wise sayings that it is not impossible to speak to the social and political upheavals of our

---

³ Nikolai Velimirovic, Bishop of Ochrid, *Homilies: A Commentary on the Gospel Readings for Great Feasts and Sundays Throughout the Year. Volume 1: Great Feasts, Lent, Eastertide and Pentecost*, translated by Mother Maria [Rule], introduction by Kallistos (Ware), Bishop of Diokleia (Birmingham, England: Lazarica Press, 1996), 197.

time, and may we also imitate his style of indirect reference to current events, always leading the faithful to draw their perspectives from the Holy Scriptures, from Christ and His Church, leading to the Kingdom of God not of this world.

Through the intercessions of our Holy Father Bishop Nicholai, O Lord Jesus Christ our God, have mercy on us and save us.

* * *

Bibliography

Editions of works of St. Bishop Nicholai, chronologically arranged:

In Serbian:

Велимировић, Николај. *Омилије на недељна и њразнична јеванђеља Ејискоја охридској Николаја. Део њрви*. Тумачење истине, књ. I. Сремски Карловци: Српска Манастирска штампарија, 1925.

Велимировић, Николај. *Омилије на недељна и њразнична јеванђеља Ејискоја охридској Николаја. Део друџи*. Тумачење истине, књ. II. Сремски Карловци: Српска Манастирска штампарија, 1925.

Велимировић, Николај, Епископ охридски. *Охридски ѡролој: [ѡравославна верска чиианка]*. Ниш: Штампарија „Св. Цар Константин”, 1928.

[Велимировић, Николај]. *Жиџија свеџих [= Охридски ѡролој]*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 1961.

[Велимировић], Епископ Николај. *Охридски ѓролої*. Сабрана дела, књ. 7. Диселдорф: Српска православна епархија западно-европска, 1976.

Монах Тадија [= Еп. Николај Велимировић]. *Пролої*. Ваљево: Манастир Телије, 1984.

[Велимировић], Епископ Николај. *Охридски ѓролої*. Шабац: Глас Цркве, 1991.

[Велимировић], Владика Николај. *Охридски ѓролої*. Ваљево: Епархија ваљевска — Лелић: Манастир Лелић, 2007.

[Велимировић], Свети Владика Николај Охридски и Жички. *Охридски ѓролої [илустрирани]*. Приредио и уредио Горан Вељковић. Крагујевац: Духовни луг, 2013.

Велимировић, Николај. *Охридски ѓролої*. Сабрана дела, књ. 7. In *Сабрана дела Еїскоїа Николаја у XIII књиїа. Поводом ѓросїрукої јубилеја Еїскоїа Николаја: 135-їодишњице рођења (1881–2016), 60-їодишњице уїокојења (1956–2016), 25-їодишњице ѓреноса мошїију (1991–2016)*. Шабац: Манастир Св. Николаја Соко, 2016.

In English:

Velimirovic, Bishop Nikolai. *The Prologue from Ochrid: Lives of the Saints and Homilies for Every Day in the Year, Vol. 1–4*. Vol. 1: January, February, March. Vol. 2: April, May, June. Vol. 3: July, August, September. Vol. 4: October, November, December. Translated by Mother Maria [Rule]. Birmingham, England: Lazarica Press, 1985–1986.

Velimirovic, Nikolai, Bishop of Ochrid. *Homilies: A Commentary on the Gospel Readings for Great Feasts and Sundays Throughout the*

Year. Volume 1: Great Feasts, Lent, Eastertide and Pentecost. Translated by Mother Maria [Rule]. Introduction by Kallistos (Ware), Bishop of Diokleia. Birmingham, England: Lazarica Press, 1996.

Velimirovic, Nicholai, Bishop of Ochrid. *Homilies: A Commentary on the Gospel Readings for Great Feasts and Sundays Throughout the Year. Volume 2: The Sundays after Pentecost.* Translated by Mother Maria [Rule]. Birmingham, England: Lazarica Press, 1998.

Velimirovich, Nikolai. *Stories of Saints from the Prologue: Based on the Prologue from Ochrid by Bishop Nikolai Velimirovich.* Compiled and adapted by Johanna Manley. Libertyville, IL: Bishop Nikolai Resource Center — St. Sava Serbian Orthodox Monastery, 1998.

Velimirovich, Nikolai. *Pearls from the Prologue: Pearls of Wisdom from the Prologue from Ochrid.* Arranged and edited in Index form by Johanna Manley. Menlo Park, Ca.: Monastery Books, 2000.

Velimirovic, Nikolai. *The Prologue of Ohrid: Lives of Saints, Hymns, Reflections and Homilies for Every Day of the Year*, Vol. 1 and 2. T. 1. January to June; T. 2. July to December. Translated from the Serbian by Fr. T. Timothy Tepsic; edited by Fr. Janko Trbovic, the St. Herman of Alaska Serbian Orthodox Monastery, and the St. Paisius Serbian Orthodox Monastery. Alhambra, CA: Serbian Orthodox Diocese of Western America, 2002. [2008²]. [2012 Kindle Edition].

Velimirovic, St. Nikolai of Ohrid and Zhicha. *The Prologue of Ohrid: Lives of Saints, Hymns, Reflections, and Homilies for Every Day of the Year (Complete, Amplified, Revised, and Expanded)*, Vol. I–II. Volume I: January to June. Volume II: July to December. Translated from Serbian by Fr. T. Timothy Tepsic. Edited by Bishop Maxim [Vasiljevic]. 3rd Edition. Alhambra, Calif.: Sebastian Press, 2017.

* * *

Read Online

The Belgrade Circle of Mitrinović's Followers in the Light of Archival Sources

Nemanja Radulović

Faculty of Philology at the University of Belgrade

✉ nem_radulovic@yahoo.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6572-0787>

Abstract: The aim of this paper is to focus on the connections of Dimitrije Mitrinović (1887–1953) with the Serbian branch of his followers. Additionally, we will pay attention to the place of Nicholai Velimirovich in the circle of Mitrinović's network.

After research based on the archive material of the New Atlantis Foundation (Bradford), we show that the circle of panhumanists from the twenties of the last century was essentially the Serbian branch of Mitrinović's network (Miloš Đurić, Pavle Jevtić, Vladeta Popović, Dušan Stojanović). Apart from the work on spreading the ideas of Mitrinović, this circle was devoted to occult practice, also under the leadership of a teacher from London.

Nicholai Velimirovich, who during his stay in London connected with Mitrinović's environment, distanced himself from this group after the First World War, to their disappointment. The correspondence of Mitrinović's followers with Mitrinović from the post-war years reveals how they saw this change in Velimirovich as an abandonment of joint work. In addition, some of Velimirovich's words that they convey to Mitrinović reveal his clear desire to move away from them. As it is well known, Velimirovich continued on his way.

On the other hand, what is more important than the contacts is the influence of Mitrinović's ideas. All the mentioned names are

bearers of a movement that has been called differently — most often “panhumanism.” We can say that Mitrinović’s group is the core and originator of panhumanism in the interwar culture, whose themes then spread to other authors. Considering the importance of panhumanism, the presence of this group in culture is longer (since the early twenties of the 20th century) and more influential than it would seem from the life of the two magazines, and this also means that Mitrinović was more present in the Serbian environment than it seems at first glance. Even if indirectly, he was present through his followers. Velimirovič, who accepted panhumanism during his younger years, however, later moved away from panhumanistic concepts and Mitrinović.

Key words: Dimitrije Mitrinović, panhumanism, occultism, Pavle Jevtić, Vladeta Popović, Nicholai Velimirovič.

Београдски круг Митриновићевих следбеника у светлу архивске грађе¹

Немања Радловић

Филолошки факултет Универзитета у Београду

✉ nem_radulovic@yahoo.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6572-0787>

Апстракт: На основу архивске грађе Фондације Нова Атлантида (Бредфорд) показујемо да је круг панхуманиста из двадесетих година прошлог века суштински био српски огранак Митриновићеве мреже (Милош Ђурић, Павле Јевтић, Владета Поповић, Душан Стојановић). Сем рада на ширењу идеја Митриновића, овај круг био је посвећен окултној пракси, такође под вођством учитеља из Лондона.

---

¹ Претходна, сажетија верзија овог рада објављена је 21. августа 2021. г. у интернет магазину посвећеном историји, књижевности и филму *Stella polare*. Захваљујем уредницима Оливери и Петру Драгишићу на сагласности за пренос.

Николај Велимировић, који се током свог боравка у Лондону повезао са Митриновићевим окружењем, после 1. светског рата се од ове групе дистанцирао, на њихово разочарење. Преписка Митриновићевих следбеника са Митриновићем из послератних година открива како су они ову промену код Велимировића видели као напуштање заједничког рада. Поред тога, неке Велимировићеве речи које они преносе Митриновићу откривају његову јасну жељу за одмаком од њих.

Кључне речи: Димитрије Митриновић, панхуманизам, окултизам, Павле Јевтић, Владета Поповић, Николај Велимировић.

1

Постоји представа о Митриновићу која је почела да се формира још током Првог светског рата („фантастичне су вести стизале о њему за време рата — да је одевен у индијске тунике проводио дане у филозофској осами“),² а свакако после 1918. године — како је Митриновић неко ко се повукао и напустио своју средину да би утонуо у мистицизам. Тако о њему пише и Вељко Петровић у енциклопедији Станоја Станојевића („одао се мистици“), дајући одређену званичност овој представи. Велибор Глигорић је имао немало ироничних речи за Митриновићеву посету земљи 1930. године у памфлету *Мистицика и мистицификајтори*, али тако је писао о њој и Добросав Јевђевић, на идејним позицијама другачијим од Глигорићевих („долази нам у ставу... апостола... свемоћни тумбо–јумбо“).³ После Другог светског рата ова се представа учврстила. О Митриновићу као о неком ко се готово одметнуо од домаће културе пишу у некролозима и његов исписник, пријатељ из младости Боривоје Јевтић („зароњавање у загонетну област хиндуског религиозног мистицизма који није

² Добросав Јевђевић, „Акција г. Д. Митриновића“, *Прејлед: часопис за историјски и културни живот*, година IV, бр. 5 (81) (1930): 611–613.

³ Јевђевић, „Акција г. Д. Митриновића“, 611–613.

никад имао никакве везе с нашом свирепом и крвавом југословенском стварношћу“⁴) и млади Славко Леовац и опозициона *Рејублика*,⁵ док су иронични портрет „Митра Митровића“ који даје Крлежа у *Заставама* и чланак у *Енциклопедији Југославије* запечатали ову слику у новој Југославији настављајући и политичку дисквалификацију коју је започео Глигорић. И историчари књижевности који су о њему писали на далеко објективнији начин полазили су од тога да је Митриновић заслужан за српску поезију и критику до 1914. године, а да после тога нестаје у свету далеком и географски и духовно. Тек је монографија Предрага Палавестре из 1977. г. изнела на светло шта је заправо Митриновић радио и писао у Британији и представила његово дело као целину.

И заиста, након неуспелог покушаја повратка 1930. године он се није упуштао у домаће подухвате. Његових чланака између два рата нема у нашим часописима, не рачунајући три из 1929–1930. којима се пружа подршка новој политици интегралног југословенства. Ипак, ствари нису тако једноставне. Он је одржавао низ контаката с људима из српске средине до смрти, како наводи Палавестра (Бранислав Петронијевић, Павле Бастајић, Милена Павловић Барили, Милорад Мишковић, Петар Омчикус).⁶ Омчикус је и у разговорима говорио о посети Митриновићу педесетих. А то је само део имена. Дописивао се и са Светиславом Стефановићем, Јосипом Косором и Јосипом Славенским. Божидар Ковачевић каже да је са

⁴ Borivoje Jevtić, „Dimitrije Mitrinović (3)“, *Život: časopis za književnost i kulturu*, година II, број 15 (1953): 440.

⁵ Некролог из *Рејублика* је само један од примера тога како се о њему мислило: „У њега су некада полагане огромне наде, да ће он остварити нешто изванредно и генијално... Велике наде које су полагане у њега није испунио“ („Мита Митриновић“, *Рејублика: орјан Југословенске рејубликанске демократске сѣранке*, година XX (8.9.1953)).

⁶ Предраг Палавестра, *Дојма и ујтојија Димитрија Митриновића: њочеци срјске књижевне авангарде*, 2., поправљено и допуњено издање (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003), 343.

Митриновићем обновио познанство у Паризу 1930–1931.⁷ Постојала је и веза с Настасијевићима. У Митриновићевом легату у Универзитетској библиотеци у Београду чува се *Из џамној вилајети* с посветом Момчила Настасијевића.⁸ Живорад Настасијевић је Митриновића знао још из минхенског периода пре Првог светског рата, кад га је Митриновић, како сведочи, упознао са сликарством импресиониста и позвао на своје предавање о Кандинском.⁹ Године 1929. Настасијевић је урадио Митриновићев портрет. Слика је данас у Британији, у архивском фонду Нова Атлантида библиотеке Универзитета у Бредфорду.¹⁰ Колико ми је познато, у досадашњим прегледима сликаревог опуса Митриновићев портрет није помињан.¹¹ (Слика у *Времену* која прати Митриновићев интервју 1930. могла би бити управо овај портрет).¹²

⁷ Драгослав Адамовић, *Разговори са савременицима: ко је на вас пресудно утицао и зашто?* (Београд: Привредна штампа, 1982), 141.

⁸ Глигорић је успутно поменуо утицај Митриновића на Настасијевића (Velibor Gligorić, *U vihoru*, Biblioteka „Popularna knjiga“ / Nolit (Београд: Nolit, 1975), 143) — теза која, оправдана или не, заслужује пажњу.

⁹ „Митриновић позове све нас на предавање, па каже ако треба, и да се тучемо. Ја пођем на предавање, али решим да се ни с ким не тучем, а била је и гужва на предавању јер су Швабе звиждале. Ја одем кући“. (Ана Боловић и Мирјана Мокровчак Глишовић, *прир., Успомене Живорада Настасијевића* (Горњи Милановац: Музеј Рудничко-таковског краја, 2016), 56.

¹⁰ У прибављању архивске грађе помогли су ми Julie Parry (Посебне збирке Библиотеке Универзитета у Бредфорду) и Mike Tyldesley (The Mitrinović Foundation) на чему им срдачно захваљујем.

¹¹ Павле Поповић („Сликар Живорад Настасијевић“ (магистарски рад, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 1988), примерак Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“) доноси попис свих познатих Настасијевић дела где овог портрета нема.

¹² Уп. Љубомир Јовановић, „[Један редак гост]. У Београд је допутовао из Лондона, први пут после рата, духовни вођа предратне босанске револуционарне омладине, популаризатор Мештровићеве уметности, г. Димитрије Митриновић, књижевник и публициста“, *Време*, година X, број 3051 (субота, 28. јуна 1930): 5–6: 5.

Године 1926. Митриновићеве чланке траже *Политика*, *Лейхойс Майице срьске* и *Срьски књижевни иласник*.¹³ Мита Димитријевић (нисмо сигурни да ли је истоветан тајанственом авангардном писцу истог имена, познатом и као МИИД), обраћајући му се са „ти“, што не чине други београдски кореспонденти, каже да ће покушати да издејствује финансијску помоћ за Митриновића код кнеза Павла или премијера.¹⁴

Посебно је занимљиво писмо Митриновића Петру Живковићу из децембра 1929. г., дакле кад је Живковић на месту премијера у време личног режима краља Александра. Митриновић из политичких разлога препоручује куповину британских брикета и одговарајућег лиферанта који би уједно осигурао кредит Југославији код Британаца, па додаје и да ће јавити још о политици и „нашем раду овде“, нарочито код социјалиста.¹⁵ Занети мистици обично не дају кредитне препоруке генералима који председавају владама у диктатури. Лиферант је био извесни Иво Габела, познат, како писмо каже, и Чедомиљу Мијатовићу, а ког налазимо и међу члановима Митриновићеве групе Нова Евро-

Fig. 1. Portrait of D. Mitrinović, *Vreme X*, 3051 (June 28, 1930): 5 |

Сл. 1. Портрет Д. Митриновића, *Vreme X*, 3051 (28. јун 1930): 5

¹³ Владета Поповић Митриновићу 1.11.1926. (University of Bradford, New Atlantis Foundation, Special Collections. 1/7/12/36 — у даљем тексту: NAF).

¹⁴ Писмо од 14.5.1936. (NAF 1/7/11/21). Те године је Митриновић имао озбиљан здравствени удар.

¹⁵ Митриновић Петру Живковићу, 5.12.1929. (NAF 1/7/10/32).

Fig. 2. Ž. Nastasijević's portrait of D. Mitrinović from 1929. (NAF) |
Сл. 2. Настасијевић портрет Д. Митриновића из 1929. г. (NAF)

па. Габела се огласио у *Времену* поводом Митриновићевог интервјуа, бранећи га управо од утиска да је напустио домаћу средину, али и хвалећи Александров режим и са-

радњу с Британијом.¹⁶ Питање Митриновићевог односа према носиоцима југословенске међуратне политике углавном је везивано за сведочанство Бранка Лазаревића, који је препоручио Митриновића краљу Александру као уредника нове ревије посвећене промоцији југословенства; како је познато, сусрет је завршио неславно јер је Митриновић краљу почео да саветује да уједини три религије у земљи, због чега је Александар после тражио да му Митриновића више не доводе. Писмо Живковићу наговештава да су везе с носиоцима власти биле шире, као и да су биле везане за његове политичке активности у Британији. Приметимо успутно да је ово можда један од одговора на питање које у биографијама није добило потпун одговор: од чега је све Митриновић живео. Колико је још било таквих посредовања, с каквом провизијом?

Иначе, у истом броју *Времена* у ком се јавља и Габела, чак на истој страни, Чедомиљ Мијатовић јавља о „великом успеху наше државе Југославије“: лифровање енглеског брикета југословенској железници, које је било под питањем због несклоности британских индустријалаца да дају на кредит, успело је јер је британска влада дала (по изузетку) стопостотну гаранцију. Мијатовић овај договор — очигледно исти онај из писма Митриновића — представља читалаштву као успех новог режима.¹⁷ Овим нам се открива понешто од Мијатовићеве могуће везе с Митриновићем.

За време рата и после рата Митриновић је у преписци са Слободаном Јовановићем и Адамом Прибићевићем, те са парохијом Св. Саве. Године 1951. налазимо га као члана Удружења српских писаца у изгнанству, основаног те године.¹⁸ Из пи-

¹⁶ Иво Габела, „Односи између Југославије и Велике Британије. Поводом излагања г. Митриновића“, *Време*, година X, број 3071 (петак, 18. јула 1930): 3.

¹⁷ Чед[омиљ]. Мијатовић, „Један велики успех наше државе Југославије“, *Време*, година X, број 3071 (петак, 18. јула 1930): 3.

¹⁸ Jovica Trkulja i Života Lazić, prir., *Poruka. List Jugoslovenskog narodnog odbora: London, 1950–1959*, reprint izdanje (Beograd: Službeni glasnik, 2007), Октобар 1951, бр. 4 и 5, стр. 28.

сма које му Црњански шаље,¹⁹ видимо да Митриновић није могао (или хтео) да присуствује скупштини, али и да је понудио свој стан за састанке. Међутим, у емигрантској *Поруци*, која је поменула његово чланство у удружењу, касније у вестима о предавањима одржаним у Удружењу, не срећемо и његово име. Штавише, сама *Порука* 1953. уопште не помиње Митриновићеву смрт, мада се редовно извештава о смртима других емиграната. (Удружење писаца се од Митриновића опростило говором Косте Ст. Павловића).²⁰ И тај пример је можда образац његовог односа са домаћом средином — нешто што можемо описати као истовремени контакт и дистанцу (однос какав је, уосталом, имао и са својом породицом).

Уопште, оно што фасцинира код Митриновића већ на први поглед јесте број људи с којима је био у контакту (и то каквих). Један недавни рад га описује изразом *network specialist*.²¹ И мада постоје две добре биографије, Предрага Палавестре и Ендрјуа Ригбија, (а колико српских писаца има две биографије), тај чисто биографски, готово позитивистички део рада, још увек нуди открића. Исто, уосталом, важи важи и за његове светске контакте. Тек однедавно је, захваљујући истраживању Марка Пазија који је читао копије дневника Алистера Кроулија у архиву, позната веза с енглеским магом: Кроули је срео Митриновића у Берлину 1930, истог дана кад и Адлера (могуће заједно).²² О чему су разговарали?²³

¹⁹ Писмо Црњанског Митриновићу од 5.6.1951. Захваљујем Гвиду ван Хенгелу (Guido van Hengel) на уступљеној фотографији писма.

²⁰ Ненад В. Петровић, *Димитрије Митриновић* (Виндзор: Авала, 1967), 31–32.

²¹ David Graham Page, "Pioneers of European Federalism: The New Europe Group and New Britain Movement (1931–1935)" (A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Philosophy The University of Sheffield Faculty of Arts and Humanities Department of History, October 2016), 66, <https://etheses.whiterose.ac.uk/15438/>.

²² Marco Pasi, *Aleister Crowley and the Temptation of Politics* (London and New York: Routledge, 2014), 69, 78, <https://doi.org/10.4324/9781315729565>.

²³ Према сведочењу Мајка Тилдслија, секретара Митриновићеве задужбине (раније Задужбина Нова Атлантида), када је крајем деведесетих година једна америчка издавачка кућа показала интерес за објављивање текстова које је Задужбина нудила различитим издавачима, испоставило се да

Када је реч о међуратној групи српских следбеника Митриновића, обично се наводе Николај Велимировић (који се средином двадесетих у свом „охридском периоду“ окренуо од њих), Милош Ђурић, Павле Јевтић и Душан (Јован) Стојановић. Јевтић је први српски индолог, с докторатом стеченим у Лондону (SOAS), преводилац *Бхагавадгитије*; Стојановић, који је докторирао на Соловојову у Енглеској, аутор је студија о руској религијској филозофији и Бергсону. Њима треба прикључити и Владету Поповића, оснивача београдске катедре за англистику. Палавестра групу српских митриновићеваца везује за постојање краткотрајног часописа *Преијеча* (1928).²⁴ Треба додати и да су они били активни и око часописа *Друшћивена обнова* (1929–1930) о чему ће овде више бити речи. Палавестрин је закључак да је група била кратког века и ограниченог утицаја. Овај закључак заслужује преиспитивање, чак и кад се оставе на страну неке могуће фактографске корекције.²⁵ Ако се осло-

---

иста кућа објављује и Кроулија. Вајолет МакДермот, Митриновићева ученица и тадашњи секретар Задужбине (преминула 2006. године), одмах је затражила прекид контакта с издавачем с објашњењем да је „г. Митриновић“ упозоравао да се с Кроулијем немају никаква посла.

²⁴ Палавестра, *Дојма и ујџица*, 332–333; Предраг Палавестра, „Судбина и дело Димитрија Митриновића“, предговор у: Димитрије Митриновић, *Сабрана дјела. Књ. 1. О књижевности и умјетности* [приредио и предговор написао Предраг Палавестра], Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“ (Сарајево: Свјетлост, 1991), 9–153: 113.

²⁵ Као етапе он помиње сусрет Митриновића и Парежанина још 1926. у Бечу, посету Београду наредне, а потом упутства окупљенима око *Преијече*, издата преко брата Миливоја, а свеопштој повезаности, синтетичком свечовечанству, моралној обнови и улози Србије, Југославије и Словенства у томе. Међутим, сам Парежанин на месту које Палавестра цитира каже да су се први пут срели у Бечу, али тек тридесетих. То би могла бити и омашка у памћењу. Овај пример не умањује значај Палавестрине монографије, већ показује потешкоће у истраживању Митриновићеве биографије и реконструкцији његове мреже (Ратко Парежанин, *Млада Босна и Први светски рат* (Минхен: [Искра], 1974), 25–26; у поновљеном издању из 2013. и 2014. г. под насловом *Гаврило Принцип у Београду: Млада Босна и Први светски*

нимо и на архивску грађу приметимо да је ова група чвршћа од неке ефемерне редакције.

Велимировића, Јевтића, Стојановића и Поповића за Митриновића везује заједнички боравак у Британији током рата. Јевтић и Стојановић били су теолози по образовању, штавише монаси (отуда су неки Стојановићеви радови потписани с Душан, неки с Јован, а неки и с оба имена), који су напустили монашки чин, мада су остали везани за Цркву. Касније су обојица радили за Пресбиро. Милоша Ђурића Митриновић је знао још из времена студија.²⁶ Мери Стенсфилд Поповић помиње како је током двогодишњег боравака Владете Поповића у Лондону двадесетих година, због доктората, Митриновић био „моћан утицај“ са својом „еклектичком филозофијом, оријенталном религијом, теозофијом, антропозофијом...“ и да је упознао Поповића с новим начином мишљења.²⁷ Иначе, недовољно уочена веза међу Ђурићем и Митриновићем јесте и хрватски филозоф Алберт Базала, ког је Митриновић слушао, а код ког је Ђурић после рата докторирао, што је вредно пажње јер је Базала ирационалиста и „металогичар“, као и аутор једне од првих књига о парапсихологији у међуратном периоду у Југославији. Милош Ђурић је писао предговор за Јевтићев превод *Бхаївагаїиїе*, а Стојановић за Ђурићев превод Тагоровог *Национализма*.

Око ових часописа — о којима у истраживању није више писано — организовали су се јавно и полуформално. Властник *Друшїївене обнове* био је Митриновићев брат Чедомил, главни уредник Милош Ђурић, а у редакцији су уз Митрино-

---

раїї [Београд: Catena mundi, 2013; 2., допуњено издање — Београд: Catena mundi, 2014] ови делови су изостављени). Ипак, у доступној преписци не видимо Парезаниново име, за разлику од осталих из Србије.

²⁶ Палавестра, „Судбина и дело“, 13. Палавестра не улази у питање садржине *Преїїече*, а *Друшїївену обнову* само помиње.

²⁷ Marija Stansfield-Popović, “Vladeta Popović — A Profile,” у *Зборник радова ѡводом четїргесетїїодїишњїце оснївања Каїїегре за енїлески језик и књижевностїї* (Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Одсек за англистику, 1969), 21–24: 23.

вића били Нико Жупанич и Богумил Вошњак, такође имена из лондонских дана Првог светског рата. Павле Јевтић помиње да су Николај Велимировић, Митриновић, Богдан и Павле Поповић и Нико Жупанич били центар пропагандне и обавештајне службе у Лондону.²⁸ Душан Стојановић био је један од уредника *Прејече*, а прилоге су углавном давали и други блиски Митриновићу, попут Милана Будимира који га је знао из предратног доба. *Прејеча*, часопис за националну и хришћанску културу објављивао је месијанистичке словенофилске чланке, као и оне посвећене религији, па и прилоге југословенских антрополога (Клара и Станислав Жупић, Никола Крстић). Изашла су свега три броја, светосавски, ускршњи и видовдански. *Друшћивена обнова* покренута је с намером да подржи увођење личног режима и интегралног југословенства: Нико Жупанич у броју у ком на насловној страни излази слика краља Александра и Митриновићев текст *За Југославију*, изражава наду да ће Rex Jugoslaviae „у најскоријем времену“ постати ништа мање него Imperator totius Slaviae.²⁹ Часопис открива и везу са Митриновићевим европским тактима. Објављује се превод одломка из *Сидеричној рођења* Ериха Гуткинда³⁰ чију закључну реченицу може потписати било ко од наших космиста: „Да се обновимо и ми и свет у сидеричном рођењу, звезданије изнад свих звезда“. Гуткинд је једно од имена најтешње везано за Митриновића, а овај спис је утицао на њега пре преласка у Енглеску. Излазе и два чланка Стивена Грејема, Митриновићевог блиског пријатеља и касније мужа његове сестре. Он је између два рата боравио често у Југославији, посећујући и Николаја, али ова посета је,

²⁸ Павле Јевтић, „Наши у Енглеској за време рата“, *Народна одбрана*, година XI, бр. 30 (1936): 566. Изјава захтева нијансирање у светлу свих извора које данас имамо (прави дипломата попут Ј. Јовановића Пиждона у дневнику с приличном иритацијом говори о некима од ових имена), али опет интересантна због слике која се нуди јавности.

²⁹ Нико Жупанич, „Imperator Sclavoniae“, *Друшћивена обнова*, година I, бр. (10. новембар 1929): 2.

³⁰ Ерих Гуткинд, „Ужас поднева. Из књиге Сидеричко рођење“, *Друшћивена обнова*, година I, бр. 3 (24. новембар 1929): 6.

како мисли Грејемов биограф, везана управо за Митриновићев пројекат.³¹ У једном тексту он упућује „младу и снажну југословенску расу“ да пође правцем којим је води краљ, велики либерални симбол, „највећи кога је имала југословенска историја“. (Из истог часописа сазнајемо да је Грејем провео месец дана у Југославији.³² Мада сам Митриновић није наишао на разумевање код краља Александра, из Грејемове касније књиге о марсељском атентату видимо да је енглески аутор разговарао с више људи из власти, с двора, као и са кнезом Павлом и краљицом Маријом).

Овакво повезивање људи блиских Митриновићу опет боље можемо разумети у ширем контексту његових контаката. Начин на који је он окупљао људе привукао је пажњу истраживача који су се трудили да велик број имена и не увек јасне природе односа некако разјасне, користећи слике концентричних кругова³³ или Венових дијаграма који се преклапају.³⁴ Недавно истраживање Г. ван Хенгела је детаљније показало испреплетене везе са Гуткиндром, Ван Еденом и Кандинским.³⁵ Интелектуална историја (или можда боље историја интелектуалаца) овде се приказује кроз замисао мреже. Такве мреже — које обележавају европски

³¹ Стивен Греам, „Краљ и енглеска интелигенција“, *Друшћивена обнова*, година II, бр. 3 (18. јануар 1930): 1–2 (насловна страна); Стивен Греам, „Југословени и Руси“, *Друшћивена обнова*, година II, бр. 5 (2. фебруар 1930): 1 (први пут у *Југословенској иошћии*).

³² Michael Hughes, *Beyond Holy Russia. The Life and Times of Stephen Graham* (Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2014), 240, <https://doi.org/10.2307/j.ctt5vjtr4>. Грејем се након почетне опчињености одвојио од оних који су Митриновића посматрали као гуруа.

³³ Andrew Rigbey, *Initiation and Initiative. An Exploration of the Life and Ideas of Dimitrije Mitrinović*, Eastern European Monographs, Number 164 (Boulder, Colo.: East European Monographs; distributed by Columbia University Press, New York, 1984), 162.

³⁴ Page, “Pioneers of European Federalism,” 66.

³⁵ Gvido van Hengel, *Vidovnjaci: snoviđena Evropa*, rukovodilac prevodilačkog tima Jelica Novaković-Lopušina; srpska redakcija Jelica Novaković-Lopušina, Mila Vojinović; hrvatska redakcija Gioia-Ana Ulrich Knežević, Radovan Lučić Lutz, Klepsidra / Clio (Beograd: Clio, 2020).

културни пејзаж још од хуманизма — начин су на који можемо описати и његове контакте овде. Митриновић припада једној европској мрежи. У Британији формира другу, која се састоји од више кругова: од јавних личности повезаних с истим друштвеним циљевима, па до правих поклоница. Као што у Британији има своју мрежу, тако се један њен крак пружа и у Југославији.

3

У литератури се среће још један термин којим су описиване групе око Митриновића: то је секта или култ. Како је познато, не само што је Глигорић Митриновића прозвао као мистификатора, већ је и целу групу око *Прећече* описао као малтене секту која очекује долазак месије — вероватно самог Митриновића из Лондона, за шта му је назив часописа нарочито био речит. Глигорићев текст је полемички, памфлетски, али од овог не треба бежати. Тим пре што се Глигорић обрачунава с онима чијим је словенско–месијанистичким погледима коју годину пре тога и сам био близак. Није Глигорић био усамљен. Већ 1921. године Тин Ујевић, који се с Митриновићем посвађао за ратних дана, зове га: „окултиста, спиритиста, хипнотизер и источни мистагог Митровић“.³⁶ Николај Велимировић у *Индијским њисмима* помиње да „Душана Митриновића“ у Лондону индијски ученици сматрају новим аватаром.³⁷ Седамдесетих се у једном интервјуу Милан Кашанин, иначе уздржан на похвалама, Митриновића присећа као генија који је обликовао његову генерацију — али додаје и: „Хтео је, на крају, да оснује неку нову веру у којој би он

³⁶ Tin Ujević, „Uz spomenicu Vladimira Gaćinovića“, *Jugoslavenska njiva*, година V, br. 46 (1921): 732–734: 733.

³⁷ Николај Велимировић, *Индијска њисма*, у: Владика Николај [Велимировић], *Речи о Свечовеку. Индијска њисма. Изнад Истока и Зайада. Средњи сисџем. Ниче и Досџојевски. Шексџир — Свечовек, Изабрана дела Владике Николаја у 10 књига, књ. 2* (Ваљево: Глас Цркве, 1996), 203. Имена постојећих особа Велимировић даје незнатно измењена, тако да су *Индијска њисма* и нека врста „романа с кључем“.

био Буда, Христ. И њега, и остале из његове генерације збунио је Лондон. И Исток³⁸. Колико можда говори о Митриновићу, изјава још јасније показује слику о њему коју су савременици имали. Слична поређења користили су и они који су лично сретали Митриновића окруженог ученицима у Британији. Вила Мјуир, која га је дуго знала, користила је реч *cult*. Амерички песник Џон Гулд Флечер описује групу Нова Енглеска речима „атмосфера луде секте“.³⁹ Сведочанства која се појављују у новијем истраживању изоштравају ову слику. Рецимо, једна од вежби коју је давао ученицима звала се „неговање не-зависности“ (*fostering non-dependency*). А овај наизглед безазлен термин заправо је значао да је Митриновић одређивао ко ће с ким имати сексуалне односе.⁴⁰ Ту Митриновић заиста почиње да личи на гуруе попут Ошоа. Доста тога зависи од дефиниције култа. Тако се негде настоји доказати да се понашање Митриновићевог круга не уклапа у класичну дефиницију верског култа.⁴¹ (Али, култна атмосфера се може узети и у ширем смислу, за шта добар пример дају неки уметнички миљеи, попут Вагнеровог бајројтског круга или круга око Штефана Георгеа).

Оправдано је због свега тога питати се какво је било место Митриновића у конкретним надама српских следбеника. Да ли је он био гуру или чак заиста претеча, месија свечовека? И код његових српских истомишљеника можемо наићи на тон обожавања из ког зрачи учитељска аура. Примера ради, 1927. године Душан Стојановић пише о Митриновићу као о неком ко се наставља на Достојевског и Соловјева идејом о свечовеку, али их и превазилази јер је укључио источна учења — будизам, веданту, Египат, античке мистерије, Лао Цеа. Митриновићева синтеза вредности ширира је од ма које друге, ништа мање него „синтеза теократије, те-

³⁸ Марко Недић, „Разговори с Миланом Кашанином“, *Љепојоис Српској културној друштва Просвјетна*, свезак 7 (2002): 241.

³⁹ Van Hengel, *Vidovnjaci*, 276; Page, “Pioneers of European Federalism,” 57.

⁴⁰ Van Hengel, *Vidovnjaci*, 231.

⁴¹ Page, “Pioneers of European Federalism,” 58 и даље.

ософије и теургије“ Стојановић је узвисио Митриновића и у националној култури, јер га прогласио синтезом „мушког“ Мештровића и „женског“ Николаја Велимировића, како год ово разумели.⁴² Осам година након неуспеле посете, Павле Јевтић пише његовим о активностима у Уједињеном краљевству (иницијативе Нова Европа и Нова Британија) управо наглашавајући да га тамо поштују као учитеља и „скоро новог месију“. Не либи се Јевтић ни да га опише романескно, али — судећи по успоменама — и истинито: „са очима које продиру... он обично седи са скрштеним ногама“ и истиче се „источњачким изгледом“.⁴³ Јевтић заобилазно прекорева земљаке што Митриновић није наишао на одјек код њих. Недвосмислено је да он дели ентузијазам британских ученика за Митриновићеву визију будућности.⁴⁴ Текстови следбеника или опонената као што је Глигорић показују да су опаже ни као група, као део једног покрета, где су Митриновић и Велимировић посебно апострофирани.⁴⁵

⁴² Душан Стојановић, „Идеја свечовека. Могућности словенске философије“, *Хришћански живои: месечни часопис за хришћанску културу и црквени живои*, година VI, број 3–4 (1927): 88–98.

⁴³ Митриновића и Пол Селвер описује као мистериозног учитеља с Истока („Странци о Митриновићу“, у: Димитрије Митриновић, *Садрана дјела. Књ. 3. Поезија и аниројофилософија* [сакупио Предраг Палавестра; библиографију израдила Лидија Омчикус], Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“ (Сарајево: Свјетлост, 1991), 221). Вреди поменути да у успоменама на Николаја Велимировића (у пригодном чланку поводом смрти) Миодраг Пурковић користи сличну слику за владику: „Али, изнад свега, у њему је било нечег магичног. Његове тамне, светле [sic!] и продорне очи мислим да нико није могао да гледа. Ја сам се зарекао више пута да издржим тај поглед, и нисам могао. Те Николајево очи шипотисале су људе и они су остајали као омађијани“ (Миодраг Пурковић, „О епископу Николају“, у: *Trkulja — Lazić, Poruka. List Jugoslovenskog narodnog odbora*, reprint izdanje, 1. мај 1956, бр. 37, стр. 7).

⁴⁴ Павле Јевтић, „У Лондону живи један Југословен који намерава да препороди Велику Британију“, *Време*, година XVIII, бр. 5950 (недеља, 14. август 1938): 9.

⁴⁵ Нпр. Здравко Јагодић у прилогу „Судбина нашег свечовека“ (*Хришћанска мисао: месечни часопис за хришћанску културу и црквени живои*, година III, број 5 (1937): 69–70) издваја Николаја, Митриновића, Ђурића.

Када погледамо архивску грађу — писма која се чувају у фонду Задужбине Нова Атлантида у Библиотеци Универзитета у Бредфорду — добијамо нову слику ове групе која потврђује горе изнете тезе. Подаци из писама која су српски следбеници писали Митриновићу, досад ненавођени у истраживањима, бацају ново светло на овај интелектуални кружок.⁴⁶

Београдски митриновићевци били су група устројена попут британских. Штавише, били су у контакту са Митриновићевим британским ученицима — Лилијан Слејд, Филипом Мереом и Валери Купер. Куперову у писмима помињу и Стојановић и Јевтић и В. Поповић. Други ученик, Алан Портер, врло активан предавач у Митриновићевим кружоцима, нарочито о адлеровској психологији, долазио је у Београд да им држи предавања. И током двадесетих неки од српских следбеника посећивали су Лондон. Јевтић је тамо провео две године током докторских студија; Поповић је такође докторирао у Лондону; Стојановић је био аташе за штампу у Лондону 1929–1931.

Из преписке се види да су били у међусобном контакту, као права група, не тек редакција окупљена око часописа, те да извештавају Митриновића о појединачном раду, као и о другима из кружока. Душан Стојановић пише Митриновићу да је „углавном радио будизам“, само му је криво што нема добру граматику палија или санскрта. „Али најосетлији је губитак што сам тако далеко од Вас“ јер му све те ствари изгледају другачије кад их Митриновић интерпретира. Поред рада на Соловјову (где је „езотерика остала нетакнута“) обавештава и да ће писати о Буди.⁴⁷ (*У Мисли* је 1924. обја-

⁴⁶ Ово је недавно поменуто у раду: Ema Burgham, “The Eleventh Hour: Dimitrije Mitrinović and His Network: Proceedings of a Symposium at the University of Bradford,” *Südosteuropäische Hefte*, Jg. 4, Nr. 2 (2015): 65–68, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-454673>.

⁴⁷ Душан Стојановић Митриновићу 1.7.1923. (NAF 1/7/12/12).

вио чланак о будизму). Владета Поповић извештава да је до-
равио у Дорнаху⁴⁸ где је упознао више антропозофа (Гин-
тер Вахсмут, Емил Молт, посвећен валдорфској педагогији,
брачни пар Кауфман — можда британски математичар и ан-
тропозоф Џорџ Кауфман),⁴⁹ као и да студира Штајнера, Ши-
реа и Ернста Вуда.⁵⁰ Јевтић пита Митриновића за мишљење
треба ли и он да оде у Дорнах.⁵¹ Видимо како су укључили
Милоша Ђурића: Павле Јевтић пише за њега да је „ватрен
идеалиста“ који је одушевљен и жели да сазна више о „све-
му“;⁵² Стојановић такође извештава Митриновића да је Ђу-
рић „врло одушевљен“ њим.⁵³

У писмима се често помиње тајанствени „рад“. Стојано-
вић користи и израз „рад наше браће“.⁵⁴ Он Митриновићу
пише: „Ваши путеви далеко воде а све што је намењено за
вечно полако се ствара и невидљиво“. Док чека да му Ми-
триновић пошаље Блавацку, он закључује да Митриновић
ради у Британији, а „овде“ се мора радити одлучно.⁵⁵ Ово
показује да су се активности Митриновићевих ученика у
Лондону и Београду виделе као део једног покрета. Помен
Блавацке или Поповићево навођење сродних наслова није
усамљено, литература је увелико циркулисала. Стојановић
обавештава да чита Штајнера и Макса Хајндла, да је добио
предавања од Слејдове, а подсећа да Филипа Мереа треба
опоменути за Гурђијевљев систем („обећао је да ће посла-
ти“).⁵⁶ Јевтић (у Лондону) потврђује да је примио *Тајну док-*
трину поручену по Митриновићевом предавању и пита да

⁴⁸ Место у Швајцарској где се налази Гетанум, међународно седиште ан-
тропозофског покрета.

⁴⁹ Владета Поповић Митриновићу 6.10.1925. (NAF 1/7/12/24).

⁵⁰ Владета Поповић Митриновићу 10.9.1925. (NAF 1/7/12/26).

⁵¹ Павле Јевтић Митриновићу 28.8. δ. г. (NAF 1/7/13/50).

⁵² Павле Јевтић Митриновићу 28.8. δ. г. (NAF 1/7/13/50).

⁵³ Стојановић Митриновићу 17.7.1925. (NAF 1/7/12/25).

⁵⁴ Стојановић Митриновићу 3.9.1926. (NAF 1/7/12/35).

⁵⁵ Стојановић Митриновићу 11.1.1926. (NAF 1/7/12/29).

⁵⁶ Стојановић Митриновићу 3.9.1926. (NAF 1/7/12/35).

ли су му потребна предавања Штајнера,⁵⁷ док у другом потврђује њихов пријем.⁵⁸

Активности групе показују да је постојала њена унутрашња, чак езотерична страна. Владета Поповић пише да се он, његова супруга Мери Стенсфилд Поповић,⁵⁹ Стојановић („Џон“) и Митриновићев брат Чедомил састају сваке суботе увече и читају *Бхаїавадгїїиу*, *Свеїло на їиїиу* (теозофски спис Мејбел Колинс), *Розенкројцерску замисао свеїа* Макса Хајндла, а „у више махова давао сам по нешто из Гуравлове јоге“. Могуће да је ово необично име искривљено од Гурђијев. Поповић помиње да га све боље разуме. Четвртком се Поповић виђао са Милошем Ђурићем, књижевницима Симином Кордићем и Божидарем Ковачевићем, па тим поводом извештава Митриновића да су почели да се „удубљују“; понекад је долазио и Владимир Вујић. Ови састанци укључивали су окултну праксу. Практиковали су вежбе наведене у Хајндловој *Розенкројцерској замисли свеїа* (*The Rosicrucian Cosmo-Conception*) попут енергетских,⁶⁰ вечерњих и јутарњих вежби, а помињу се и неке назване non-identification и detachment.⁶¹ Изгледа да је за вежбе постојала и подела на мушку и женску групу; у овој другој биле су супруга Чедомила Митриновића и Вера Митриновић. У шесточланој мушкој групи Јевтић је хтео да дискутује о will-to-power, на шта их је Митриновић подстицао, као и о „српском програму“, о ком је било речи у Лондону, али су они више практиковали унутрашње вежбе по Поповићевом програму.^{62,63}

⁵⁷ Јевтић Митриновићу 16.3.[1925]. 1/7/13/44. За писма која немају годину, ослањам се на претпостављену годину наведену у каталогу архивске грађе фонда Нове Атлантиде.

⁵⁸ Јевтић Митриновићу 14.3.[1925]. 1/7/13/43.

⁵⁹ Лектор за енглески језик на Филозофском факултету од 1926. г.

⁶⁰ Поповић Митриновићу 19.12.1926. (NAF 1/7/12/33).

⁶¹ Поповић Митриновићу 1.12.1926. (NAF 1/7/12/36).

⁶² Јевтић Митриновићу недатирано (NAF 1/7/11/20).

⁶³ У заоставштини Мери Стенсфилд Поповић, која се чува на Катедри за англистику Филолошког факултета, међу белешкама за предавања налази се и кратак запис: „Концентрација. Састоји се у [нечитко] свега што слаби

Могу се пратити планови за иступање у јавности. Јевтић пише (током боравка у Енглеској) да се видео са „црвенима“ и „зеленима“ (на енглеском) и да су разговарали о „ширењу опште идеје“, али не путем формалне организације. План Јевтића је да се организује серија предавања која би деловала као обична предавања, независна од Митриновића, да се позивнице штампају без симбола (подвучено у писму, не знамо какав симбол), али да права намера буде ширење неких њихових идеја⁶⁴ — тј. предавачки клуб би послужио као платформа за Митриновићеве агенду. Речит је опис Владете Поповића како је упознао швајцарску супругу пријатеља Поморишца (сликара Васе?),⁶⁵ позајмио јој Сведенборга, Штајнера и Вуда и задовољно примећује да ће за неколико месеци бити спремна за суботње састанке.⁶⁶ Ово заиста делује као врбовање. Изгледа да је Јевтић, иначе близак с Митриновићевим братом Чедомилом, имао доста таквих задужења. Он јавља да је почео да окупља пријатеље и говори о Митриновићевом раду.⁶⁷ У сусрету са Слијепчевићем (највероватније Пером), закључили су да идеал данашњег друштва није свечовек, већ американизам и брзина, као и да рад на просвећивању није успео, али да у народу постоји жеља за нечим идеалним. Тим поводом видео се и с Хамзом Хумом, а у плану је било и да сретне Светозара Прибићевића и друге јавне

или спречава духовни рад. Не треба много уживати, јер се слабе духовне силе. Треба се лишавати, јер се лишавањем енергија упућује само стваралачким каналом. Не сме се пажња делити на двоје. Кад човек ради, треба да ради, да мисли о своме предмету, а не да буде расејан.“ Ово може бити обично радно ушутство, али има и нечега што „вуче“ на овакве вежбе. Захваљујем колегиници Сањи Јоксимовић Пајић из библиотеке Катедре за англистику што ми је омогућила приступ овој грађи.

⁶⁴ Јевтић Митриновићу 3.3.1925. (NAF 1/7/12/19).

⁶⁵ Поморишца је такође двадесетих једно време боравио у Лондону, а био је близак Живораду Настасијевићу с којим је био и у групи Зограф.

⁶⁶ Поповић Митриновићу 19.12.1926. (NAF 1/7/12/33).

⁶⁷ Јевтић Митриновићу [16.12.1925?] (NAF 1/7/11/3).

раднике.⁶⁸ Помиње Јевтић и да је упознао неке новинаре за које су, додуше, теозофија и будизам само појмови из новина, али да „за прво време“ могу да послуже као „медијум да се дође до правих људи“. Неком учитељу из Сарајева одушевљеном Митриновићем, рекао је да набави Гуткиндову књигу. Јевтић разматра и идеју да Митриновић постане члан удружења новинара које је при Министарству спољних послова, да би тако стекао дипломатски пасош.⁶⁹ Владета Поповић преноси саопштење Милоша Ђурића да је основана Централна лига за проучавање и науку народа са дванаест оснивача међу којима су сем Ђурића, Никола Крстић (књижевни критичар и антрополог), Сениша Кордић, Светислав Стефановић, а према Кордићу, заинтересовани су и кнез Павле и Павле Радић (политичар из ХСС, синовац Стјепана и Антуна). Поповић позива Митриновића да буде председник друштва. Намера је да то буде центар за духовне, научне и уметничке активности и да се одржавају јавна предавања. Једно је већ имала Јелисава Вавра, председница Југословенског теозофског друштва, а у плану је било да једно одржи Бруно Херцл, аутор књига о оном што бисмо данас назвали алтернативном медицином. Сем теозофа, које треба да анимира Вавра, план је био да се укључе и антрополози. Поповић помиње да је власник *Ураније*, где је ово окупљање одржано, Војислав Кујунџић, масон.⁷⁰ Још једна веза коју Поповић не помиње а за коју данас знамо, јесте што је Кујунџић (лекар и оснивач друштва *Оіањ*) био и теозоф, председник београдске теозофске ложе „Исток“ и један од мањег броја домаћих масона заинтересованих за езотеризам.⁷¹ Милош Ђурић је

⁶⁸ Јевтић Митриновићу 25.8. NAF 1/7/11/25; недатирано NAF 1/7/13/46.

⁶⁹ Јевтић Митриновићу 28.8. д. г. (NAF 1/7/13/50).

⁷⁰ Поповић Митриновићу 13.4.1926. (NAF 1/7/11/6).

⁷¹ За Кујунџића и београдску теозофску ложу, види: Немања Радловић, „Езотерична струја у српском и југословенском слободном зидарству“, *Развиџак: часопис за културу, уметност и друштвена ишћања*, година LVI-II/LIX, број 259–260 (2019/2020): 26–59.

изгледа био у ложи „Препорођај“, једној од две које су се под вођством Кујунџића на кратко (1923–1925) одвојиле од Велике ложе „Југославија“.⁷²

Сачуван је један нацрт писма Митриновића Милошу Ђурићу. Пошто је изгледа било речи о томе да би и он дошао у Лондон,⁷³ Митриновић пише: „Желим да одмах дођете овамо ради договора. Пошто су овде Поповић, Јефтић [sic] и Чеда. Одлуку о доласку јавите најдаље за четири дана. Обавестите Чедину жену да је Чеда стигао у Лондон“.⁷⁴ И ако оставимо на страну што је ово изгледа концепт, приметно је да Митриновић Милошу Ђурићу пише наредбодавним тоном — свакако другачије него Петру Живковићу.

* * *

Београдска група била је део шире мреже и прожимала се с лондонским кругом ученика, као део једног покрета. Намера је била, како наслућујемо, нека идеалистичка обнова друштва, за шта је требало придобити утицајне људе и деловати преко часописа. Оријентални и теозофски концепти су служили у формулисању те обнове. Из писама нам измиче тачно значење „рада“. „Рад“ се користио код младобосанаца, али је то и израз групе око Гурђијева. Сем деловања у јавности, постојао је и рад и у уској групи и на себи. Јасно је да је, сем предавања и читања препоруче-

⁷² Изјава самог Ђурића (Архив Југославије 100–16–55); исто у: „Списак масона у Београду“ (АЈ 100–14–50), мада је поузданост полицијских спискова у том фонду сумњива. Иначе је Ђурић 27.2.1922. г. несумњиво инициран у ложу „Шумадија“ (Окружница бр. 45. Велике ложе „Југославија“, АЈ 100–4–18). Делује да је за време Кујунџићеве сецесије пристао уз њега, али у списку масона регуларизованих 1925. године не налазимо његово име ни у „Препорођају“ ни у „Доситеју Обрадовићу“ (Окружница Велике ложе „Југославија“ бр. 120 5.6.1925; Окружница бр. 126 14.10.1925 (АЈ 100–4–18)).

⁷³ Јевтић Митриновићу, недатирано (NAF 1/7/13/46); придружено писмо Чедомила Митриновића на истом документу каже да је „могућност рада је велика“ и да би и Милош Ђурић дошао у Лондон.

⁷⁴ Митриновић Милошу Ђурићу, без датума (NAF 1/7/13/48).

не литературе, постојала и пракса медитативних, окултних и јогинских вежби. Делује да је и у Београду постојала нека шира и ужа група, што је иначе био Митриновићев метод организовања ученика. Макс Хајндел, на ког се позивају, био је дански окултиста, настањен у САД, оснивач друштва The Rosicrucian Fellowship, чија обимна књига *The Rosicrucian Cosmo-Conception* излаже космогонију и антропогонију изведену из теозофије и антропозофије. Штајнеру, од ког је и учио, сродан је тиме што се сам сврстава у линију езотеричног хришћанства, односно спајањем теозофске митологије и хришћанства. Ово је врло блиско Митриновићу, ког индијски и теозофски утицаји нису одвели од хришћанства, већ је остао ближи Штајнеру. Хајндлова књига укључује и практичне вежбе (јутарње вежбе концентрације, вечерње ретроспекције, обе усмерене на прочишћење тако да „аура почиње да сија“). Двадесетак година касније Бранко Лазаревић у дневнику бележи о посети Владети Поповићу: „Видех читав низ теозофских књига и међу њима на енглеском неко розенкрајцеровско посматрање света и ваздан других таквих књига. У своје време добијао их је од Димитрија Митриновића у Лондону...“⁷⁵ Знамо да је Митриновић своје следбенике често слао другде да се упуте (код Гурђијева, рецимо). И овде видимо да је Поповића, можда и Јевтића, слао у Дорнах. Писмо В. Поповића изгледа показује да је Митриновић био упућен у систем Гурђијева, па је београдској групи прослеђивао вежбе. Један чланак Поповића из истог периода објављен у *Народној одбрани* садржи терминологију која подсећа на Гурђијева и Успенског. Према фази развоја људи се, пише Поповић, могу сврстати у три групе које имају додире с разним врстама „резервоара енергије“, малим, већим и највећим. Гурђијев говори о једном неисцрпном резервоару енергије, али класификује „обичне“ људе у три

⁷⁵ Бранко Лазаревић, *Дневник једнога никоја. Друји део (1947)*, приредио Душан Пувачић, Сабрана дела Бранка Лазаревића, књ. 8 (Београд: Завод за уџбенике, 2007), 456.

типа. Поповић сматра да су у Индији постојала средства за преображај у виши тип човека.⁷⁶ (Мада је данас запамћен по англистичким радовима, Поповић је у међуратном периоду објавио и неколико прилога о јоги и духовном препороду, сасвим у духу митриновићевског круга).

Мада се најчешће помиње како је Алфред Ораж, уредник часописа *New Age* и Митриновићев први британски следбеник, напустио Митриновића због Гурђијева, Митриновић је практично целог живота задржао интерес за Гурђијева и имао везе с овим кругом. Још 1951. г. генералу Фулеру, свом дугогодишњем сараднику (иначе аутору више књига о окултизму и једно време Кроулијевом ученику) послао је Гурђијевљево дело *Све и свја* изашло претходне године.⁷⁷ Био је до краја живота у контакту и са Чарлсом Нотом, једним од истакнутијих ученика Гурђијева. Поводом смрти Митриновића, Нот пише Валери Купер „био је право људско биће... Био је један од малобројних људи с којима сам могао да разговарам искрено и озбиљно“⁷⁸ и предлаже јој да у даљем раду Митриновићеве идеје споје с Гурђијевљевим. Подаци из ових писама показују да је нешто од Гурђијевљевих метода већ двадесетих индиректно стигло и до београдске интелигенције. Вежбе non-identification и detachment можда су неке из система самог Митриновића, као што су биле и поменута fostering non-dependency или „кану“.⁷⁹

Мада немамо тачан нацрт рада београдске групе (или група), постоје упутства за нешто слично намењено групама у Британији. Наиме, Митриновић је оставио план рада за парамасонски ред са обредима назван *Anthropo Ma-*

⁷⁶ Владета Поповић, „Методи духовног препорођаја“, *Народна одбрана*, година III, бр. 13 (1928): 210–211; година III, бр. 14 (1928): 232–233; година III, бр. 15 (1928): 244–245.

⁷⁷ Писмо Фулера Митриновићу 1.8.1951. (NAF 6/1/4/8).

⁷⁸ Писмо Чарлса Нота Валери Купер (септембар 1953?) NAF 1/8/7/96.

⁷⁹ Van Hengel, *Vidovnjaci*, 231; 237.

sonics of New Atlantis.⁸⁰ Требало је да се ред окупља једном месечно у одређеном зодијачком знаку. Обреди опонашају масонске — приликом отварања ложе официри заузимају положаје као у обреду краљевског свода. Садржина обреда је, међутим, као из Митриновићевих чланака и друштвене активности. Укључена су и предавања и вежбе из Ернста Вуда и Штајнера (*Како се ситичу сазнања виших светлова*). Постоје упутства за одређене положаје тела (у паровима) према знацима зодијака и њиховом значењу. Постоји и документација за The Companions of the New Order, такође парамасонског карактера: иницијација, с куцањем на врата, питањима и одговорима, очигледно је састављена по угледу на масонску, као и улоге официра. Овде постоје и упутства за групну медитацију. Овај аспект Митриновићевог рада, као тајна страна његових политичких група, остао је неизучен. Тешко је рећи да ли је београдска група радила баш истоветно као и ове, али има неких сличности, барем у литератури и вежбама које се помињу.

Читалац је приметио недостатак једног имена: Николаја Велимировића. Он се од ове групе дистанцирао, на њихово разочарење. После 1922. године он више и не користи термин свечовек.⁸¹ Није, међутим, довољно пажње посвећено томе како су сами Митриновићеви следбеници гледали на ову промену код Николаја. А њихова преписка с Митриновићем открива да су је видели као напуштање заједничког рада, као што и неке Николајеве речи које преносе Митриновићу откривају јасну жељу за одмаком од њих. Павле Јевтић 1923. године пише да се Николај „повукао“ и „оставио нас“ — Јевтић закључује како не жели ни на какав начин да им помогне јер „сад изиграва неког ‘богомолца’“, а додаје да му *Беседе њог њором и Молишве на језеру* нису „божна шта“.⁸² Неколико месеци касније додаје како Николај није

⁸⁰ NAF 5/6/1.

⁸¹ Радован Биговић, *Од свечовека до Бојочовека. Хришћанска философија Владике Николаја Велимировића* (Београд: Рашка Школа, 1998), 180.

⁸² Јевтић Митриновићу 12.2.1923. (NAF 1/7/12/11).

показао „вољу за заједничким и озбиљним радом“ као и да их избегава.⁸³ Пожалио се Јевтић и како га је Николај опоменио да се чува теозофије, па преноси и поруку владике: „Кад пишеш Митриновићу поздрави га. Ја не знам на какав заједнички рад са мном мисли? Је ли ти рекао што одређеније? Да ли је последњих година студирао православље? Можда га је болест навела на то, јер страдање обично приведе човека православљу“, на шта Јевтић додаје „као што видите, исти Николај“.⁸⁴ Већ 1925. године Јевтић примећује да нема одговора од Николаја и боји се да неће ни доћи јер је чуо да „игра улогу светитеља у Охриду“, што је Митриновић већ предосетио.⁸⁵ Како је познато, Николај је наставио својим путем.

Оно што је важније од самих контаката јесте утицај самих Митриновићевих идеја. Сва наведена имена носиоци су покрета који је различито називан — најчешће панхуманизам. Можемо рећи да је Митриновићева група језгро и зачетник панхуманизма у међуратној култури, чије су се теме потом шириле и код других аутора. С обзиром на значај панхуманизма, присуство ове групе у култури је дуже (већ од раних двадесетих) и утицајније него што би се чинило по животу два часописа, а то значи и да је Митриновић био у домаћој средини присутнији него што на први поглед делује, макар и индиректно, преко својих следбеника. Развој концепта свечовека и панхуманизма као покрета, односно идејни утицај Митриновића, заслужују засебно разматрање. Овде смо хтели да осветлимо један досад непознат аспект рада београдског огранка Митриновићеве мреже.

* * *

⁸³ Јевтић Митриновићу 7.6.1923. (NAF 1/7/12/13).

⁸⁴ Јевтић Митриновићу 28.8. б. г. (NAF 1/7/13/50).

⁸⁵ Јевтић Митриновићу 25.8. б. г. (NAF 1/7/11/25).

Библиографија | Bibliography

Архивска грађа | Archival Sources

NAF — University of Bradford, New Atlantis Foundation, Special Collections.

Архив Југославије, Фонд 100 (Масонске ложе).

Литература | Literature

Адамовић, Драгослав. *Разговори са савременицима: ко је на вас пресудно утицао и зашто?* Београд: Привредна штампа, 1982.

Биговић, Радован. *Од свечовека до Бојочовека. Хришћанска филозофија Владике Николаја Велимировића*. Београд: Рашка Школа, 1998.

Боловић, Ана, и Мирјана Мокровчак Глишовић, прир. *Успомене Живорада Насћасијевића*. Горњи Милановац: Музеј Рудничко-таковског краја, 2016.

Велимировић, Николај. *Индијска њисма*. У Владика Николај [Велимировић], *Речи о Свечовеку. Индијска њисма. Изнад Истока и Запада. Средњи систем. Ниче и Достојевски. Шекспир — Свечовек*, Изабрана дела Владике Николаја у 10 књига, књ. 2. Ваљево: Глас Цркве, 1996.

Габела, Иво. „Односи између Југославије и Велике Британије. Поводом излагања г. Митриновића“. *Време*, година X, број 3071 (петак, 18. јула 1930): 3.

Греам, Стивен. „Југословени и Руси“. *Друштвена обнова*, година II, бр. 5 (2. фебруар 1930): 1.

Греам, Стивен. „Краљ и енглеска интелигенција“. *Друштвена обнова*, година II, бр. 3 (18. јануар 1930): 1–2 (насловна страна).

Гуткинд, Ерих. „Ужас поднева. Из књиге Сидеричко рођење“. *Друштвена обнова*, година I, бр. 3 (24. новембар 1929): 6.

Жупанич, Нико. „Imperator Slavoniae“. *Друштвена обнова*, година I, бр. (10. новембар 1929): 2.

- Јагодић, Здравко. „Судбина нашег свечовека“. *Хришћанска мисао: месечни часопис за хришћанску културу и црквени животи*, година III, број 5 (1937): 69–70.
- Јевђевић, Добросав. „Акција г. Д. Митриновића“. *Прејед: часопис за јолијички и културни животи*, година IV, бр. 5 (81) (1930): 611–613.
- Јевтић, Павле. „Наши у Енглеској за време рата“. *Народна одбрана*, година XI, бр. 30 (1936): 566.
- Јевтић, Павле. „У Лондону живи један Југословен који намерава да препороди Велику Британију“. *Време*, година XVIII, бр. 5950 (недеља, 14. август 1938): 9.
- Јовановић, Љубомир. „[Један редак гост]. У Београд је допутовао из Лондона, први пут после рата, духовни вођа предратне босанске револуционарне омладине, популаризатор Мештровићеве уметности, г. Димитрије Митриновић, књижевник и публициста“. *Време*, година X, број 3051 (субота, 28. јуна 1930): 5–6.
- Лазаревић, Бранко. *Дневник једнога никога. Дрући гео (1947)*. Приредио Душан Пувачић. Сабрана дела Бранка Лазаревића, књ. 8. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Мијатовић, Чед[омил]. „Један велики успех наше државе Југославије“. *Време*, година X, број 3071 (петак, 18. јула 1930): 3.
- „Мита Митриновић“. *Рејублика: орјан Југословенске рејубликанске демократске странке*, година XX (8.9.1953).
- Митриновић, Димитрије. *Сабрана дјела. Књ. 1. О књижевности и умјетности*. Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“. Приредио и предговор написао Предраг Палавистра. Сарајево: Свјетлост, 1991.
- Митриновић, Димитрије. *Сабрана дјела. Књ. 3. Поезија и антропософија*. Сакупио Предраг Палавистра; библиографију израдила Лидија Омчикус. Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“. Сарајево: Свјетлост, 1991.
- Недић, Марко. „Разговори с Миланом Кашанином“. *Љепојина Српској културној друштва Просвјета*, свезак 7 (2002): 225–246.
- Палавистра, Предраг. „Судбина и дело Димитрија Митриновића“. У: Димитрије Митриновић, *Сабрана дјела. Књ. 1. О књи-*

- жевносћи и умјейносћи. Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“. Приредио и предговор написао Предраг Палавестра, 9–153. Сарајево: Свјетлост, 1991.
- Палавестра, Предраг. *Дома и ушойија Димитрија Митриновића: почеци српске књижевне авангарде*. 2., поправљено и допуњено издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Парежанин, Ратко. *Гаврило Принцип у Београду: Млада Босна и Први светски рат*. Београд: Catena mundi, 2013. [2., допуњено издање — Београд: Catena mundi, 2014].
- Парежанин, Ратко. *Млада Босна и Први светски рат*. Минхен: [Искра], 1974.
- Петровић, Ненад В. *Димитрије Митриновић*. Виндзор: Авала, 1967.
- Поповић, Владета. „Методи духовног препорођаја“. *Народна ог-брана*, година III, бр. 13 (1928): 210–211; година III, бр. 14 (1928): 232–233; година III, бр. 15 (1928): 244–245.
- Поповић, Павле. „Сликар Живорад Настасијевић“. Магистарски рад, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 1988.
- Радуловић, Немања. „Езотерична струја у српском и југословенском слободном зидарству“. *Развитак: часопис за културу, умјетност и друштвена ишћања*, година LVIII/LIX, број 259–260 (2019/2020): 26–59.
- Стојановић, Душан. „Идеја свечовека. Могућности словенске философије“. *Хришћански живои: месечни часопис за хришћанску културу и црквени живои*, година VI, број 3–4 (1927): 88–98.
- „Странци о Митриновићу“. У: Димитрије Митриновић, *Сабрана дјела*. Књ. 3. *Поезија и антропософија*. Сакупио Предраг Палавестра; библиографију израдила Лидија Омчикус. Библиотека „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“. Сарајево: Свјетлост, 1991.
- Burgham, Ema. “The Eleventh Hour: Dimitrije Mitrinović and His Network: Proceedings of a Symposium at the University of Bradford.” *Südosteuropäische Hefte*, Jg. 4, Nr. 2 (2015): 65–68. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-454673>.

- Gligorić, Velibor. *U vihoru*. Biblioteka „Popularna knjiga“ / Nolit. Beograd: Nolit, 1975.
- Hughes, Michael. *Beyond Holy Russia. The Life and Times of Stephen Graham*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2014. <https://doi.org/10.2307/j.ctt5vjtr4>.
- Jevtić, Borivoje. „Dimitrije Mitrinović (3)“. *Život: časopis za književnost i kulturu*, godina II, broj 15 (1953): 440.
- Page, David Graham. “Pioneers of European Federalism: The New Europe Group and New Britain Movement (1931–1935).” A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Philosophy The University of Sheffield Faculty of Arts and Humanities Department of History, October 2016. <https://etheses.whiterose.ac.uk/15438/>.
- Pasi, Marco. *Aleister Crowley and the Temptation of Politics*. London and New York: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315729565>.
- Rigbey, Andrew. *Initiation and Initiative. An Exploration of the Life and Ideas of Dimitrije Mitrinović*. Eastern European Monographs, Number 164. Boulder, Colo.: East European Monographs; distributed by Columbia University Press, New York, 1984.
- Stansfield-Popović, Marija. “Vladeta Popović — A Profile.” У Зборник радова поводом четрдесетогодишњице оснивања Катедре за енглески језик и књижевност, 21–24. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Одсек за англистику, 1969.
- Trkulja, Jovica, i Života Lazić, prir. *Poruka. List Jugoslovenskog narodnog odbora: London, 1950–1959*. Reprint izdanje. Beograd: Službeni glasnik, 2007.
- Ujević, Tin. „Uz spomenicu Vladimira Gaćinovića“. *Jugoslavenska njiva*, godina V, br. 46 (1921): 732–734.
- Van Hengel, Gvido. *Vidovnjaci: snoviđena Evropa*. Rukovodilac prevodilačkog tima Jelica Novaković-Lopušina; srpska redakcija Jelica Novaković-Lopušina, Mila Vojinović; hrvatska redakcija Gioia-Ana Ulrich Knežević, Radovan Lučić Lutz. Klepsidra / Clio. Beograd: Clio, 2020.

* * *

Read Online

Letter from Bishop Nicholai Velimirovich to Reverend Protoperbyter Stevan Dimitrijević on December 12, 1921

Nemanja Andrijašević

Faculty of Orthodox Theology at the University of Belgrade

✉ nemanja.andrijasevic@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>

Abstract: In the Provincial State Archives of Kosovo and Metohija, in the legacy of the distinguished professor and dean of the Orthodox Theological Faculty Archpriest Stevan Dimitrijević, a letter from the Bishop Nicholai (Velimirovich) of Ohrid was found, addressed to Dimitrijević on December 12, 1921. It reveals the Bishop's thoughts on the God Worshiper movement [or God–Prayer movement — *Bogomoljački pokret* in Serbian], a brief mention of the disorderly situation in the bishopric entrusted to him, as well as his position that the armed incursions of the Serbian army into the territory of Albania, after the end of hostilities and after the end of the First World War, were wrong.

Bishop Nicholai did not comment extensively on Church issues, even though he was the canonical bishop of certain church municipalities in Northern Albania. Although he informed both the state Serbian authorities and the higher ecclesiastical authorities of the Serbian Orthodox Church about the fact that he was prevented from pastoral work and service in the mentioned geographical area, he did not describe it in more detail, because, most likely, he later talked verbally with archpriest Dimitrijević about all the mentioned issues in Southern and Old Serbia.

The author of the paper researched in the Provincial State Archives of Kosovo and Metohija in Priština and received the exclusive right to publish the photos and material he collected. Bishop Nicholai's letter is published for the first time.

Key words: Bishop Nicholai Velimirovich, Protopresbyter Stevan Dimitrijević, God Worshipper Movement, Serbia, Albania.

Писмо Владике др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу 12. децембра 1921. године

Немања Андријашевић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду

✉ nemanja.andrijasevic@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>

Апстракт: Владика охридски др Николај Велимировић обратио се 12. децембра 1921. писмом протојереју Стевану Димитријевићу, декану Православног богословског факултета. Из дописа се сазнају поједини подаци о Богомољачком покрету, лошем стању у Епархији охридској, као и о односу српске војске према држави Албанији. Писмо је пронађено у Архиву протојереја Димитријевића у Приштини, и сада се први пут објављује.

Кључне речи: Владика др Николај Велимировић, протојереј Стеван Димитријевић, Богомољачки покрет, Србија, Албанија.

Увод

У Покрајинском државном архиву Косова и Метохије у Приштини, у Збирци некадашњег професора и ректора Богословско-учитељске школе у Призрену, првог професора Историје Српске Православне Цркве (СПЦ) и првог декана Православног богословског факултета Универзитета

у Београду, протојереја Стевана Димитријевића, почасног доктора богословских наука, налази се део заоставштине овог угледног научника и црквеног пастира.¹ Приликом истраживања поменутог фонда, пронађено је писмо које је Владика охридски др Николај Велимировић послао проти Димитријевићу. Садржај је кратак. Није пронађен никакав траг о томе да ли је београдски прота било шта писмено одговорио охридском епископу.

У прилогу рада налази се целокупан текст писма, које се први пут објављује, као и кратак коментар на његов садржај.

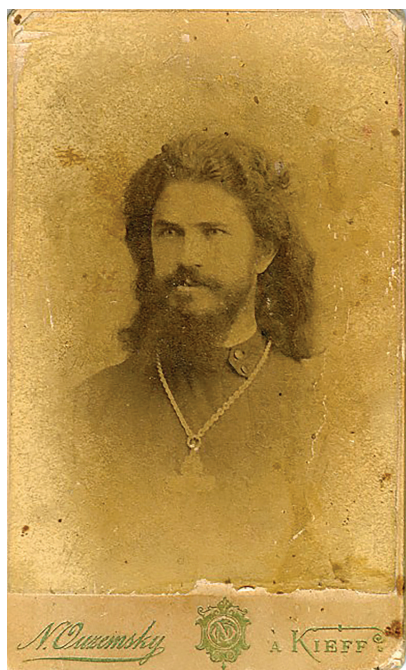

Fig. 1. V. Rev. S. Dimitrijević (1866–1953) | Сл. 1. Прота С. Димитријевић (1866–1953)
(извор: Техничка школа „Прота Стеван Димитријевић“, Алексинац,
<http://www.tehskolaal.edu.rs/>)

¹ О овом прегаоцу: Владислав Пузовић, *Пушевима српске црквене историје. Научно наслеђе јошће Стеве Димитријевића* (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2021).

Прилог: Писмо Владике др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу 12. децембра 1921. године

Епископ Охридски, [печатирано]

12 Дец. 1921.

Охрид.

Драги ми прото Стево,

Мир Божји с тобом.

Користим се одласком Хације Светозара за Београд, да ти напишем неколико речи.

Јави ми, молим те, да ли си примио онај новац из Париза? Хтео сам да се јавим Гђи Џенкикс у Њујорк, но не могу да јој пишем а да не споменем о том новцу и употреби истога.

Хтео сам да те молим, да помогнеш Драгољубу Миливојевићу² саветом. Он сад жели да покрене неки трећи лист „Хришћ. Заједница“, пошто је пробао два („Богомоља“ и „Саборници“) и напустио. Ми смо говорили у Крагујевцу са Драгутином Димитријевићем односно покретања листа „Хришћанин“, који је био у своје време добро примљен у народу. Остало је, да се то у Београду реши. Међутим Драгољуб јавља, да се није споразумео с Драгутином, и сад хоће да покрене на своју руку лист, чију судбу није тешко предвидети.

Кости Луковићу сам рекао, да моли тебе за мишљење, како би се она штампарија могла најбоље искористити.

---

² Дипломирани теолог Драгољуб Миливојевић (1898–1979) био је укључен у рад Богомољачког покрета. После смрти супруге замонашио се под именом Дионисије. Најпре је био викар Патријарха српског Гаврила Дожича, а потом епископ СПЦ у Америци и Канади. Започео је први раскол при СПЦ, и судио се са овом верском заједницом пред америчким судовима. Свети Архијерејски Сабор га је рашчинио и вратио у ред лаика. Пред крај живота изгубио је све судске спорове против СПЦ.

2.

On je bio muma, da te uklamovaji,
kao i ugo vjet pen. muma, ucela se
sopu y besu sa frangatete. Monno can
to, da uita wode u kaste mi wlige
kumweto. Pa ebo wite neuz dala - k-
wete to godst. La mi je uklamovaja
frwera? Be je smertena? Kako su ce
gor cam gramworo? La mi y Pa-
kuzi, uen y kowoz? La mi y besu
i frangatete, uen u Ameron?

Kop nas je owaio gu, kuz woda mi je ne-
mual us wuzema. Eno kuz weworo je
maneduz kalamki. Ne cano frwabam
ko u oja i frwplme "komprukwam".
Mo cam y Leib. kuz mi ab ce fadno
wawo je je wto. Namu frwabam of Dmko-
woro so Paabo roje ce ne kowem ren-
mew. Nako u wmwu soro owo wewamka
u Mowga.

Namw wupete wena Awbaniji stowmo ce ce
wrtmim kowim wawom. Namu kuzka uow
je of Leib kuzko fuma dmsy 30 ka. Br na
kewo wawamke y dke gawuz. Ko to owo-
stom wewoz wgnon sa dwoze, da wpa u wka
da wewm awbanska ruzwba, u je je wawo
i wewom wawm wuzm y Awbanij? Omi, kuz
bu kowem ko kowwawe wgate ukaw kuzk
kuzm. Wewo cam wawmke y Leib - wawost,
wba je wawmja wmwim of namu wuzmke.
Pa wawo! Pa kuzmke kowga! Aw je dke
sow, ebo ce ke kuz, da frwabaja i wawsteki
mow wawwaw wuzm. U dke om s je
wawwaw y M, wawm, i. j. y wewm i wmw
Awbaniji, u ka wawmke. W wuz sam

Fig. 3. Letter from Vp. Nicholai to Rev. S. Dimitrijević on December 12, 1921, p. 2 of 3 |
Сл. 3. Писмо Вл. Николаја проти С. Димитријевићу 12. децембра 1921. г., стр. 2 од 3

Он је био мишљења, да та штампарија, као и цео покрет религиозни, треба да стоји у вези са Факултетом. Молио сам га, да пита тебе и каже ми твоје мишљење. Па ево прође месец дана — ништа не добих. Да ли је штампарија прispела? Где је смештена? Како би се рад с њом организовао? Да ли у Раковици, или у Београду? Да ли у вези с Факултетом, или са Синодом?

Код нас је овамо крш, који теби није непознат из Призрена. Село Лин пребегло је у Манастир Калиште. Не само хришћани но и оца с [нејасна реч] „компромитованим“. Био сам у Дебру. Тек што сам се вратио. Тамо је још горе. Наши хришћани од Пишкопеје до [нејасна реч] роје се на нашем земљишту. Тако и јужније [нејасна реч, највероватније ‘доле’] око Требишта и [нејасна реч].

Наше подuzeће према Албанији сломило се са потпуним нашим поразом. Наша војска ушла је од Дебра преко Дрима близу 30 км. Сад наређено повлачење у своје границе. Ко ће осветити Београд једном за свагда, да види и зна да постоји албанска држава, и да је узалуд с војском продирати унутра у Албанију? Они, који су наредили то наступање мораће искусити тешку казну. Посетио сам болнице у Дебру — жалост, шта је маларија починила од наших војника. Па гробови! Па милиони новца! Али је све стога, што се не верује, да „дивљаци“ арнаутски могу засновати државу. У ствари они су је засновали у Пијемонту, т. ј. у средњој и јужној Албанији, и на ?. 1 ½ годину дана

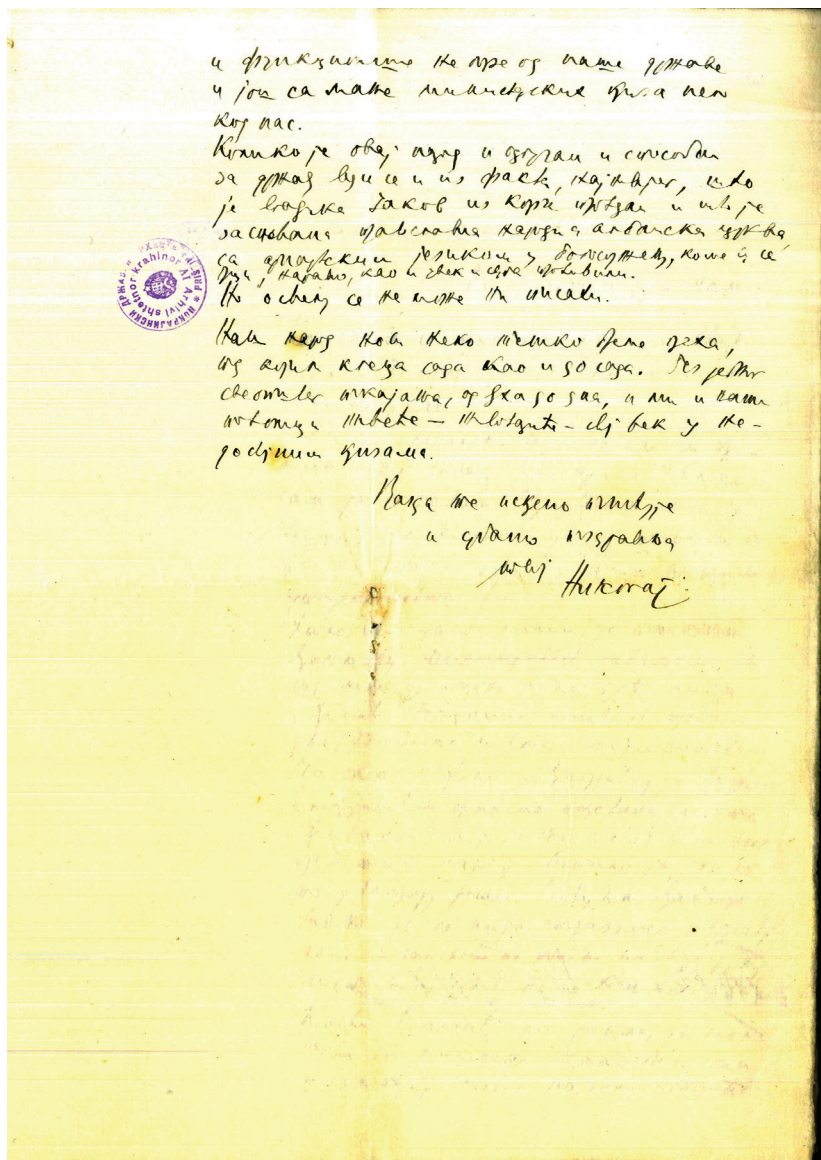

Fig. 4. Letter from Vp. Nicholai to Rev. S. Dimitrijević on December 12, 1921, p. 3 of 3 |
 Сл. 4. Писмо Вл. Николаја проти С. Димитријевићу 12. децембра 1921. г., стр. 3 од 3

и функционише не горе од наше државе и још са мање министарских криза него код нас.

Колико је овај народ и одлучан и способан за државу види се и из факта, најновијег, што је владика Јаков³ из Корче протеран и што је заснована православна народна албанска црква, са арнаутским језиком у богослужењу,⁴ коме су се Грци, наравно, као и увек и свуда противили.

Но о свему се не може ни писати.

Наш народ носи неко тешко бреме греха, под којим клеча сада као и до сада. Без једног свеопштег покајања, од врха до дна, и ми и наши потомци живеће — животариће — свој век у недостојним кризама.

Вазда те искрено поштује
и срдечно поздравља
твој Николај

Осврт на писмо Владике Николаја

Владика Николај Велимировић изнео је у свом кратком допису протојереју Стевану Димитријевићу неколико података. Указао је на потребу да се помогне Миливојевићу, за кога је навео чињеницу да покреће трећи лист, док

³ Панагис Николау Гинкилас (Παναγής Νικολάου-Γκινκίλας, 1878–1958) завршио је Теолошку школу у Халки. После монашења под именом Јаков (Γάκωβος) рукоположен је у јерођакона 1894, јеромонаха, а потом и у чин епископа христупољског 1908, са титулом викара смирског митрополита. Потом је постављен за митрополита драчког, да би 1919. био постављен за егзарха цариградског патријарха за Корчу. Депортован је од албанских власти у Смирну 1921. Изабран је за митрополита митилинског 1925, и на том месту остао је до смрти.

⁴ Према досадашњим сазнањима, прва Литургија на албанском језику одслужена је 1921. г. управо у Корчи, док је превод литургијских текстова сачинио свештеник Теофан Ноли већ 1908. године у Америци, односно у Бостону.

су претходна два која је започео престала да се уређују и објављују, односно нису потрајала дужи временски период. Иако се може назрети да је владика Николај сматрао да Миливојевић неће бити сталан нити истрајан ни са издаваштвом трећег листа, он ипак моли Димитријевића да се именованом стави на располагање. Могло би се претпоставити да прота Димитријевић има сличан став о раду Миливојевића, па га владика стога и умољава да га, упркос свему, подржи. Занимљиво је приметити да је Миливојевић 25 година касније био у прилици да Епископу Николају узврати за ову пажњу. Ипак, то се није догодило. Док је он био једини епископ СПЦ у Америци и Канади, Владика Николај се након вишегодишњег боравка у кућном притвору и интернирања у концентрационом логору у Дахау трајно иселио у Америку. Иако се уредно јавио и ставио на располагање Епископу Дионисију, чим је дошао из Европе прилично измучен због неколико година проведених у изузетно тешким условима, наишао је на веома лош однос, неприхватање, чак и одбацивање од стране највишег клира своје Цркве у Епархији коју је више од две деценије пре тога управо он основао и покренуо њен црквено-пастирски рад.

У писму је занимљиво помињање Богомољачког покрета, за који је Коста Луковић предложио да „цео покрет религиозни, треба да стоји у вези са [Православним богословским] Факултетом“, док Владика поставља следеће питање: „Да ли у вези с Факултетом, или са Синодом?“. Овај навод указује како Епископ Николај није сматрао да је Богомољачки покрет ванинституционални, односно како би требало „самостално“ или „независно“ да буде устројен. Напротив, може се закључити како је он био уверен да би га требало довести у директну везу, или сарадњу, са Православним богословским факултетом или чак Светим Архијерејским Синодом СПЦ. С обзиром на чињеницу да је Богословски факултет започео са предавањима и устаљеним радом од 1920. године, могло би се

поставити питање да ли је Владика Николај желео да допринесе синтези подвижништва и институционалног богословског образовања. Односно, да ли је желео да учини корак ка прожимању и директној вези молитвеног тиховања и академског богословља.

Када помиње „крш“, Владика Николај указује на недовољно пажње и организационе слабости, које су биле карактеристичне за поједине епархије СПЦ, посебно у тек ослобођеним територијама, на Југу Србије.⁵

Епископ охридски поменуо је и упаде које је српска војска повремено предузимала на територији албанске државе формиране 1912. године.⁶ То се завршило неуспехом, а Вл. Николају било је познато да је након те војне операције „наређено повлачење у своје границе“. Владика проти Димитријевићу, који је некада био предавач а после и ректор Богословско-учитељске школе у Призрену, као и један од најбољих познавалаца националне и црквене историје Старе и Јужне Србије, указује на чињеницу да су ти кораци били погрешни, због чега „Они, који су наредили то наступање мораће искусити тешку казну“. Штавише, поштујући албански народ и њихову жељу да након формирања своје државе приступе уређењу унутар својих међународно признатих граница, он сведочи о томе да је поменути албански народ „и одлучан и способан за државу“, додуше уз протеривање канонског православ-

⁵ У питању је простор данашње Републике Северне Македоније.

⁶ Ширу слику читаве проблематике видети у: Филип Лонгворт, *Сива-рање Источне Европе* (Београд: Слио, 2002). Требало би имати у виду да је реч о четовању. У тој врсти четништва учествовали су и поједини клирици СПЦ, примера ради будући Митрополит скопски Јосиф Цвијовић. О тим војним операцијама, њиховој рецепцији код грађана али и пропустима у политици према Македонији и Косову и Метохији, види: Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS* (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002); Димитар Тасић, *Рајџ њосле рајџа: Војска Краљевине Срба, Хрватџа и Словенаца на Косову и Мејтохији 1918–1920* (Београд: Службени гласник, 2012); Dmitar Tasić, *Paramilitarism in The Balkans: The Cases of Yugoslavia, Bulgaria and Albania 1917–1924* (Oxford — New York: Oxford University Press, 2020).

ног Епископа Јакова из Корче, са циљем да се оснује „православна народна албанска црква, са арнаутским језиком у богослужењу“.⁷ Препреку томе Владика најпре види од стране Грчке Православне Цркве, односно њених (тадашњих) реал-политичких интереса. Права је штета што се Владика Николај није више расписао о целој проблематици, већ је кратко, али и доста речито, закључио: „Но о све-му се не може ни писати“, јер би његово сведочење било

⁷ Бугарска научница Теодора Толева утврдила је у својој дисертацији пресудну улогу Аустроугарске у формирању албанске нације; уп. Теодора Толева, *Ујџицај Аустроујарске империје на стварање албанске нације 1896–1908 (Влиянието на Австро-Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908)*, превод Горан Игић (Београд: Филип Вишњић — Институт за европске студије, 2016). Душан Батаковић навео је да су Албанци из Двојне Монархије добили непотписану историју албанског народа — коју је саставио Лудвиг Талоције, посебне грбовнике, књижевни језик, граматике, филолошке књиге, и друго, а поменуто царство пресудно је утицало и на стварање албанске нације; види Душан Батаковић, *Косово и Мейхохија. Историја и идеологија* (Београд — Ваљево — Србиње: Хришћанска мисао, 1998), 64–65. Када је реч о Албанској Православној Цркви, први покушај добијања аутокефалности за ову помесну Цркву уследио је 1922. године, односно неколико месеци након писма Владике Николаја. Историчар цркве проф. др Ђоко Слијепчевић писао је о присутности Срба у Скадру и широкој околини, нарочито у делу *Српско арбанашки односи кроз векове: са њоседним осврћом на новије време*. Навео је да је СПЦ тамо имала свој канонски клир и вернике, те да питање јурисдикције тог географског простора није било дефинитивно решено све до добијања Томоса од Цариградске Патријаршије 1937. године. Он тврди да је почетком 20. века, али и раније, јурисдикција овог простора припадала Епархији рашко-призренској Српске Цркве. Касније је Владика охридски Николај Велимировић био надлежни архијереј за поједина села на северу Албаније. Он је обавештавао и Свети Архијерејски Синод СПЦ и српске власти да му је онемогућен рад у повереној му епископији. Слијепчевић је закључио да однос и државних (албанских) и црквених (цариградских) власти према српској мањини није био пријатељски — уп. Ђоко Слијепчевић, *Српско арбанашки односи кроз векове: са њоседним осврћом на новије време* (Минхен: [д. и.] [самостално издање аутора], 1974), 275–291. Податак да је СПЦ пре почетка Другог светског рата имала свог надлежног епископа „у Албанији за Епархију скадарску“, навео је и Митрополит Јосиф Цвијовић — уп. Митрополит Јосиф, *С црншиа на јорншиа* [рукопис на машини за куцање] (Београд: Музеј СПЦ, На Св. Луку 1941. године), 26.

вишеструко корисно.⁸ Ипак, требало би имати у виду да су Велимировић и Димитријевић имали пријатељски однос и блиску сарадњу, те да су се виђали током долазака у Београд охридског епископа, јер је у време писања овог писма Димитријевић живео и радио у престоници, због чега су научници овај период његовог живота, служења и рада назвали „београдски период“.⁹ Стога се може претпоставити да су они ту тему разматрали приликом неког од наредних личних сусрета, а не кроз писма. Кратак навод у допису сведочи о томе да им је поменути тематика

⁸ Ово је веома компликована проблематика, која подразумева шире упућивање на проблем сукоба, чак и оружаних, који су се на поменутом простору одигравали и после Балканских ратова, као и након Првог светског рата. Академик проф. др Богумил Храбак упућивао је да су Албанци наставили да врше разбојничке и оружане упаде у ослобођеној Старој Србији и након закључења мировних уговора. О угрожавању појединих манастира писао је Урош Микетић, посебно указавши на насилан однос према монаштву Пећке Патријаршије. Велики број научника указује и на неоспорну чињеницу терористичког деловања Албанаца на Косову а посебно у Метохији, које су познате као „качачке акције“. Да би се спречили напади Качака (одметника), који су пљачкали имовину и Албанаца и Срба, проглашена је 1921. акција пацификације. Тада је вршена заплена оружја, а опаснијим одметницима, односно почињоцима тешких злочина, чак је протеривана и породица. Управо је то година настанка писма Владике Николаја. Не би требало заборавити и чињеницу да је један број припадника полиције или војске страдао или био рањен, што је узроковало предузимање мера према качацима и комитама. Богумил Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава* (Врање: Народни музеј, 1988); Урош Микетић, „From a ‘Yugoslav Siberia.’ The Difficulties of the Patriarchal Monastery of Peć 1919–1929“ („Из југословенског Сибира. Тешкоће Пећког патријаршијског манастира 1919–1929. године“), *Токони историје* № 3 (2020): 53–68; Маја Миљковић Ђуровић, „Комитске акције на тлу јужне Србије 1920–1928.“, *Историја 20. века* № 1 (1996): 113; Драги Маликовић, *Качачки покрети на Косову и Метохији 1918–1924* (Лепосавић: Институт за српску културу, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 2005); Владан Јовановић, „Губици југословенске жандармерије у сукобу са качацима и комитама 1918–1934“, *Токони историје* № 1/2 (2007): 9–19.

⁹ Пузовић, *Пушевима српске црквене историје*, 35–45.

и проблематика била важна, па је из тог разлога Владика Николај (кратко) и прокоментарисао.

Закључак

Из кратког дописа Владике Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу може се извући неколико кратких закључака. Иако није био уверен да ће Миливојевић бити истрајан у покретању још једног листа духовне садржине, епископ охридски подржао је његов поновни покушај и потрудио се да тај вид помоћи Миливојевићу осигура и од стране декана Православног богословског факултета и угледног београдског проте Стевана Димитријевића.

Када је реч о Богомољачком покрету може се закључити да је поменути архијереј предано мотрио и пазио на ангажман ове заједнице верујућих и трудио се у вези са њеним организационим датостима, односно у овом случају који је поменут у писму, око штампарије, њеног покретања и рада. Он је указивао на чињеницу да би рад и делатност покрета требало довести у чврсту везу и заједничко делање са врхом Цркве — Светим Архијерејским Синодом и врхом највеће црквене образовне институције — Православним богословским факултетом.

Када је те 1921. године исписао своје писмо, Владика Николај дотакао се и арбанашког питања, једног од кључних на Балкану, посебно у светлости односа Србије са њеним јужним суседом. У том контексту поменуто је и тамошње недовољно разграничено и још увек нерешено црквено питање, које је било у сенци политичких дешавања или грубог изливања националних осећања. Док износи став о способности албанског народа да уреди своју неколико година раније основану и признату државу, истовремено осуђује протеривање канонског православног Епископа Јакова. Кратко помињање ове проблемати-

ке упућује да су све ове теме Епископу Николају биле важне и да су заокупљале његову пажњу. Бринуо га је и став једне помесне православне цркве, Грчке Православне Цркве, која је често, с једне стране, занемаривала своју црквену улогу стављајући акценат на етнофилетизам, док је, с друге стране, показивала недовољно разумевање за потребу једног међународно признатог субјекта — албанске државе — да има своју помесну православну признату и афирмисану заједницу верних.

Из начина на који се Владика Николај обраћа проти Димитријевићу сазнаје се да су били упућени један на другог и да су, највероватније повремено, размењивали мишљења. Кратка реченица коју је исписао као посебан пасус, „Но о свему се не може ни писати“, свакако је вишеслојна. Указује да га форма писма ограничава па је можда најбоље, или и безбедније, да о таквим темама више проговоре приликом усменог сусрета. Писмо доста говори о личном односу двојице високих црквених великодостојника и уједно доприноси упознавању делатности ових двеју личности. Самим тим значај овог кратког дописа није занемарив, јер додатно осветљава и пастирску бригу Владике Николаја, и указује на обиље тема којима се бавио, а упућује и на његов став да се на Балкану после ратова, ломова и тешких међунационалних односа успостави срећеније стање, макар по питању црквеног живота и уређења.

* * *

Резиме

У Покрајинском државном архиву Косова и Метохије, у заоставштини угледног професора и декана Православног богословског факултета протојереја Стевана Димитријевића, пронађено је писмо Владике охридског др Николаја Велимировића упућено Димитријевићу 12. децембра 1921. године. Из њега се сазнаје владичино размишљање о Бо-

гемољачком покрету, кратак помен о несрећеном стању у епископији која му је поверена, као и његов став да су оружани упади српске војске на територију Албаније, после завршетка ратних дејстава и после краја Првог светског рата, били погрешни.

Владика Николај није се шире упуштао у коментарисање црквене проблематике, иако је био канонски епископ појединих црквених општина у Северној Албанији. Иако је обавештавао и државне српске власти и више црквене власти Српске Православне Цркве о томе да му је онемогућен пастирски рад и служење на поменутом географском простору, он га није детаљније описивао, јер је, највероватније, касније усмено разговарао са протојерејем Димитријевићем о свим поменутих датостима у Јужној и Старој Србији.

Аутор рада истраживао је у Покрајинском државном архиву Косова и Метохије у Приштини и добио је ексклузивно право да може да објави фотографије и материјал који је прикупио. Писмо Владике Николаја објављује се први пут.

* * *

Захвалност

Благодарност за коришћење архиве у Приштини, веома колегијалну атмосферу, као и одобрење за публикавање свих фотографисаних и скенираних материјала (текстова, писама, фотографија и докумената) сачињених током вишедневног истраживања маја 2021. године аутор исказује директору Архива Бедрију Зиберажу (Bedri Zyberaj) и професору Хисену Аземију (Hysen Azemi).

Библиографија / Bibliography

Необјављени архивски извори / Unpublished Archival Sources

Писмо охридског епископа Српске Православне Цркве др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу од 12. децембра 1921. г., Покрајински државни архив Косова и Метохије, Збирка Стеве Димитријевића, ректора из Призрена, Приштина, Република Србија, кутија број 4, LXVII / к – 4 – 149 – 1921 год.[ине]. Рукопис Митрополита скопског Јосифа Цвијовића на машини за куцање *С црнџа на јорџа*, Музеј Српске Православне Цркве, бр. 5964, Свети Лука [31. октобар] 1941. године, Београд, 26.

Објављени архивски извори / Published Archival Sources

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, XIII. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016.

Литература / Literature

Батаковић, Душан. *Косово и Метохија. Историја и идеологија*. Библиотека Свечаник: Хришћанска мисао. Нова серија, књ. 6. Београд — Ваљево — Србиње: Хришћанска мисао, 1998, 64–65.

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, 1–12. Диселдорф — Химелстир: Српска Православна Црква — Епархија западно-европска, 1976–1986.

Јовановић, Владан. „Губици југословенске жандармерије у сукобу са качацима и комитама 1918–1934“. *Токови историје* № 1/2 (2007): 9–19.

Лонгворт, Филип. *Сиварање Источне Европе*. Београд: Слио, 2002.

Маликовић, Драги. *Качачки јокреј на Косову и Метохији 1918–1924*. Лепосавић — Косовска Митровица: Институт за српску културу — Филозофски факултет — Универзитет у Приштини, 2005.

- Микетић, Урош. „From a ‘Yugoslav Siberia.’ The Difficulties of the Patriarchal Monastery of Peć 1919–1929“ („Из ‘југословенског Сибира.’ Тешкоће Пећког патријаршијског манастира 1919–1929. године“). *Токови историје* № 3 (2020): 53–68.
- Миљковић Ђуровић, Маја. „Комитске акције на тлу јужне Србије 1920–1928.“ *Историја 20. века* № 1 (1996): 113.
- Пузовић, Владислав. *Пушевима српске црквене историје. Научно наслеђе њојше Сиве Димитријевића*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2021.
- Слијепчевић, Ђоко. *Српско арбанашки односи кроз векове: са посебним освртом на новије време*. Минхен: самостално издање аутора, 1974, 275–291.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске Православне Цркве*, 1–3. Београд: Catena mundi, 2019.
- Тасић, Дмитар. *Раи њосле раија: Војска Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца на Косову и Мејхохији 1918–1920*. Београд: Службени гласник, 2012.
- Толева, Теодора. *Уицај Аустроујарске империје на сиварање албанске нације 1896–1908 (Влиянието на Австро-Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908)*. Са бугарског превео Горан Игић. Поседна издања / [„Филип Вишњић“, Београд]. Београд: „Филип Вишњић“ — Институт за европске студије, 2016.
- Храбак, Богумил. *Арбанашки ујади и њобуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. њодине: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава*. Врање: Народни музеј, 1988.
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.
- Tasić, Dmitar. *Paramilitarism in The Balkans: The Cases of Yugoslavia, Bulgaria and Albania 1917–1924*. Oxford — New York: Oxford University Press, 2020.

***

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 5 (2023): 89–112.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5.89-112>

UDC: 271.222(497.11)-722.53:929 Тодоровић А.

Received: November 11th, 2022. Accepted: December 22nd, 2022.

Archpriest Aleksa Todorović (1899–1990), Disciple of Saint Bishop Nicholai Velimirovich

Budimir Kokotović

Library of the Serbian Patriarchate, Belgrade

✉ budimir.kokotovic87@gmail.com

Abstract: The purpose of this paper is to offer a brief overview of the life and activities of Archpriest Aleksa Todorović, a longtime associate of Bishop Nicholai Velimirovich.

As the administrator of the Diocese of Žiča, Bishop Nicholai transferred Fr Aleksa Todorović to Kraljevo in 1935. In the following years, Todorović was active in the God Worshipper movement [known also as God–Prayer movement, i.e. Godworshipping movement (in Serbian — богомољачки покрет / bogomoljački pokret)] led by Bishop Nicholai, and from then on their cooperation and closeness began, which would last until Velimirovich’s death.

In the God Worshipper movement, priest Todorović was the president of the main administration, and in addition to the general assemblies, he initiated and organized regular quarterly assemblies in the Diocese of Žiča. For the great effort in the pastoral activity, Fr. Aleksa was honored with the rank of archpriest by Bishop Nicholai.

As a collaborator in various fields, Archpriest Aleksa Todorović followed Bishop Nicholai and regarded him as a spiritual father. Between the wars, he helped the organization and work of God Worshipper communities in the Kingdom of Yugoslavia, and after World War II, he actively participated in the organization of the Serbian Orthodox Church in the diaspora — namely in West Germany. He was especially connected with Bishop Nicholai Velimirovich through the publishing house “Svečanik” from Munich.

Collaboration of Velimirovich and Todorović bore significant fruits. With joint commitment and effort, under the direct leadership of Rev. Todorović, “Svečanik” printed several works by Bishop Nicolai, as well as dozens of other titles. After the death of Bishop Nicolai Velimirovich, Todorović diligently continued the work on the editions of “Svečanik.”

Key words: Bishop Nicolai Velimirovich (1881–1956), Archpriest Aleksa Todorović (1899–1990), God Worshipper movement, “Svečanik” Library, Serbian Orthodox Church in Munich.

Прота Алекса Тодоровић (1899–1990), ученик Светог Владике Николаја Велимировића

Будимир Кокотовић

Библиотека Српске Патријаршије, Београд

✉ budimir.kokotovic87@gmail.com

Апстракт: Овај рад за циљ има да понуди кратки преглед живота и деловања проте Алексе Тодоровића, дугогодишњег сарадника Епископа Николаја Велимировића.

Као администратор Епархије жичке, Велимировић је 1935. године свештеника Алексу Тодоровића преместио за пароха у Краљеву. У наредним годинама, Тодоровић је био активан у покрету богомољаца, којим је руководио Владика Николај, и од тада почиње њихова сарадња и блискост која ће трајати све до Велимировићеве смрти.

У богомољачком покрету свештеник Тодоровић био је председник главне управе, а поред општих сабора, покретао је и организовао редовне тромесечне саборе у Епархији жичкој. За велики труд у пастирској делатности, Еп. Николај је о. Алексу одликовао протојерејским чином.

Као сарадник на различитим пољима, прота Алекса Тодоровић следио је Владика Николаја. Између ратова помагао је органи-

зацију и рад богомољачких заједница у Краљевини Југославији, а након Другог светског рата активно је учествовао у организацији Српске Православне Цркве у дијаспори — Немачкој. Са Владиком Николајем Велимировићем нарочито је био повезан преко издавачке куће „Свечаник“ из Минхена.

Сарадња Еп. Николаја и проте Алексе дала је значајне плодове. Заједничким залагањем и трудом, под непосредним руководством проте Тодоровића „Библиотека Свечаник“ штампала је неколико дела Епископа Николаја, као и на десетине других наслова. По упокојењу Вл. Николаја, прота Алекса Тодоровић наставио је рад на издањима „Свечаника“.

Кључне речи: Епископ Николај Велимировић (1881–1956), прота Алекса Тодоровић (1899–1990), Богомољачки покрет, Библиотека „Свечаник“, Српска Православна Црква у Минхену.

Увод

Међу ученицима Светог Николаја (Велимировића), Епископа охридског и жичког, посебно место заузима личност протојереја-ставрофора Алексе Тодоровића, чувара јединства Српске Православне Цркве у Западној Европи. Као сарадник на различитим пољима, прота Алекса следио је Владику Николаја, и до своје овоземаљске кончине остао је веран син свог духовног родитеља. Између два светска рата неуморно је помагао организацију и рад богомољачких заједница у Краљевини Југославији, а након Другог светског рата активно је учествовао у организацији Српске Православне Цркве у дијаспори — Немачкој.

1. Кратка биографија проте Алексе Тодоровића

Прота Алекса Тодоровић рођен је 3. априла 1899. године у селу Негришори, у Драгачеву, надомак Чачка, од родитеља Саве и Јелене. Крсна слава породице Тодоровић је Свети Великомученик Георгије — Ђурђиц (3/16. новем-

бар). Основну школу Тодоровић је завршио у родном месту, гимназију у Чачку, након чега се уписује у Богословију Светог Саве у Сремским Карловцима. За време школовања приметио га је јеромонах Јустин (Поповић), који му је предавао Свето Писмо, Догматику и Патрологију. Петоразредну Богословију завршио је 1924. године са одличним успехом, након чега је успешно положио испит зрелости у периоду од 23. маја до 7. јуна исте године.¹ Поред Тодоровића, Богословију су те године завршили и: Јефтимир Новаковић, Михајло Вукосављевић, Светозар Грујић, Душан Јонтуловић, Бранислав Петровић, Живојин Арсић, Алексеј Титов, Лазар Живадиновић, Станко Милановић, Петар Петровић, Угљеша Јелић, Александар Колесников, Василије Довганић, Ђорђе Поповић, Виктор Царевски, Михаило Поповић, Бранислав Павић и Војислав Илић.²

Након завршеног школовања и повратка у родни крај, Алекса Тодоровић исте године ступа у брак са Леном Протић, са којом је имао синове Миломира, Светомира и Часлава. Рукоположен је у чин ђакона 15. фебруара 1925. године, а следећег дана у чин презвитера — руком Епископа жичког Јефрема (Бојовића) у Чачку. Постављен је за пароха при Цркви Светог Ахилија у Ариљу.³ По личној молби премештен је са ариљске парохије у августу 1926. године, на парохију бресничку.⁴ О његовом пастирском раду у Бресници најбоље нам сведоче речи игумана Иринеја (Васиљевића), који са поносом говорио:

„За моје познавање црквеног појања, типика и молитвености заслужан је прота Алекса Тодоровић, под чијим

¹ „Испит Зрелости у Богословије Св. Саве“, *Гласник: службени лист Сръске Православне Папирјарије*, год. V, бр. 11 (1924): 173.

² „Испит Зрелости у Богословији Св. Саве“, 173.

³ „Службени део“, *Прејлед: йолуслужбени орјан свешійенсїва Ейархије жичке*, год. VII, бр. 3 (1925): 34.

⁴ „Службени део“, *Прејлед: йолуслужбени орјан свешійенсїва Ейархије жичке*, год. VIII, бр. 7 и 8 (1926): 178.

руководством сам се васпитавао и који ми је дао смернице за живот.“⁵

Одлуком Епископа жичког Јефрема, ЕБр. 164/29, једно време прота Тодоровић опслуживао је парохију у Мрчајевцима, заједно са свештеником Ђурђем Јовановићем.⁶ Такође је обављао и дужност Архијерејског намесника драгачевског и пароха прве гучке парохије.

Након смрти Епископа Јефрема, 3. јуна 1933. године, до избора новог архијереја, управу Епархије жичке примио је Патријарх српски Варнава (Росић), а административне послове обављао је Епископ сремски др Тихон (Радовановић), викар Патријарха српског. Наредне године, за епархијског администратора Свети Архијерејски Синод поставио је Епископа охридско-битолског др Николаја (Велимировића). Доласком Владике Николаја, свештеник Алекса Тодоровић почиње активно да сарађује у часопису *Прејлед*, полуслужбеном органу свештеничког удружења Епархије жичке, који је излазио у Краљеву.

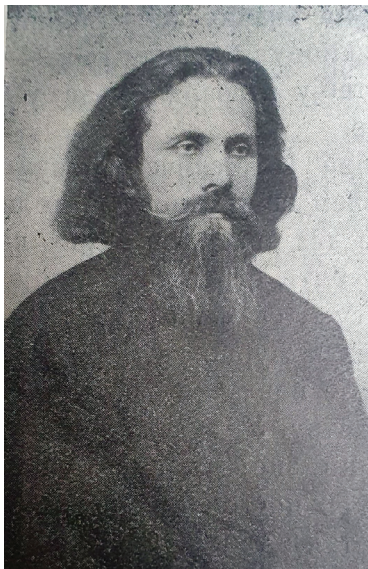

Fig. 1. Archpriest Aleksa Todorović
(Family album of the Cilerdžić family) |

Сл. 1. Прота Алекса Тодоровић
(Албум породице Ђилерџић)

⁵ Види: Синђел Јован Младеновић, „† Игуман Иринеј Васиљевић из манастира Свете Тројице у Овчару“, *Православље: новине Српске Патријаршије*, год. XIX, бр. 431 (1985): 15.

⁶ „Службени део“, *Прејлед: полуслужбени орган свештеништва Епархије жичке*, год. XI, бр. 6 (1929): 138.

Еп. Николај, као администратор Епархије жичке, одлуком Е.Бр. 1151 од 23. јула (5. августа) 1935. године, свештеника Алексу Тодоровића, по личној молби, преместио је за сталног пароха упражњене четврте парохије у Краљеву.⁷ Убрзо је Тодоровић постављен за Архијерејског намесника жичког.⁸ Од 1936. године Еп. Николај именовоа је Тодоровића за сталног члана Испитне комисије за сталне свештенике, за предмете: Литургика, Црквено певање и Црквено право.

У наредним годинама прота Алекса био је врло активан у покрету богомољаца, којим је руководио Владика Николај, и од тада почиње њихова сарадња и блискост која ће трајати све до Велимировићеве смрти. У богомољачком покрету свештеник Тодоровић био је председник главне управе, а поред општих сабора, покретао је и организовао редовне тромесечне саборе у Епархији жичкој. За велики труд у пастирској делатности, Епископ жички Николај одликовао је о. Алексу правом ношења црвеног појаса и протојерејским чином.⁹

2. Прота Алекса за време и после Другог светског рата

За време Другог светског рата, прота Алекса био је главни свештеник Српског добровољачког корпуса у Србији, да би се са њима повукао 1944. године у Истру. Тамо је, скупа са осталим припадницима корпуса, у мају 1945. године био заробљен од Енглеза и потом смештен у логор Еболи код Салерна у Италији. У априлу 1947. године заробљеници из логора

⁷ „Жичка епархија“, *Гласник: службени орјан Српске Православне Пајријаришије*, год. XVI, бр. 26–27 (1935): 475.

⁸ „Службени део“, *Прејлед: йолуслужбени орјан свешійенсїва Еїархије жичке*, год. XVII, бр. 11–12 (1935): 298.

⁹ Владимир Коњикушић, ур., *Педесетї йодина Српске йравославне црквене ойшїйїне у Минхену 1946–1996 = Fünfzig Jahre der Serbisch-Orthodoxen Kirchengemeinde in München 1946–1996: [сїюменица]* (Минхен: Српска православна црквена општина / München: Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde, 1997), 21–22.

Еболи депортовани су у немачки логор Мунстерлагер (Munsterlager — крај града Мунстера (Munster) у немачкој савезној држави Доња Саксонија). У логору је спроведено испитивање заробљеника, како би била донета одлука ко од њих може да добије статус расељеног лица, а ко би као квислинг био враћен у Југославију. Због опште светске ситуације и заоштравања односа између бивших савезника, Енглези су одустали од екстрадиције, те је прота Тодоровић остао у Немачкој.¹⁰

Fig. 2. Archpriest Aleksa with seminarians — refugees (Family album of the Cilerdžić family) | Сл. 1. Прота Алекса са свршеним богословима — избеглицима (Породични албум породице Ђилерџић)

Још током сужањства у логору Еболи, прота се сусрео са одређеним богословима, студентима теологије и свештеницима, који су након рата такође били спроведени у логор. У том српском избегличком логору многи богослови наставили су своје школовање, а међу њима би требало

¹⁰ Коњикушић, *Педесет година Српске православне црквене оштинине у Минхену 1946–1996*, 22

споменути једног питомца Владике Николаја из Епархије жичке, Добривоја Ђилерџића, ученика Призренске богословије.¹¹ Сви они у проти Тодоровићу видели су велику утеху и наду — продужену руку Епископа жичког Николаја. Богослови који су своје школовање наставили у Еболију, у богословији која је тамо привремено радила током 1946. године, и касније на другим местима, били су у контакту са Еп. Николајем, који је неколицину ових богослова и свештеника посаветовао да не иду у прекоокеанске земље, и дао им благослов да остану у Европи.¹²

Благословом Владике Николаја, прота Алекса Тодоровић остао је у Немачкој, а након изласка из логора боравио је Деселу код Варбурга, Лингерну код Емоса и Остеродеу – Харц, одакле је 29. јула 1950. године кренуо на своју нову дужност — дужност пароха у Минхену.¹³

3. Прота Алекса као парохијски свештеник у Минхену

Верски живот Срба у Минхену почео је у концентрационим, официрским, радним или матичним логорима за време Другог светског рата, док први почеци парохијског организовања датирају од 1945. године. Године 1946, тачније 24. априла те године основана је „Српска православна заједница за Немачку“ која је призната и прихваћена као део Епархије америчко-канадске. Исте године је призната и од стране Баварског Министарства за образовање и веру, 12. јуна 1946. године. Српска Православна Црквена Општина Мин-

¹¹ За Ђилерџића је Владика Николај издејствовао и стипендију за наставак школовања на Универзитету у Минстеру — уп. Добривоје Ђилерџић, *Речи и беседе: о стогодишњици рођења његовог оца саврофора Добривоја Ђилерџића (4. април 1920 — 4. април 2020. године)*, 2. издање (Врњци: Интерклима-графика — Диселдорф: Епархија диселдорфска и немачка, 2020), 16.

¹² Уп. Ђилерџић, *Речи и беседе*, 16.

¹³ Коњикушић, *Педесет година Српске православне црквене општинe у Минхену 1946–1996*, 22.

хен (прво седиште Mauerkircherstr. 8 München) основана је 1947. године, као наследница „Српске православне заједнице за Немачку“. Црквена Општина мења своје седиште и за богослужења користи капелу у Luitpold Kaserne, Schwere Reiter Str. 4 München 1948. године.¹⁴ Први свештеник и организатор минхенске парохије у периоду од њеног оснивања 1946. године до априла 1950. године био је протојереј Сергије Селивановски.

Одласком проте Сергија у Сједињене Америчке Државе, у априлу 1950. године, на предлог Управног одбора Црквене општине минхенске, Епископ Дионисије (Миливојевић) одобрио је да за свештеника у Минхену буде постављен прота Алекса Тодоровић, који се тада налазио у енглеској зони у Лингену. Прота Тодоровић због кашњења потврде архијерејског намесника проте М. Јовановића, није одмах дошао у Минхен, те је Управни одбор био приморан да се обрати с молбом руском митрополиту у Немачкој, да привремену дужност пароха за Србе у Минхену повери руском свештенику Сергију Липском из руске парохије у Мурану, који је пре рата службовао у Краље-

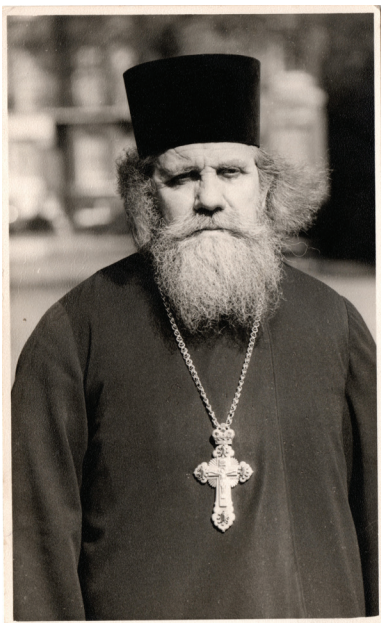

Fig. 3. Archpriest Aleksa in Germany (Family album of the Cilerdžić family) |
Сл. 3. Прота Алекса у Немачкој (Албум породице Ћилерџић)

¹⁴ Српска Православна Црква Минхен, „Хронологија Црквене Општине“, <https://spcmuenchen.de/crkvena-opstina/> (посећено 1. новембра 2022. г.).

вини Југославији. Молба је позитивно решена и од 11. маја 1950. године у Минхену за потребе Срба долази повремено свештеник Сергије Липски.¹⁵

Парохијске дужности на парохији у Минхену прота Алекса Тодоровић преузима 30. јула 1950. године. Захваљујући С. Маравићу, представнику српских организација у Сједињеним Америчким Државама у Немачкој, Светски савез цркава почео је да даје финансијску помоћ за издржавање српског свештеника у Минхену.

У новембру 1950. године Капела Светог Николаја у Луитполд-касарни морала је бити исељена, а њен црквени мобилијар привремено је премештен у просторије Светог Архијерејског Синода Руске Заграничне Цркве. У том периоду Руски Синод исељавао се у Сједињене Америчке Државе, тако да су 11. новембра 1950. године зграда и Капела Светог кнеза Владимира у улици Donaustr. 5 предате на коришћење Српској Православној Цркви. Следећег месеца одржана је ванредна седница Савета Црквене општине минхенске, на којој је извршен избор новог Представништва.

Прву службу у Капели Светог кнеза Владимира у Минхену прота Тодоровић служио је на Туциндан 5. јануара 1951. године. Од тада је прота обављао свакодневна богослужења за потребе Срба у Минхену и околини. Свакако је важно споменути и сусрет проте Алексе са протом Храниславом Ђорићем, потоњим Патријархом српским Германом, почетком 1951. године, када се Ђорић упознао са животом црквене заједнице и обавестио Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве о приликама наших исељеника у Немачкој.¹⁶

Прота Тодоровић је од првих месеци службовања на минхенској парохији водио бригу о емигрантима из тада-

¹⁵ „Летопис Црквене општине у Минхену“, у Коњикушић, *Пегесей година Српске православне црквене општине у Минхену 1946–1996*, 233.

¹⁶ Те године крајем октобра тадашњи Епископ моравички Герман (прота Хранислав Ђорић) у име Светог Архијерејског Синода посетио је и Епископа жичког др Николаја (Велимировића) у Сједињеним Америчким Државама.

шње комунистичке Југославије, о чему сведочи и црквени летопис у којем се наводи следеће:

„Пролеће 1951: У логору Валка крај Нирнберга Срби су у заједници са другим православним становницима логора у пролеће 1951. године оспособили просторије једне бараке за цркву. И ако је постојао стални руски свештеник, у Валку је повремено долазио из Минхена и обављао службе и прота Тодоровић. Валка је у то време постао централни сабирни логор за неке избеглице из земаља Источне Европе, кроз који су пролазили и сви Срби који су у међувремену побегли из Југославије. Касније ће ову улогу преузети Цирндорф, исто код Нирнберга.“¹⁷

Тако су прогнани верници у проти Алекси нашли доброг пастира, који им је несебично помагао у туђини. О бризи прота минхенског о српским исељеницима, летописац наводи и следеће:

„Осим у Минхену, прота Алекса Тодоровић обилази и служи службе:

— у логорима у Инголштату, Ландсхуту и Влаки код Нирнберга (од лета 1955. и у Цирндорфу код Нирнберга);

— у Карлсфелду крај Минхена, Регенсбургу, Штарнбергу, Розенхајму, Бад Ајблингу, Бад Рајхенхалу, Туцингу и Мурнау, а од 1955. и у Амбергу;

— у санаторијуму у Гаутингу код Планега и старачком дому у Дорнштату код Улма;

— у затворима у Минхену, Штраубингу и Каискаму.

---

¹⁷ „Летопис Црквене општине у Минхену“, у Коњикушић, *Пегесети година Српске православне црквене општине у Минхену 1946–1996*, 235.

—Тамо где није било наших капела служба је обављана у различитим просторијама, чак и у биоскопској сали. У неким местима, као нпр. у Розенхајму, Амбергу и Ландсхуту служено је у црквама Руса или Украјинаца. У неким од горе поменутих местима била су гробљима и гробовима Срба, из времена рата, као и након рата, које је прота Алекса Тодоровић обилазио и опојао.¹⁸

Нажалост, Баварско Министарство за образовање и веру као власник зграде у улици Donaust. 5 дало је отказ 19. јула 1952. године, тако да је прота Тодоровић успео да капелу и црквене канцеларије премести на другу локацију у Минхену, на адресу Infanteriestr. 12. Дана 10. августа исте године освећене су нове просторије Црквене општине и парохије минхенске, као и нова капела посвећена Светом кнезу Владимиру.

Одлуком Светог Архијерејског Синода 11. септембра 1952. године, директна надлежност над српским верницима у Западној Европи, као и у Аустралији, Африци и Јужној Америци, поверена је Патријарху српском Викентију (Проданову), чиме је престала надлежност Епархије америчко-канадске и њеног Епископа Дионисија (Миливојевића) над српским црквеним организацијама у Немачкој.

4. Сарадња проте Алексе и Еп. Николаја — „Свечаник“

Крајем 1952. године, уз велике напоре проте Тодоровића и Владике Николаја, изашао је *Свечаник — календар за 1952. годину са верском чишћанком*. То је била прва књига у едисији која ће носити име „Библиотека Свечаник“ и која ће у наредном периоду представљати један од најзначајнијих подухвата у целокупном српском верском исељеничком

¹⁸ „Летопис Црквене општине у Минхену“, у Коњикушић, *Пегесеті іодина Срјске православне црквене ойшћине у Минхену 1946–1996*, 235–236.

издаваштву. Свакако, у овом подухвату прота који је имао предратно искуство у издавачкој делатности, уз велику подршку Владике Николаја успевао је да у одређеној мери задовољи верске потребе нашег народа у Немачкој и у другим земљама Европе и Америке.¹⁹

Сарадња Еп. Николаја и проте Алексе дала је још плодова. Заједничким залагањем и трудом, под непосредним руководством проте Тодоровића „Библиотека Свечаник“ штампала је неколико дела Епископа Николаја Велимировића, која су била тешко доступна у тадашњој Југославији:

- *Жейџве Госџодње: од ѝочейка до нашеѝ времена и до краја*, преведене и на руски језик, 1952;
- *Касијана: наука о хришићанском ѝојимању љубави*, 1952;
- *Песме молийџвене Монаха Тадије*, 1952;
- *Диван: наука о чудесима*, 1953;
- *Жейџве Госџодње*, друго допуњено издање, 1953;
- *Псалѝир: ѝравилно нумерисан и ѝодегљен на каѝиизме за народну уѝоѝребу*, приредио Епископ Николај, 1955;
- *Једини Човекољубац: живоѝ Госџода Исуса Христѝа*, 1958;
- *Први Божији Закон и Рајска Пирамида*, 1959.

Поред књига Владике Николаја, у оквиру делатности ове издавачке куће штампана су и дела архимандрита др Јустина (Поповића), др Ђоке Слијепчевића, др Димитрија Најдановића, др Лазе М. Костића и других аутора.²⁰

¹⁹ У периоду од 1947. до 1948. г., чланови Управног одбора Српске Православне Црквене Општине Минхен издају часопис *Живоѝ и дело* који је излазио две године и имао четири броја. О овом часопису, уп. Немања Андријашевић, „Периодика и издаваштво Српске Православне Цркве у Минхену од 1945. до 1980. године (I)“, *Књижевна иѝторија: часопис за науку о књижевности*, година 54, бр. 176 (2022): 339–360: 342–346, <https://doi.org/10.18485/kis.2022.54.176.17>.

²⁰ Уп. Зоран Андрић, „‘Свечаник’ или каријатиде српске духовности у дијаспори“, у Коњикушић, *Педесетѝ ѝодина Срѝске ѝравославне црквене оѝиѝине у Минхену 1946–1996*, 86. Уп. такође и Андријашевић, „Периодика и издаваштво Српске Православне Цркве у Минхену од 1945. до 1980. године (I)“, 346 и даље.

Fig. 4. Archpriest Aleksa and Bishop Nicholai at the consecration of the Church of Saint Sava in London, June 28, 1952 | Сл. 4. Прота Алекса и Епископ Николај на освећењу Цркве Светог Саве у Лондону, 28. јуна 1952. г. (извор: [Еп. Лаврентије Трифуновић, ур.], *Споменница Зайагноевројске еџархије: 1969–1984*. [Б. м. : б. и., 1984], 74)

Први пут после завршетка рата, а заправо последњи пут у овоземаљском животу су се прота Алекса и Епископ Ни-

колај Велимировић срели у Великој Британији, на освећењу Цркве Светог Саве у Лондону о Видовдану 1952. године.

Велику част имао је прота Тодоровић 1954. године — да 28. маја у Минхену дочека краља Петра II Карађорђевића и да га беседом поздраве након богослужења у храму.²¹ Такође, и да угости руског Архиепископа Александра, који је богослужио у минхенском Храму Светог кнеза Владимира 8. августа исте године.

Епископ жички др Николај (Велимировић) упокојио се 5/18. марта 1956. године у Богословији Светог Тихона у Саут Канану, у Пенсилванији.²² Вест о смрти свог духовног родитеља проту Алексу Тодоровићу упутила је у далеку Америку, где се након опела опростио са вољеним Владиком. У наставку доносимо извод из беседе проте Алексе, изговорене овом приликом:

„Владико свети, родитељу премили!

Ево твога проте Алексе! Дошао је из Европе да још једаред испроси благослов твој, докле није затворен ковчег у коме ћеш почивати донде док наш Господ Бог буде хтео, да целивам свету десницу твоју, Преосвећени и Свети владико, десницу најчуднију у српском народу. Писали су Срби, али нико није писао као ти, Свети владико. Писали су често људи да хуле на Бога писањем и да грде један другог, а ти, Свети владико, писао си само да прославиш име Божје и да научиш Србе како се Бог слави.

Све што си написао светло је и свето, Свети владико. Много си говорио, Златоусте наш! Чекамо ми око тебе овде да нам проговориш још коју реч, ми који смо те слушали толико деценија, ишли, прелазили много десетина и стотина киломе-

---

²¹ Краљ Петра II Карађорђевића посетио је Минхен и Храм Светог кнеза Владимира и 19. јула 1957. године.

²² Епископ шумадијски Сава Вуковић, *Српски јерарси: од деветиој до двадесеттој века* (Београд: Евро — Подгорица: Унирекс — Крагујевац: Каленић, 1996), 377.

тара да чујемо беседу твоју, да чујемо реч твоју, да чујемо поуку твоју. Каква лепота, какво богатство само у томе! Само си свете речи говорио. [...]

Ја сам малочас рекао да би стотине хиљада Срба желело данас да буде овде, да се поклоне теби, Свети владико, да целива твоју свету десницу, да погледа твоје свето лице, да наслони главу на твоје груди у којима је седамдесет и пет година куцало најчудније срце српско. Ти, Свети владико, ниси имао мржње у срцу ни за кога. Колико си ти пута наређивао нама, твојим свештеницима, да се молимо Богу не само за свој народ непрестано, него и за остале народе. Сећамо се, било је то у Жичи, када си одређивао уз Часни пост: првог дана поста ћемо да чинимо молитве и да постимо за свој народ, па за тај народ, па редом за европске народе и ваневропске народе. За сваки народ ти си се молио. Ти си имао места у своме срцу за све људе, зато што си се тако учио од свога најдивнијег учитеља, Господа Исуса Христа.

Данас би, кажем, желели многи да дођу и да се теби овде поклоне. Али, ето, не могу. Ја сам један по твојим молитвама и по твојем благослову успео да дођем са европског гла да видим твоје свето и светло лице, да целивам твоју свету десницу, да те отпратим заједно са осталом браћом Србима који данас живе на овом континенту, да те отпратим до твога, верујем, привременог гроба. [...]

Плаче и јадикује данас богословска омладина и у Призрену, и у Раковици, и у Београду. Сви су разбирали: шта ради наш Ђедо, када ће нам доћи Ђедо, шта нам пише Ђедо, какве је нове књиге припремио. Тако разбира твоја омладина богословска, драги и Свети владико.

Сви, дакле, данас знају, сви су послове оставили, па данас плачу и јадикују, жале и кажу: Боже, што се овако догодило! Да, да, драги и Свети владико, ти одавно мени пишеш: моли се Богу да одложи неизбежно. И Господ је до пре неколико да-

на одлагао неизбежно. Ти си боловао, али си се са болесничке постеље подизао крепак, и силан, и снажан, и речју и делом и телом. Да, плачу сви тамо у Србији, сви они који очекују спасење, који очекују да сине опет слобода у отаџбини нашој. [...]

Плачу данас монаси и монахиње по многим манастирима српским и уздижу молитве престолу Свевишњег за тебе, Свети владико. Хтели би колико било да се теби одуже за неизмерна добротинства која си чинио њима. Данас би биле такорећи глуве и неме многе наше светиње, владико Свети, да тебе није било. Данас само у твојој епархији Жичкој има стотине монахиња које су из Богомољачког покрета. Да, Богомољачки покрет, то је твој живот био, Владико, то је дело твоје било. Када се после Првога бурнога светског рата почеле будити душе људске и тражити хране и пића небеснога, почеле су лутати тамо и овамо, и били би Срби заробљени од многих и разних секташа и кривовераца, са разних страна света, да тебе није било да упутиш, да каналишеш, да одредиш, да сабереш, да испуниш снагом и ревношћу. Да, данас плачу горко твоји богомољци широм отаџбине наше, који су са неизмерном чежњом и жељом очекивали да им се опет вратиш, да дођеш, да се сакупе на оне дивне богомољачке саборе код Студенице, код Жиче, код осталих манастира, како си ти већ био уобичајио да се држе годишњи богомољачки сабори. Плакаће они данас! И плачемо ми сви данас. [...]

Ти си се трудио да што више урадиш, јер си осећао да се измичу дани овога живота. Ја морам сада овде само то да кажем: трудићу се, Свети владико, да се твоје мезимче, да се твоје миљенче, да се твој „Свечаник“ одржи, да продужи да ради оно како си ти одредио како си ти желео. Неће моћи онако као кад си ти био, као кад је твоја десница била и могла да пише свакодневно и дан и ноћ, али ћемо се трудити да се испуни аманет твој. И ниси оставио само један аманет, ти си оставио безброј аманета, а сви се сливају у један. Сливају се сви у један: то је порука свима нама, свим Србима, да се Срби сложе, обоже и умноже. То је твој најсветији завет и најсветији аманет нама Србима. При-

мамо, Свети владико! Верујем и да прима Српство овде. Примило је то и Српство онамо на отаџбинском тлу. Трудићемо се, дакле, да се сложимо, јер знамо ако се не сложимо да ће остати клетва твоја на нас, родитељу драги. Трудићемо се да се заиста обожимо, да будемо Божји народ, јер си се ти седамдесет година трудио само у томе правцу да обожаш твој народ српски. И трудићемо се да се народ умножи. Говорићемо ми, српски свештеници, српским кћерима, даваћемо савете које си ти оставио, каква је њихова дужност и шта морају радити да би се Српство умножило, јер смо заиста много страдали.

Ето, драги и Свети владико, неколико речи промуцах и ја овде пред твојим светим телом. Благослови ме и сада, јер се ја враћам у Европу. Моли се, Свети владико Свевршњем да ми дода снаге да могу испунити што си ми у задатак оставио. Моли се и за остале. Ја те молим иако знам да ти то већ чиниш. [...] Слава ти и хвала!²³

5. Рад проте Алексе по упокојењу Епископа Николаја

Нарочиту љубав и пажњу према деци и омладини прота Алекса неговао је још као млади парохијски свештеник у Епархији жичкој, а то је наставио и касније, на парохијама у Немачкој, служећи Богу и свом роду. Инсистирао је на верском васпитању младих нараштаја, те је између осталог и његовим прегалаштвом 6. октобра 1958. године при мин-

²³ Ова беседа објављена је као посмртно слово протојереја-ставрофора Алексе Тодоровића, изговорено на сахрани Светог Владике у манастиру Светог Саве у Либертивилу у Америци, под насловом „Сијаћеш нам ти у тами данашњице“, 2006. године (у часопису *Двери српске: часопис за националну културу и друштвена ишћања*, година VII, број 32 (4/2006: „Зашто је оклеветан Свети Николај Српски) (Оци 2006)), а касније прештампана у: *Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић, прир., О, њроклетие српске њр-сїенлије и њуїрилићи. Конкордаїї са Ваїїкканом и Крваве лиїїїје 1937. їодїне*, Библиотека Сведочења, књ. 1 (Горњи Милановац: Ик Лио, 2014), 133–142.

хенској парохији основана допунска настава — недељна школа са наставом веронауке. Наредне школске 1959/1960. године у недељној школи поред веронауке учио се српски језик, национална историја и певање. Свакако, ова школа постала је важан део црквене заједнице у Минхену.²⁴ У заједници са немачким добровољним организацијама, прота Тодоровић је преко Црквене општине организовао одмор за више десетина деце парохијана у Schloss Schwanberg-у.

Нажалост, неслога у српској емиграцији била је врло присутна шездесетих година двадесетог века. Бивши генерал Радован Поповић и активни члан српске црквене заједнице у Минхену организовао је и успео да региструје посебно удружење под називом „Српска православна црквена општина у Минхену“ (јуна 1962. г.), које је имало за циљ да преузме цркву и одстрани проту Алексу Тодоровића из Минхена. Убрзо је ово удружење пришло расколничком Епископу Дионисију (Миливојевићу), који је послао и свог свештеника у Минхен.

Овај раскол, који је био само део раскола насталог у то доба међу српским верницима у Америци и Западној Европи, тешко је погодило српску верску заједницу у Минхену, делећи је на два табора. Наредних година, прота Тодоровић морао је да утроши силно време и снагу, не само због судских процеса око права на цркву пред немачким судовима, већ и ради консолидације расколом пољуљане српске православне заједнице у Минхену. Патријарх српски Герман (Ђорић) потврдио је 10. септембра 1962. године листу проте Тодоровића за формирање новог Управног одбора Српске Православне Црквене Општине у Минхену. Одбор у том саставу деловао је од 24. септембра 1962. године до децембра 1968. године, на челу са протом Тодоровићем.²⁵

---

²⁴ Организовање допунске — недељне школе за децу, преузело је од школске 1961/1962. године „Удружење избеглица из Југославије у СР Немачкој“, Обласни одбор за Баварску, који је имао своје просторије у црквеној згради у Infanteriestr. 12.

²⁵ „Летопис Црквене општине у Минхену“, у Коњикушић, *Педесет̄ година Српске православне црквене општине у Минхену 1946–1996*, 237.

Делегација Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве, предвођена викарним Епископом моравичким др Савом (Вуковићем) на свом путовању по Западној Европи, посетила је 6. новембра 1963. године Минхен и проту Алексу Тодоровића. Циљ ове посете био је проучавање и консолидовање стања у српским православним црквеним општинама након раскола.

За време свог службовања у Минхену, прота Алекса је помагао манастир Хиландар на Светој Гори. Тако се из једног сачуваног писма види се да је протином заслугом отишло и замонашило се у манастиру Хиландару четворица његових духовних синова: Бранко Витковић (монах Григорије), Бранислав Јовановић (монах Арсеније), Крста Андрић (монах Симеон) и Милан Мишулић (монах Митрофан).

У периоду од 10. јуна 1965. године до 22. маја 1967. године, одлуком Патријарха Германа, прота Алекса Тодоровић обављао је дужност Архијерејског намесника за Немачку.

Према далеко од отаџбине, прота Тодоровић није заборавао свој народ у ондашњој Југославији. Међу многим добротинствима за матицу, споменућемо да је сакупио финансијску помоћ за пострадале од земљотреса у Бањој Луци 1968. године, коју је упутио Епископу бањалучком др Андреју (Фрушићу), као и помоћ за градњу храма у Босанској Градишци, 1972. године. Такође, прота је често у Минхену угошћавао и многе посленике српског црквеног и културног живота из тадашње Југославије: примера ради, угостио је групу студената Богословског факултета предвођеним деканом др Благотом Гардашевићем у пролеће 1972. године, као и Прво београдско певачко друштво које је у Минхену одржало и свој концерт, 3. јула 1974. године.

На ванредном заседању Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве у Београду, 12. марта 1969. године, основана је Западноевропска и аустралијска епархија са седиштем у Лондону. За првог епископа изабран је тадашњи викарни Епископ моравички Лаврентије (Три-

фуновић), који је устоличен у Лондону 30. марта.²⁶ Исте године, Епископ Лаврентије први пут посетио је Минхен, 27. јула, и том приликом уз саслужење проте Алексе служио архијерејску Литургију.

Након скоро три деценије проведене у Минхену, одлуком Епископа Лаврентија од 19. јула 1979. године, у осамдесетој години живота протојереј-ставрофор Алекса Тодоровић разрешен је дужности активног пароха и упућен у заслужну пензију.

Прота Алекса мирно се упокојио у Господу пред поноћ 6. маја 1991. године у 91. години живота. О последњим данима проте Алексе Тодоровића, чувени историчар др Ђоко Слијепчевић записао је:

„Све до краја свог земаљског живота протојереј Алекса Тодоровић је ревновао и богослужио. Позлило му је ноћу између између Велике суботе и Васкрса. И ове часне посте провео је у посту и молитви, ревносно и строго на свој познати начин: без ублажавања и пропуста. И то је повећало слабост коју доносе дубоке године: динамику његове духовне снаге није пратила његова физичка моћ. На Васкрс је пренет у болницу. И поред усрдног залагања лекара није му било помоћи. Упокојио се на Ђурђевдан...“²⁷

Последња протина жеља била је да његови посмртни остаци почивају у отаџбини. С обзиром на то да је био емигрант, то је била врло смела жеља, коју није било лако остварити. Са доста напора и тешкоћа последња жеља му је испуњена. Од Српске православне црквене општине у Минхену и од своје сабраће, парохијана и поштовалаца испраћен је са ве-

---

²⁶ Епископ Сава (Вуковић), „Епархије и епископи 1920–1970“, у *Српска Православна Црква 1920–1970: стоеница о 50-годишњици васкрсавања Српске Патријаршије*, ур. Митрополит дабро-босански Владислав и др. (Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 1971), 517.

²⁷ др Ђоко Слијепчевић, „Алекса Тодоровић, протојереј“, у *Коњикушић, Педесет година Српске православне црквене ојшине у Минхену 1946–1996*, 23.

ликом пажњом и поштовањем. Из Минхена га је молитвом испратио грчки епископ уз саслужење десет свештеника.

У Капели Светог оца Николаја на Новом Гробљу, троица архијереја Српске Православне Цркве уз саслужење тридесет седам свештеника и једанаест ђакона служили су опело над одром проте Алексе, који је сахрањен на руској парцели Новог гробља у Београду.

Прота Алекса Тодоровић није дочекао да мошти његовог духовног оца — Светог Владике Николаја (Велимировића) буду пренете из Америке у родну Србију.²⁸ Не дуго по упокојењу проте Алексе, дана 4. маја 1991. године, мошти Светог Владике Николаја донесене су у заветни спомен храм Светог Саве на Врачару, у којем је служио архијерејску Литургију Патријарх српски Павле (Стојчевић) уз саслужење архијереја Српске Православне Цркве. Истог дана поподне, испред владикиних моштију у храму одржана је академија, на којој је громовитим гласом беседио протојереј-ставрофор Младомир Тодоровић, ректор Карловачке богословије, син проте Алексе Тодоровића.²⁹

* * *

Литература | Literature

Андрејашевић, Немања. „Периодика и издаваштво Српске православне цркве у Минхену од 1945. до 1980. године (I)“. *Књижевна историја: часопис за науку о књижевности*, година 54, бр. 176 (2022): 339–360. <https://doi.org/10.18485/kis.2022.54.176.17>.

Андрејић, Зоран. „‘Свечаник’ или каријатиде српске духовности у дијаспори“. У *Пегесет њодина Српске ѡравославне црквене оишћине у Минхену 1946–1996 = Fünfzig Jahre der Serbisch-Orthodoxen Kirche in München 1946–1996*.

²⁸ Мошти Светог Владике Николаја пренете су из Америке у Србију 1991. године.

²⁹ Протојереј-ставрофор Младомир А. Тодоровић (1928–2017), професор Богословија у Призрену, Београду и Сремским Карловцима, ректор Богословије Светог Арсенија Сремца 1977–1993. г.

- hodoxen Kirchengemeinde in München 1946–1996: [сѿоменица]*, ур. Владимир Коњикушић, 85–89. Минхен: Српска православна црквена општина / München: Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde, 1997.
- Вуковић, Епископ Сава. „Епархије и епископи 1920–1970“. У *Српска Православна Црква 1920–1970: сѿоменица о 50-ѿодинишњици васѿосѿављања Српске Паѿријаршије*, ур. Митрополит дабробосански Владислав и др., 487–539. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 1971.
- Вуковић, Епископ шумадијски Сава. *Српски јерарси: од деветѿої до двадесетѿої века*. Београд: Евро — Подгорица: Унирекс — Крагујевац: Каленић, 1996.
- „Жичка епархија“. *Гласник: службени орѿан Српске Православне Паѿријаршије*, год. XVI, бр. 26–27 (1935): 475.
- „Испит Зрелости у Богословије Св. Саве“. *Гласник: службени листѿ Српске Православне Паѿријаршије*, год. V, бр. 11 (1924): 173.
- Коњикушић, Владимир, ур. *Педесетѿ ѿгодина Српске ѿравославне црквене оѿишѿине у Минхену 1946–1996 = Fünfzig Jahre der Serbisch-Orthodoxen Kirchengemeinde in München 1946–1996: [сѿоменица]*. Минхен: Српска православна црквена општина / München: Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde, 1997.
- „Летопис Црквене општине у Минхену“. У *Педесетѿ ѿгодина Српске ѿравославне црквене оѿишѿине у Минхену 1946–1996 = Fünfzig Jahre der Serbisch-Orthodoxen Kirchengemeinde in München 1946–1996: [сѿоменица]*, ур. Владимир Коњикушић, 229–251. Минхен: Српска православна црквена општина / München: Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde, 1997.
- Младеновић, Синђел Јован. „† Игуман Иринеј Васиљевић из манастира Свете Тројице у Овчару“. *Православље: новине Српске Паѿријаршије*, год. XIX, бр. 431 (1985): 15.
- Роглић, Мирољуб, и Слободан Обрадовић, прир. О, *ѿроклетѿе српске ѿрсѿенлије и ѿѿрилићи. Конкордатѿ са Ваѿишканом и Крваве листѿије 1937. ѿгодине*, Библиотека Сведочења, књ. 1. Горњи Милановац: Ик Лио, 2014.
- Слијепчевић, Ђоко. „Алекса Тодоровић, протојереј“. У *Педесетѿ ѿгодина Српске ѿравославне црквене оѿишѿине у Минхену*

- 1946–1996 = *Fünzig Jahre der Serbisch-Orthodoxen Kirchengemeinde in München 1946–1996: [сїоменица]*, ур. Владимир Коњикушић, 22–24. Минхен: Српска православна црквена општина / München: Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde, 1997.
- „Службени део“. *Преїлед: ѱолуслужбени орїан свешїенсїва Еїархије жичке*, год. VII, бр. 3 (1925): 34.
- „Службени део“. *Преїлед: ѱолуслужбени орїан свешїенсїва Еїархије жичке*, год. VIII, бр. 7 и 8 (1926): 178.
- „Службени део“. *Преїлед: ѱолуслужбени орїан свешїенсїва Еїархије жичке*, год. XI, бр. 6 (1929): 138.
- „Службени део“. *Преїлед: ѱолуслужбени орїан свешїенсїва Еїархије жичке*, год. XVII, бр. 11–12 (1935): 298.
- Српска Православна Црква Минхен. „Хронологија Црквене Општине“. <https://spcmuenchen.de/crkvena-opstina/> (посећено 1. новембра 2022. године).
- Тодоровић, Алекса. „Сијаћеш нам ти у тами данашњице (Посмртно слово протојереја-ставрофора Алексе Тодоровић, једног од најближих сарадника Светог Николаја Српског и уредника библиотеке „Свечаник“ из Минхена, изговорено 27. марта 1956. године на сахрани Светог Владике у манастиру Светог Саве у Либертвилу у Америци)“. У *О, ѱроклеїе срїске ѱрсїенлије и ћуїрилићи. Конкордаї са Ваїиканом и Крваве лиїије 1937. ѱодине*, Библиотека Сведочења, књ. 1, прир. Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић, 133–142. Горњи Милановац: Ик Лио, 2014.
- Тодоровић, Алекса. „Сијаћеш нам ти у тами данашњице“. *Двери срїске: часоїис за националну кулїуру и друшїивена ѱиїања*, година VII, број 32 (4/2006: „Зашто је оклеветан Свети Николај Српски) (Оци 2006).
- [Трифуновић, Еп. Лаврентије, ур.]. *Сїоменица Заїагноевроїске еїархије: 1969–1984*. [Б. м. : б. и., 1984].
- Ћилерцић, Добривоје. *Речи и беседе: о сїоїодинињици рођења ѱроїојереја сїаврофора Добривоја Ћилерцића (4. аїрил 1920. — 4. аїрил 2020. ѱодине)*. 2. издање. Врњци: Интерклима-графика — Диселдорф: Епархија диселдорфска и немачка, 2020.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 5 (2023): 113–152.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5.113-152>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети

Received: November 1st, 2022. Corrected: November 29th, 2022. Accepted: December 22nd, 2022.

The Life of Nicholai Velimirovich

Ljupka Katana

Faculty of Political Sciences at the University of Belgrade

✉ lj.katana@gmail.com

Abstract: Political Science, axiology, and history are united through the life and works of Nicholai Velimirovich. Bishop Nicholai moves from the rational to the empirical instance and overcomes the limitations of the causal in the understanding of man's meaning on earth. For him, as for many spiritual individuals, life on earth is temporary and limited. Velimirovich broke through the boundaries of the acausal and penetrated the spiritual orbit, which he easily interprets with a secular vocabulary.

Bishop Nicholai spent his life as a monk and Bishop (in the period from 1909–1956) at the geographical crossing between East and West. The period between monasticism (1909–1920) was the period of his fruitful oratory (1910–1912) and then political and agitation practice (1912–1918). After the diplomatic and humanitarian missions in the Anglo-American countries during the Great War, Velimirovich has ordained a Bishop, first of Žiča (1919–1920), then of Ohrid and Ohrid-Bitola (1920/21–1936), and again of Žiča (1936–1956).

The curriculum vitae attached here was written based on the literature of previous authors and the author's separate research in Anglo-American countries and the Republic of Serbia. The analyzes and results of this paper, as well as the diagram attached, should contribute to assembling the entire picture of Nicholai Velimirovich's life and as such represents an addition to existing scientific knowledge about the Serbian Bishop, all-Orthodox, and the world.

Key words: Nicholai Velimirovich, Bishop, the life of Nicholai Velimirovich, studies.

Живот Николаја Велимировића

Љупка Катана

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

✉ lj.katana@gmail.com

Апстракт: Политикологија, аксиологија, историја (и софија) сједињавају се кроз живот и дела Николаја Велимировића. Владика Николај се током живота креће од рационалне преко емпиријске инстанце и превазилази ограничености каузалног у схватању човековог смисла на земљи. За њега је, као и за многе духовне појединце живот на земљи привремен, ововремен, ограничен. Велимировић је пробио границе акаузалног и продро у духовну орбиту коју лако тумачи световним речником.

Монашки и владичански живот (у периоду од 1909–1956), Владика Николај проводи на географском прелазу између Истока и Запада. Период између монашења и епископске хиротоније (1909–1920), био је период његове плодноне беседничке (1910–1912) потом и политичке и агитационе (1912–1918) праксе. Након дипломатских и хуманитарних мисија у англоамеричким државама током Великог рата уследило је хиротонисање Велимировића у Епископа, најпре жичког (1919–1920), а потом избор за охридског и охридско-битољског (1920/21–1936), па поново жичког (1936–1956).

Овде приложени животопис написан је на основу литературе и истраживања претходних аутора и засебних истраживања ауторке у англоамеричким државама и у Републици Србији. Анализе и резултати овог рада, као и приложени дијаграм треба да допринесу склапању целокупне слике живота Николаја Велимировића и као такви представљају додатак постојећим научним сазнањима о српском Епископу, свеправославном и светском.

Кључне речи: Николај Велимировић, Епископ, Живот Николаја Велимировића, студије.

Приказ живота Николаја Велимировића

Добро наслеђе

Николај Велимировић рођен је 23.12.1880. године по старом или 5.1.1881.¹ по новом календару,² у Лелићу покрај Ваљева у тадашњој кнежевини Србији,³ као најстарији од деветоро деце.⁴ Сам Велимировић у својој биографији пред упис на докторске студије у Берну, навео је да се родио на Бадњи дан (Фон Аркс 2007, 7).

Преци Николаја Велимировића су из Херцеговине, дошли преко Сребренице из села Осат у ваљевски крај и Лелић. С друге стране постоје тврдње да је преко оца Николај Велимировић пореклом из Црне Горе (М. Велимировић, интервју, 2020).⁵ Сличан податак налази се и у *Енциклопедији Православља* у којој Атанасије Т. Ракита пише да Вла-

---

¹ Аутор Урс фон Аркс узима за датум Велимировићевог рођења 4. јануар 1881. године будући да се године између 1800. и 1900. рачунају са 12, а не са 13 дана разлике према старом јулијанском календару (више: Фон Аркс 2007, 7).

² Све до 1919. године важио је стари календар. 28.01.1919. године, објављен је у Закону Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, чл. 53), о изједначавању новог и старог календара.

³ Србија је била најпре кнежевина (од 1882. године, Краљевина), потом од 1919. године — Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

⁴ Владика Николај је рођен у задрузи од преко тридесет чланова у породици. Била је то „јака и веома угледна кућа са великим имањем и капиталом“ (Јанковић 2002, 2).

⁵ Податак се помиње у документарном филму српског режисера Младена Велимировића чија је породица пореклом из Црне Горе. Село Загарач налази се између Подгорице и Цетиња, Катунска нахија у Црној Гори. У његовом филму о прецима фамилије Велимировића, између осталог, помиње се да је племе Велимировић потекло из овог села. Један од предака са породицом емигрирао је најпре у Босну. Од тог претка потиче породица Николаја Велимировића. Ова породица се крајем 18. века из села Осат у Босни преселила у Лелић крај Ваљева иако не под тим презименом. Види филм: Младен Велимировић, *Загарач, село мојих њедака*; разговор: Младен Велимировић, 12. октобар 2020. г.

дика Николај по оцу води источно-босанско порекло, а још даље, из Црне Горе (више: Калезић 2002, 1322).

Сходно томе, уз наведене референце и уз дозу опреза може се рећи следеће: могуће је да су преци Владике Николаја Велимировића потекли из Црне Горе. Уколико је тако, преци су емигрирали најпре у Херцеговину а потом у Лелић, где су се населили годинама пре његовог рођења.⁶ Међутим, под презименом Велимировић они су се настанили тек у ваљевском крају.

Детињство

Више аутора писало је о детињству и о животу Николаја Велимировића.⁷ Отац Владике, Драгомир, како пише Јанковић, био је ретко писмени сељак у околини Ваљева. Николај је, судећи према каснијим његовим списима, поштовао своје родитеље. Уопштено говорећи, Владика је поштовао старије људе и хијерархију кроз заступање послушности. Посебно је био привржен мајци Катарини.⁸

Отац је контролисао област где су живели и морао је да користи извесно дипломатско умеће како би спречио могу-

⁶ Потомци Велимировића потичу од Антонија Јовановића од којег су потекла три сина — Велимир, Симо и Радосав, од којих су потом настале породице: Велимировићи, Симићи и Радосављевићи. Заселак у којем су се они настанили становници Лелића интерно зову Бошњаци (разговор: Јеромонах Герасим (Девић), вођен 15. децембра 2020. г., манастир Лелић).

⁷ О Николају Велимировићу писали су редом следећи аутори: Најдановић 1975; Радосављевић 1986; Биговић 1993, 1998; Вуковић 1996; Хепел 2001; Нерпел 2003; Јанковић 2002; Фон Аркс 2007; Добријевић 2007; Лубардић 2015; Радосављевић 2019. Поред поменутих аутора, о Н. Велимировићу писано је у енциклопедији: *Енциклопедији Православља* — Калезић 2002; у речнику: *Српски биографски речник*, књига 2 — Попов 2006. године и другде. Поред домаће литературе, америчка и британска периодика као и западни архиви чувају богату базу података о српском Владици.

⁸ Мајка је имала значајан утицај на младог Велимировића. Према његовој жељи замонашена је са именом Екатарина 1943. године (Колџић 2008, 56; Радосављевић 2019, 43–48).

ће сукобе. То је могло да утиче на Николаја да поред могуће политичности која се провлачила кроз породицу, развија и добру комуникацију.⁹ Он је од детињства морао да има неку врсту умећа у балансирању са људима кроз дипломатичност, чиме је реч и о добром генетском наслеђу.¹⁰ С друге стране мајка Катарина имала је јасноћу говора и бистрину до краја свог живота (Колџић 2008, 57) које је наследио и будући Епископ.

За време боравка на Западу Владика Николај се неретко присећа свог родног места.¹¹ Везано за то, Николај је у списима писаним током Првог светског рата¹² појаснио свој однос према пореклу и према балканском наслеђу коју носи од детињства, где истиче више различитих места развитка своје личности:

„Ја сам рођен у Северној Србији, у граду, који је играо знатну улогу у нашој савременој историји. Али вам кажем, да није Ваљево, моје родно место, пробудило у мени моју српску душу, већ Прилеп, Скопље и Охрид, места где је некад вејао наш дух и цветале наше врлине из старина... Северна Србија у нашем средњем веку била је више део нашег тела него наше душе...“ (Велимировић 2016г, 645).

---

⁹ Већина чланова породице Велимировић поседовала је дар реторике и дипломатичности. Неки су кренули његовим путем (синовац Јован постао је епископ), други су стремили другачијим делатностима (други синовац Тиосав, био је новинар, правник и судија).

¹⁰ Породица Велимировића морала је да развија вештину међуљудског балансирања и сналажења (разговор, јеромонах Герасим (Девих), вођен 1. августа 2020. г., манастир Лелић).

¹¹ Лелић је за Велимировића темељ каснијег развијања личности и боравка у другим земљама. Пред крај живота аутори пишу да је Николај тражио парче родне земље свог краја у коју није могао више да се врати након емиграције у послератном периоду.

¹² Оно што се да закључити из списа Владике Николаја јесте да је он из своје породице утемељио не само васпитање већ и родољубље и патриотизам у изворним облицима. На овакав закључак наводе идеали које Владика истиче у својим каснијим говорима и књигама.

Значај првобитног породичног окружења у животу Велимировића може се увидети и на основу молитве по свему аутобиографске, написане за време Другог светског рата.¹³ Речи ове поеме уједно сведоче о првим значајним моментима српског Владике а које су га определиле у даљем животу према породици, заједништву, окренутости Богу, роду, народу (више: Велимировић 2016д, 417).

Николај Велимировић је често оболевао у младости.¹⁴ Међутим и поред физичке слабости, снага духовности развијана од детињства, испољена путем источне хришћанске вере битна је одредница свих његових каснијих активности. У том смислу Велимировић хришћанске вредности тумачи кроз мисао и дело, теорију и праксу и посматра их као духовни простор човека: „изнад Истока и Запада.“ У овом смислу Владика Николај настоји да укаже да не постоје крајности као такве осим оних које човек сам ствара.

Велимировић се током одлазака у англоамеричке државе присећа свог детињства кроз сегменте. Владика указује да „живот није ништа друго до помешани ватра и вода заједно у истом суду“ (Велимировић 2016ђ, 801), те да човек од младости треба да научи да живи у свету различитости кроз разумевање њихове суштине.

Младост

Школовање (1892–1902)

О наставку школовања Николе Велимировића као јединог ђака из околине Ваљева који је добио ту могућност и о дару

¹³ Николај током дана заробљеништва пише о сећању на заједничке молитве „под ведрим небом“ у Лелићу („Молитва сужња у тамници“).

¹⁴ Неколико пута Николај је током детињства избегао сигурну смрт: у реци Градцу током сусрета његове мајке са хајдучима, потом од болести тзв. шкрофула за време факултетских дана као и од дизентерије након повратка из Русије.

говорништва који је будући епископ такође су писали наведени аутори.

Школа у околини Ваљева била је смештена у оквиру манастира Ђелије. Таленте и интелигенцију Велимировића међу првима је приметио учитељ Михаило Ступаревић. По његовом савету Николај уписује гимназију у Ваљеву, 1892. године (Јанковић 2002, 3–4).

У време гимназијских дана уочена је аутентична личност Велимировића док се на крају школовања и на факултету знало за његов изванредан дар говорништва. Како је истицано, био је рођен нови православац златног говора због чега је између осталог добио следеће описе: *Нови Златоуст* (Радосављевић 1986, 14), или *Нови Хризостом* (Фон Аркс 2007, 7), или *Друји Исаија* (Добријевић 2007, 28). Свакако овај свој дар Владика Николај је усавршавао посебно током гимназијских дана (видети: Чаировић и Тодоровић 2019, 178).

Потребно је споменути и почетну жељу Владике Николаја по питању избора факултетских студија. Након завршених шест разреда гимназије Никола Велимировић је одлучио да настави образовање на београдској Војној академији. Бива одбијен са образложењем да нема довољну физичку снагу за војску (Калезић 2002, 1322). Након добијања одбијенице Николај уписује стару Богословију. Последња класа била је окупљена у време ректора Стевана Веселиновића, како пише Јанковић, те се достојно одужила и Цркви и држави дајући једне од најбољих црквених јерарха који су преко педесет година служили обема (Јанковић 2002, 5). Ипак, за време школовања, у тежим условима и без новца, Николај добија болест шкрофула¹⁵ (туберкулозе лимфних чворова на врату) од које се лечио све до школовања у Швајцарској.

Сродну професију у смислу јаког организационог устројства проналази у организацији Цркве.¹⁶ Чини се да је касни-

---

¹⁵ Више: Јанковић 2002, 5.

¹⁶ Будући да Црква као чврста организациона целина поседује слично устројство као војска а војска се не бави дипломатијом већ је једна од извршних власти у заштити државе, Црква мора да балансира, између оста-

ји избор Велимировића да стекне образовање за свештеника Српске Цркве био сродан првобитној жељи за служби у војсци. Заправо Николај је сјединио ове две улоге током ратова (1912–1918/19). У Балканским ратовима и на почетку Првог светског Владика је служио као војни свештеник.

Велимировић довршава студије 1902. године те почиње са учитељским радом у селима Лесковице и Драчић надомак Ваљева. Исте године опроштајним говором на магури професори и колеге увиђају његов говорнички дар. Његова интерпретација вере није била класична, истоветна и понављана. У ово време постао је видљив дар говорништва будућег Владике због чега су га, између осталог, споменути аутори истакли као Новог Златоустог. Убеђење и патриотизам посебно касније испољени у раду за српску државу довели су Николаја до још једне животне улоге, једног од дипломата Краљевине Србије током Првог светског рата.

Познато је да је Владика Николаја од младости привлачила школа и свеобухватност више теоријских наука као што је и он својим интелектом привлачио појединце тадашње српске интелектуалне и црквене елите. Међу првима који је запазио његову ученост и дар говорништва¹⁷ био је утицајни прота Алекса Илић, у то време умировљен. Позвао га је да са њим сарађује на писању за лист који је тада уређивао.¹⁸

Николај је у ово време сарађивао и са другим световним и црквеним листовима Стога, прота је, гледајући аутентичну даровитост младог Николе, увидео да ће он бити један од будућих предводника српске Цркве у наступајућем времену. Илић је записао да је Краљ Петар I Карађор-

---

лог и са влашћу и са онима који су на власти, да сарађује са њима па и са онима са којима се не слаже, а ради добробити народа (разговор, јеромонах Герасим (Девић), вођен 1. августа 2020. г., манастир Лелић).

¹⁷ Владика Николај је написао и позоришну драму приказану у ваљевском позоришту, која је изгубљена током ратова за ослобођење државе.

¹⁸ Прота Алекса Илић (1842–1920) није био задовољан тадашњом јерархијом па је почео да уређује и издаје лист *Хришћански весник*. Имао је утицај на младог Велимировића почевши од гимназијских дана.

Ђевић тражио да му се укаже на добре ученике који би били веродостојне будуће владике¹⁹ и који ће водити Цркву и представљати државу и на тај начин. Овај ранији наговештај српског Краља био је испуњен иступањем Николаја Велимировића у јавност Србије.

Учитељ (1902–1904)

Први посао након факултета и завршене матуре био је посао учитеља у Драчићу, засеоку јужног Ваљева. Није познато много о овој служби осим о пријатељству са свештеником Стеваном Поповићем (Јанковић 2002, 7). Од 1904. радио је као учитељ у селу Доње Лесковице.

Почетак рада у настави Велимировић је наставио каснијим послом наставника приправника Богословије „Свети Сава“ у Београду. Као учитељ у околини Ваљева, Никола се припремао за упис на докторске студије. У овом периоду Велимировић почиње да истражује додатну литературу, непредвиђену наставним планом и програмом.²⁰

Студије (1905–1909)

Након добијања подршке и препоруке митрополита Српске Цркве, Димитрија (1846–1930)²¹ и Краља Петра I Карађорђевића (1844–1921), постаје стипендиста Министарства за веру и просвету те одлази на даље школовање.

Велимировићу је најпре било понуђено да као и већина других Срба богослова настави своје школовање у Русији.

---

¹⁹ „Спремамо се за велику државу Југославију. Хоћу да пошаљем на школовање људе који ће да буду владике у новој држави. Распитај се која би те деца била.“ Прота Илић одговорио је: „Једног бих ти одмах могао рећи: Никола Велимировић“ (више видети у: Илић 1931; Јанковић 2002).

²⁰ До средине својих двадесетих година Владика Николај је прочитао многобројна дела великих генија: Његоша, Достојевског, Пушкина и Толстоја, Шекспира и Гетеа, али и Ничеа, Маркса, Игоа, Волтера (Јанковић 2002, 18).

²¹ Димитрије (Павловић) био је потоњи српски патријарх, почевши од 1920. године када је обновљена Српска Патријаршија.

Како тврди Јанковић отац Николај је тражио Универзитет у Европи кроз увиђање да богослови школовани на Истоку тог периода нису доносили плодноне резултате (Јанковић 2002, 9). Николај потом добија стипендију за студије на Теолошком факултету на Старокатоличком универзитету у Берну, у Швајцарској, 1904. године. Овај факултет био је прилагођен и православним ђацима.²²

Никола Велимировић није био једини српски студент на Западу.²³ Такође Велимировић није једини од Срба који је дошао на студије у Берн.²⁴

У овом периоду интересовање Велимировића иде ка знањима западних научника, писаца и филозофа за чијим резултатима он трага како би стекао увиде и у њихове анализе. Ова истраживања су му дала бројна сазнања и дубину у промишљању историје али и поткрепљеност хришћанског искуства. На тај начин Николај је стекао ширу слику живота и света коју додатно пореди са сазнањима Источне хришћанске Цркве.

Будући да је пут ка великом сазнању условљен (и) отвореношћу ума, поред наведеног млади Велимировић у ово време проучава метафизику, философију, религију и различите приступе. Додатно, Николај трага за писцима, научницима и филозофима Истока те проучава дела Достојевског и индијских мислилаца, упознаје представнике ових нација и проучава историју Чешке, Јерменије и других. Управо овакав приступ научном сазнању довео је будућег епископа до

²² Студије на Факултету католичке теологије су почеле 23.11.1874. године када је пет професора и девет студената кренуло са наставом (више види: Зутер и др. 2019, 93). Назив Старокатоличка црква односи се на групу самосталних католичких цркава које нису под јурисдикцијом римског папе (Јанковић 2002, 7).

²³ Чеда Марјановић био је први а након њих, многи студенти наставили су њиховим стопама (Јанковић 2002, 8).

²⁴ Први Србин на студијама у Берну био је Радослав фон Радић (Radoslav von Radić, 1857–1907) који није био уписан на овај факултет формалним путем. Он је добио лиценцијат (почасни докторат) који је једино додељиван у то време.

утемељења сазнања о филокалијском приступу другим људима на којем он темељи свој лични приступ свету.

Увид о запажањима Велимировића током боравака у Србији и Енглеској у време студија произлази из преписке коју је Николај дуго водио са ментором Едуардом Херцогом (Eduard Herzog, 1841–1924), професором и епископом²⁵ који је предавао Нови Завет у то време;²⁶ у њиховој преписци може се уочити велико међусобно поштовање.²⁷

Током студија Никола Велимировић борави по први пут у Лондону о чему сведочи његово писмо које је 3. маја 1909. године послато декану Филозофског факултета у Берну, Едварду Милеру Хесу, у ком Велимировић пише како је након докторског испита у Берну наставио у Лондон као и да је „један семестар посећивао велику библиотеку Британског музеја и припремао се за испит на историјско-филозофској групи“ (Akten der Philosophischen Fakultät, Staatsarchiv Bern, BB III, b 1299; уп. Фон Аркс 2007, 13). У прилогу овог писма приложио је списак предавања које је посећивао приликом боравка у Халеу као и током студија у Берну који су били услови за пријаву другог доктората. Према списку предмета из универзитетског протокола главни предмет ових студија била је светска историја.²⁸

---

²⁵ Едвард Херцог био је свештеник Старокатоличке црквене општине Олтен који је од 1876. године рукоположен за првог бискупа Старокатоличке швајцарске цркве. Служио је у временском периоду од 48 година. Био је професор Универзитета у Берну (више: Зутер и др. 2019, 19).

²⁶ Сачуване копије преписке Херцога и Велимировића налазе се у архиви бискупије старокатоличке цркве у Берну (= ВАВе). Херцог је писао дневник и белешке сачуване у истом (од 1896–1923) које сведоче о томе (видети: Фон Аркс 2007, 12).

²⁷ Професор Херцог је тражио од свог докторанда да препоручи нове српске студенте који би могли да наставе студије на истом факултету, посебно уколико Источна Црква настави да им шаље, тако надарене — „изузетне синове“ какав је био он на њиховом факултету (видети писмо Е. Херцога Николају Велимировићу, док је боравио у Лондону, из јануара 1909. г., Фон Аркс, 12, 14–17).

²⁸ Споредни предмети били су: историја филозофије, те француски језик и књижевност. Наведени главни предмет — светска историја — Никола је

Овим се заправо даје одговор на питање како је Велимировић могао да одбрани докторат из области историје будући да није студирао историју већ филозофију и теологију. Велимировић је наике у време боравка на студијама посећивао и друга предавања на оба факултета (у Немачкој и у Швајцарској) те слушао и историјске предмете, посебно светску историју како би стекао услов да пријави и одбрани дисертацију о историји Боке Которске.

Монах (1909)

Године 1909. и након довршених студија Никола се вратио у Србију. Јанковић пише да је стигао из Берна у Београд 8. јуна 1909. године са дипломама доктора наука два позната европска факултета, као теолог и филозоф и са знањем главних европских језика. Међутим, српска јавност је показала неповерење према знању стеченом у Европи, те пронашла да Никола Велимировић није имао довршене разреде гимназије. Сходно томе, исте 1909. године у којој је по други пут докторирао, Николај похађа два завршна разреда Друге београдске гимназије како би одбранио матурски испит (Јанковић 2002, 9–10).²⁹

У овом периоду Никола Велимировић по други пут оболева од дизентерије. Након оздрављења Велимировић приступа манастиру Раковица у Београду те након два месеца

слушао на универзитету у Халеу код професора Јохана Вилхем Ротштајна и Емил Кауча. С друге стране у Берну је слушао исти предмет код Филипа Вокера, док је историју филозофије слушао опет у Халеу код Ханса Фајхингера, Херман Ебингхауса и Госвин Карл Уфуса, те опет у Берну за исти предмет код Лудвиг Штајна, Карла Прехтера и Алберта Леклера. Француски језик и књижевност учио је код Ежена Мишоа (Staatsarchiv Bern, BB III, b 773–776; Фон Аркс 2007, 13). Током летњег семестра 1909. године слушао је предавања о енглеској синтакси код професора Едварда Милера Хеса. За предавања теологије у Берну нема података (Фон Аркс 2007).

²⁹ Остало је забележено да је приликом његовог излагања о Христу пред матуру наставничка комисија била толико „запањена“ реториком и знањем да се нису усуђивали да даље постављају питања (Анђелковић 2003, 124).

боравка бива замонашен, 17. децембра 1909. године. Већ 19. децембра рукоположен је чином јерођаконa, док је 20. децембра исте године постављен за јеромонаха Српске Цркве.³⁰ По монашењу добија име Николај.

О значају овог периода у животу Велимировића односно преласка у духовно мисионарство, пише А. Т. Ракита. Аутор истиче поделу живота Владике Николаја у две значајне и битно другачије фазе: фазу студија на Западу, где описује Николаја као младог човека жељног знања и другу фазу која почиње од преласка Велимировића у чин монаха и јеромонаха (уп. Калезић 2002, 1322).

Како је раније споменуто, челници Цркве и државе су и пре монашења полагали наде у Велимировића што се касније показало успешним предвиђањем посебно у времену ратова за ослобођење државе (1912–1918). Као јеромонах, Николај убрзо почиње да држи своје беседе пред омладином у Београду.³¹

Други изазов у погледу студија за Владику Николаја долази је изнова од стране појединаца из сопствене државе. Иако врло образован посебно за временски период о којем је реч, како пише Јанковић, врата у сопственој држави за њега „нису била широм отворена.“ Дочекала га је недостојна ситуација по питању погледа на завршене студије. Будући да је био постављен за суплента београдске Богословије „Свети Сава“, тражено је од Николаја да као европски ђак приближи више православној вери кроз студирање у Русији (Јанковић 2002, 10–11). Неповерење у веродостој-

³⁰ „Др Никола Велимировић примио је 17. децембра монашки чин у манастиру Раковица и добио име Николај. У недељу, 20. текућег месеца, рукоположен је већ и за јеромонаха...“ (детаљније видети: *Хришћански весник*, 1909, 12, 926, као и *Гласник Православне Цркве*, 1909, 1, 63).

³¹ „Нека вас радује то ако ја из овог чина будем користан друштву у коме се налазим. Нека вас охрабри то, јер кад се из овог чина потиснутог давно из првих по части редова, може учинити један минимум добра, онда кудикамо ће лакше бити вама чињење добра, вама који нећете бити монaси, као ја, но професори, официри, судије, политичари, министри“ (Јанковић 2002, 24).

ност студија Велимировића потицала је пре свега због чињенице да је одбранио своје докторате у западним државама Европе (Фон Аркс 2007, 17).³²

Спознаја Русије (1910–1911)

Николај Велимировић 1910. године одлази у Русију по налогу челника тадашње Српске Цркве како би допунио стечено образовање на Духовној семинарији у Петрограду. Недуго по доласку Николај увиђа да ће изгубити време на поновљеним студијама теологије те користи тамошњи боравак да обиђе средиште земље. Приближно годину дана боравио је на тлу Русије где упознаје руске светиње и православље руског народа. У том периоду боравак написао је студију: *Религија Његошева* (1910), објављивану најпре кроз сегменте у листу *Дело*.³³

Боравак у Русији и упознавање са руским народом оставило је значајан духовни траг у Велимировићу будући да је и током каснијих година наставио да одржава везе са руским пријатељима и јерарсима (више: Протић 2016, 701–702) и на територији Северне Америке.

Трећа озбиљна болест задесила је Владику Николаја током овог боравака у Русији. Јаке зиме су вероватно утицале на већ ослабљени његов организам (Јанковић 2002, 13). Након излечења уследио је позив да се врати из Русије у Србију, маја 1911. године.

³² Аутор Урс фон Аркс као напомену, истакао је да је ово представљало значајан проблем за православце, апсолвенте западних студијских програма теологије који се понавља неретко и у данашње време.

³³ Овим делом Владика Николај је показао изузетан дар за књижевност а путем описа филозофије црногорског владике, Петра Петровића Његоша и његовог писања и песништва. На основу овог дела, Јован Скерлић, савременик Николајев и књижевни критичар (1911) писао је о Велимировићу: „Млади београдски професор богословије Николај Велимировић није мање интересантан од цетињског владике. Српска Црква није имала литераријег писца ни неортодокснијег теолога“, Скерлић 1913, 129–141).

Прве значајне беседе (1911–1912)

По повратку у Београд Велимировић почиње да ради на факултету³⁴ у Београду као наставник приправник, истичу аутори у *Биографском речнику*. Предавао је психологију, филозофију, историју, логику, стране језике (Попов 2006, 121). У њему се, пише Анђелковић, „сажело сво теолошко и научно знање Запада и Истока.“ Са групом одабраних предмета Владика је предавао и психологију (Анђелковић 2003, 125).

Током рада у настави Велимировић је приступио јавном животу, културном и политичком (Попов 2006, 121). Потом почиње да држи предавања најпре у београдској Саборној цркви, где се у тим приликама окупљала интелектуална елита престонице, омладина и остали који су желели да чују беседе младог и школованог доктора наука, монаха. У овој цркви настало је тринаест истакнутих његових излагања које је Николај касније уобличио у књигу под насловом *Беседе ѿод ѿром*.³⁵

Овим беседама, потом и књигом Николај је стекао огромну популарност, посебно пре и за време Балканских ратова. Издања књиге била су распродата. Исте године, Њ. К. В. Петар Карађорђевић поставља Велимировића за свештеника храма у Опленцу иако је задржао посао професора богословије у Београду (Попов 2006, 121).

Након прославе декаде постојања листа *Просвјета* у Сарајеву и говора, у најмању руку изазовног у времену

³⁴ Овде аутори *Речника* мисле, иако није јасно истакнуто, на стару београдску Богословију будући да је Православни богословски факултет у Београду званично почео са радом 1920. године — у склопу Универзитета у Београду.

³⁵ Ове беседе Владика Николај је сабрао у дело симболичног наслова: *Беседе ѿод ѿром*. Тематика беседа, пркоси времену у којем је живео, посебно предатној природи Србије (1912). Са насловима беседа: *О омладинском њесимизму*, *О мислима у отлегалу*, *Чија је земља* и другим Николај је доспео у видокрут јавности тадашње београдске елите али и до већег дела балканског предатног аудиторијума. На основу тога уследили су позиви да присуствује и говори на бројним догађајима и јубилејима. Неки од значајних јубилеја у том смислу били су у Сарајеву и Загребу.

стварне анексије Босне од стране Аустријанаца, речи Велимировића могу се окарактерисати као толико храбре колико и изазовне у постојећој ситуацији тензије око актуелног проблема. Владика између осталог казује овом приликом:

„Својом великом љубављу и великим срцем Срби Босанци су анектирали Србију Босни“ (Велимировић 20163, 487–488). Због ових речи Николај је ухапшен из воза по повратку из Сарајева у Београд.³⁶

Ратови (1912–1918)

У периоду између почетка Балканских ратова и првог светског сукоба Велимировић је изговарао проповеди охрабрења српском народу, касније објављене у наставку споменуте књиге беседа новим називом књиге: *Изнад њиха и смрти* (1914). Николај Велимировић је био професор београдске Богословије у време када је наступио дуготрајни ратни период.³⁷ Најпре балкански ратови, 1912. и 1913. године. Потом Велики рат који је касније трагедијом човечанства прерастао у Први у низу од два светска. У овим ратовима, у годинама од 1912–1918/19. Николај узима активно учешће.

Балкански ратови донели су потребу за војним свештеницима који ће војницима на ратишту давати моралну и духовну потпору. Николај се овом приликом сам пријављује као добровољац и оставља своју професорску плату за потребе војницима и становништву. Током првог од балканских ратова био је постављен за свештеника Главног штаба Краљевске српске војске, старајући се за духовне потребе и морално оснаживање српске армије.

³⁶ Из тог разлога Владици Николају касније није било дозвољено да у Загреду присуствује прослави уприличеној у име Петра Петровића Његоша. Ипак, Николајева беседа о Његошу била је прочитана на овом сусрету (Јанковић 2002, 19).

³⁷ Само две године био је суплент. У овој служби задесио га је светски рат 1914. године и окупирана српска држава. Тиме је престао живот у Србији за многе службе и институције а тиме и за Српску Цркву.

Свети архијерејски Сабор састао се 1913. године како би био изабран епископ упражњене Нишке епархије. Николај је био најподеснији за ту улогу. На чуђење многих одбио је ову понуду, упоран у својој одлуци, пише Јанковић. Разлог одбијања, како је јеромонах објаснио, било је незадовољавајуће стање у Српској Цркви тог времена као и његов поглед на епископско звање. Додатно, као епископу би му било онемогућено да напушта епархију на дужи период (Јанковић 2002, 26).

С друге стране иако се на самом почетку Првог светског рата Владика Николај добровољно пријавио за војног свештеника, он више не делује у оквирима војске већ приступа другој дипломатској структури своје државе заједно са другим појединцима одабраним за спољнополитичке мисије.

У време Великог рата било је неопходно упознати народ и носиоце власти савезничких држава са страдањима која је преживљавала Србија у борби за ослобођење. Владика Николај од овог периода активно приступа политици своје државе, како по позиву тако и по сопственој мисији. Допис краљевске владе српске државе Велимировић је разумео крајње озбиљно.

У дипломатским мисијама током Великог рата Николај ради на истом циљу заједно са Слободаном Јовановићем, Чедомиљом Мијатовићем, Михаилом Пупином, Јованом Цвијевићем, Јованом Жујовићем и другима (Попов 2006, 121). Као и већина других *словенофила*, Владика Николај се залагао за стварање заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца који су као народ исте расе претендовали да живе у стању непрестаног мира и слоге. Овакав став заступали су бројни јужнословенски интелектуалци³⁸ иако се каснија оваква жеља показала утопијом.

---

³⁸ Познато је да су овакав став између осталих, имали и Краљ Петар I и Престолонаследник регент Александар, као и српска Влада и бројни Словенци и Хрвати (више о тежњама представника Јужних Словена у погледу заједничке државе видети: Вошњак 1928).

Средње године

Епископ жички, први пут (1919–1920)

Крајем априла 1919. године Велимировић се након четири године проведене у англоамеричким државама вратио у Србију како би био хиротонисан. Током његовог боравка у Лондону одлучено је да он буде постављен за епископа Жичке епархије, што је учињено 19. маја 1919. године. Исте године Велимировић је постављен за предводника Православне народне хришћанске заједнице.

Како је након Првог светског рата народ био духовно и морално резигниран дуготрајним ратним сукобима и деградиран нападима на Отаџбину, тако су појединци и групе формирали тзв. Богомољачки покрет. Штавише, поједини аутори пишу да су се војници у појединим сегментима окретали спиритизму посебно током Великог рата на фронтима (Милкић 2016; уп. и Војиновић 1971, 345–362). Међутим такав народни скуп није могао активно и сврсисходно да функционише без духовног вође. Из тог разлога Владика Николај је одређен од стране Сабора СПЦ да духовно руководи овим покретом чија је централа била у Крагујевцу од 1919–1941. године (Милкић 2016, 157–158).

Владика Николај је поштовао народ окупљен око Богомољачког покрета и свој однос према њиховом заједништву и „чистоту и једноставност“ њихове вере описао је у делу *Диван* (1952).³⁹ Поред великог броја верујућих људи Велимировић је окупио и духовношћу надахнуо, бројне богослове међу којима су изникли изузетни појединци у оквиру Српске Цркве: Јустин Поповић, Радоје Арсовић, Јован Рапајић, Димитрије Најдановић и други.

³⁹ У предговору дела *Диван* Владика Николај пише о томе како је дошло до тога да он стане у вођство богомољачког покрета. Између осталог у књизи пише да су појединци у оквиру овог покрета били махом добри домаћини. Показивали су својим делима добре животе и већином су били поштовани у својим срединама.

Сходно томе, чињеница је да би Владика Николај учи- нио много додатног корисног посла за Србе да је остао у Великој Британији након завршетка Великог рата. Међу- тим он је својим повратком у Србију (1919) допринео више, надахнуо је и усмерио резигнирани народ, обновио мона- штво и организовао црквене послове у епархијама у који- ма је боравио између два рата.

Овај период Владичиног живота значајан је и по њего- вим бројним делима учињеним за Цркву и народ те захтева засебну студију појединаца који ће се бавити међуратним активностима Велимировића.

Епископ охридски (1920/21–1936)

Кратко време Велимировић је био Епископ жички (1919– 1920/21). Предлогом од 1920. године одлучено је да Николај буде премештен у Охридску епархију. У то време охридска област је била ослобођена од отоманске власти (уп. Хепел 2003, 47).⁴⁰ Као нови Владика, Николај је требало да обнови црквену организацију ове области.

Током 1920. године Николај Велимировић је присту- пио значајним црквеним и државним мисијама у Цари- граду,⁴¹ Атини, на Светој Гори и изнова у Северној Амери- ци⁴² и Великој Британији ради чега је тек наредне године (27. јула 1921. г.) прешао у Епархију са седиштем у македон- ском граду Охриду.

---

⁴⁰ Срби су припадали охридској јурисдикцији до 1219. године, када Срп- ска Православна Црква добија статус независности, за који је успео да се заложи и да га оствари Св. Сава. У време формирања Охридска епархи- ја била је прилично осиромашена и требало је изнова успоставити орга- низацију — Хепел 2003.

⁴¹ Овом приликом између питања која је Владика Николај изнео у разматра- ње код Цариградске Патријаршије, а по претходној молби било је и питање другог брака свештеника — нарочито узимајући у обзир да су током прет- ходних ратова многи остали без својих супружника. Предлог није усвојен.

⁴² Током 1920/1921. године Николај изнова борави у Северној Америци где ради на организацији нове Америчко-канадске епархије Српске Цркве.

Потребно је присетити се да је Николај непосредно пре одласка у Охрид боравио још два пута и у Северној Америци (1920–1921, и потом опет 1927. године). Активно је учествовао у успостављању Српске православне епархије америчко-канадске на територији северноамеричког континента. Штавише, Срби у Америци тражили су од Синода да први српски владика у Америци буде управо Николај Велимировић. Иако је првобитно био постављен за администратора нове епархије у овој држави, Николај Велимировић предлаже Архимандрита Мардарија Ускоковића за новог односно првог српског владика у Америци чији је први администратор био Владика Николај.

Додатно, током 1921. године, разматрало се и у већини случаја одобравало да Владика Николај постане први епископ Северноамеричке епархије (Фон Аркс 2007, 24), док се за време Првог рата сматрало да он треба да постане Патријарх српски (Фон Аркс 2007, 21). Поред тога, приликом послератног боравака у САД Велимировић је имао задатак да увиди ситуацију Цркве и српских исељеника и да по повратку у Србију поднесе о томе извештај Синоду.

Главни предлог који је Николај изнео у извештају било је оснивање Америчко-канадске епархије Српске Цркве у Северној Америци. Уз списак других предлога ово је према мишљењу Владике био први и најбитнији. Последњи се односио на црквено-школске општине српске дијаспоре и њихово снабдевање релевантнијом литературом као и да се оснује црквени лист на српском језику.

Поред наведеног, у грађи која се налази Епархијском архиву средње-западноамеричком је истакнуто како је тражено да: треба издати споменицу са подтемама за будући рад. Неке од тема биле су: учешће на конференцији са Англиканском црквом; учешће у раду на првом покушају сазивања Васељенског сабора; задужбина у Лелићу и друге (Епархијски архив средње-западноамерички,⁴³ приступље-

⁴³ Ови подаци били су архивирани у Либертивилу. Услед поплаве архив-

но дана: 6. августа 2021. г.). Поред Богословије у Либертивилу је било успостављено и српско гробље.

Велимировић се није вратио у САД већ је наставио ка Охриду (Vuković 1998, 76–79). Владика Николај по доласку у Охрид (званично 27. јула 1921. г.), увиђа да у овој укинutoј Епархији има много посла у организацији а које ће морати он да преузме (више: Хепел 2003, 47–78).

У Охриду, Владика Николај, како је то касније сам истакао, испољава себе као комплетну, целовиту личност. Током студија на Западу, он је покушавао да реши бројна животна питања која је постављао од младости али и „многе проблеме вере и живота“:

„И мислио сам..., да сам решио многе загонетке. Међутим, када сам дошао у везу са класицима хришћанске мисли и почео их читати, тада сам увидео да је мој труд био узалудан, јер су све проблеме који су мене мучили, Свети Оци решили пре толико векова“ (наведено према: Јанковић 2002, 13).

Више аутора истакло је да је Охрид за Владикау Николаја била пуна и права школа (више: Најдановић 1975, 135; Лубардић 2015, 328–353; уп. такође Анђелковић 2003, 129). Светогорски монаси и списи Светих Отаца, као и целокупан његов доживљај Охрида довели су до значајног духовног скока у животу Велимировића.

Након сусрета са Светом Гором и списима Светих Отаца Николај више није имао жељу да — „блиста својим раскошним стилем и импресионира понашањем, више га нису дотицале похвале, па ни грдње. Његова духовност је добила дубину“ (Анђелковић 2003, 129). Након коначног доласка (1921) Владика је приступио успостављању нове Епархије.

ски извори су пребачени у манастир Нова Грачаница (New Gracanica Monastery, Illinois).

Охридско-битољска епархија

Након што је Охридска епархија укинута, Владика Николај бива постављен за Епископа нове Охридско-битољске епархије,⁴⁴ чије је седиште било у Битољу (1930–1934). Након постављања Николај увиђа колико је сиромашних породица живело у македонском пределу и колико је деце остало без родитеља у годинама током и након рата. Из тог разлога у овом периоду Владика оснива сиротиште Богдај,⁴⁵ на челу са Надом Аџић, касније монахињом Аном.

Додатно, списатељска делатност Николаја Велимировића добила је на јачини током боровка на Охриду. Поред сиротишта, занатска и дрворезачка, те иконописачка сликарска школа настале су у овом периоду под руководством Владике Николаја.

Поједини аутори истичу да је Владика Николај у Охрид прешао по својој жељи (Вуковић 1996, 375), или по свом захтеву (Попов 2006, 121). С друге стране, истиче се податак из писма оца Николаја упућеног Џорџу Белу након напуштања Лондона и потом Жичке Епархије и преласку у Охрид. У писмима Белу и у писмима са британским пријатељима Николај пише да му је сметала охридска изолованост (Хепел 2003, 47–78).

Велимировић се вратио у Србију из Охрида са стеченим искуством у организовању Цркве и православног народа у тадашњој Македонији. Ово искуство помогло је Владици у раду са народом окупљеног око Богомољачког покрета, као и у обнови православног монаштва код Срба (разговор са

⁴⁴ Од времена доношења Устава СПЦ, 1931. године, захтевом Владике Николаја Охридско–битољска епархија је сједињена у једну са седиштем у Битољу (Вуковић 1996, 375).

⁴⁵ Сиротиште *Богај* било је основано за сву децу без родитељског старања, са јединим захтевом Владике Николаја да не буде истицања разлика усмерених на њихову националност или религију. Примана су јеврејска и ромска деца исто као и македонска и српска и било је укупно 85 сирочади (више: Протић 2016, 813–889, 878).

Ј. Радосављевићем, 2020)⁴⁶ и у организовању женског монаштва које је до тада било запостављено.⁴⁷ Ово искуство Владика је употребио као нови Епископ жички (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020).

Епископ жички, други пут (1936–1956)

Николај Велимировић је изабран за Епископа Жичког по други пут, 21. јуна 1936. године. О раду Владике на организацији црквеног живота кроз успостављање и обнову рада манастира, цркава и монаштва писано је од стране више аутора.⁴⁸ Додатно, нови Епископ заступа потребу за обновом црквене беседе (више: Вуковић 1996, 375–377). У овом периоду Владика Николај „... није привукао Цркви само народне масе него је надахнуо и једну духовну елиту...“ (Војиновић 1971, 353).

Након Великог рата Велимировић изнова одлази у мисије у Северну Америку и Уједињено Краљевство, као и у црквене мисије у Цариграду, Атини, околини Балкана, те редовно одлазио на Свету Гору. Владика је овим приликама узео учешћа на многим црквеним и државним састанцима (више: Вуковић 1998, 377). Црквено-дипломатски ангажман уследио је по одлуци Српске Цркве, а након његових успешних мисија у Великом рату.

Настанком конкордатске битке (1937) Николај Велимировић активно и својим говорима и списима штити интересе Српске Цркве и српске државе. Штавише, Владика је био један од предводника битке против Конкордата (Попов 2006, 121).

---

⁴⁶ Разговор са Архимандритом Јованом Радосављевићем, некадашњим искушеником и монахом у манастиру Жича у време Владике Николаја Жичког, вођен дана: 20. јуна 2020. г. у манастиру Рача у Србији.

⁴⁷ Више у Радосављевић 2019, 46.

⁴⁸ Различити аутори указују на фазу живота Владике Николаја која је претежно фаза неимарства (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020). Укратко, аутори истичу да „с њим почиње једна нова епоха“ (Војиновић 1971, 353).

Окупација државе и Други светски рат (1941–1945)

Целокупни период Другог светског рата Владика Николај је заробљеник немачког окупатора превезен најпре из Жиче у Љубостињу па одатле у манастир Војловицу.

Велимировић је, како су истицали његови савременици, доминирао говорима током дипломатских мисија у савезничким државама,⁴⁹ посебно током четири године боравка у Великој Британији и у САД. Између осталог из тог разлога након окупације државе 1941. године, припадници немачке војске у рату су добили задатак да ухапсе српског владика у манастиру Жича. Из истог разлога је немачка Војна команда добила налог за хапшењем Велимировића будући да су, осталог, сматрали Владика шпијуном Велике Британије. Војска је претресла манастир, саслушала Велимировића и тражила од њега да се одрекне чина Епископа и препусти Епархију другима.⁵⁰

Николај је ухапшен 12. јула 1941. године. Интерниран је из Жиче најпре у манастир Љубостиња где проводи више од годину дана до децембра 1942. Након тога Владика је одведен у манастир Војловицу и у знатно горе услове (Протић 2016, 777–780).

Дане заробљеништва Владика Николај користи за писање неких од најпознатијих својих дела: *Теодул*, *Индијска њисма*, *Српски народ као Теодул*, *Мудра и њуманија љубостињска*, *Сјослов о љубави*, *Војловички сјослов*.⁵¹

У манастир Војловицу је у готово исто време доведен и

⁴⁹ Више о говорима и позитивном ауторитету Велимировића приликом његових дипломатских мисија видети: Вошњак 1928.

⁵⁰ Поред наведеног, а према сећању Еп. Јована Велимировића, и сам Николај је 1941. године, након хапшења посведочио да су га окривили као бунтовника и човека који је против Рајха, окривљујући га и за Јевреје (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020; уп. такође Протић 2016, 663).

⁵¹ Дело под називом *Теодул*, као и неколико других писао је зиме 1941/42. у манастиру Љубостињи. Писао је много, користећи сваки тренутак времена (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020).

притворен тадашњи Патријарх Гаврило Дожић.⁵² Како пише Протић, Дожић и Велимировић били су једни од предводника народне опозиције влади Цветковић–Мачек. Они су крајем лета, 16. септембра 1944. г. (Протић 2016, 790), или 14. септембра 1944. г. (Калезић 2002, 1322) били спроведени из манастира Војловице у концентрациони логор на југу Немачке, Дахау и ту боравили до средине јануара 1945. године (уп. Протић 2016, 683).

Владика Николај и Патријарх Гаврило Дожић имали су незавидан положај као заробљеници и мученици. Ране које су имала оба црквена јерарха након изласка из логора сведоче о томе (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020), као и грађа сачувана у немачким архивским изворима.⁵³

Како помиње Владика Јован Велимировић, његов стриц Николај је сваку прилику користио да пише (Протић 2016, 661). Тако је учинио и на хартији дебелог војничког тоалет папира, једино доступног у периоду заробљеништва. У неизвесним условима посведочено је да је Велимировић написао делове реченица које су касније објављене у књизи: *Кроз њамнички њрозор*. За ово дело ставио је напомену да није добро и да га не треба објављивати. Међутим, непрегледани списи накнадно су дошли до јавности и неретко попримили суд читалаца.⁵⁴

Из логора Дахау Велимировића и Дожића ослободила је савезничка 36 дивизија, након што су пришли Кицбилу, 8. маја 1945. године (Слијепчевић 1966, 664–665; Вуковић 377; Протић 2016, 795). Америчка периодика додатно сведочи о томе (нпр. *The New York Times* — „Bishop Nikolai Velimiro-

⁵² Митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић био је изабран за Патријарха српског 1938. године.

⁵³ Више о новијим сазнањима о положају Владике Николаја у логору Дахау истражених у архивској грађи на тлу Немачке видети код: Белић 2019, 244–245.

⁵⁴ Како је ово дело објављено накнадно и без претходне рецензије и одобрења Владике Николаја да буде публикувано, тако је могуће да споменута књига није у потпуности дело Велимировића већ да је допуњена реченицама другог аутора које управо упућују на предмете касније критике других аутора. Наслов такође није Владичин већ је накнадно убачен као назив књиге.

vich Dies at 91..." 1956, 37). Дивизија потом пребацује Велимировића и Дожића у Тирол (Фон Аркс 2007, 22). Потом они прелазе у Салцбург где је Владика служио српским војницима готово три месеца у једној од капела у Немачкој и Аустрији (Протић 2016, 795).

У Немачкој Владика Николај борави три месеца.⁵⁵ Дана 26. септембра 1945. г. прелази из Салцбурга у Оснабрик како би дочекао Краља Петра Другог, по претходном налогу. У октобру 1945. Владика Николај прелази из Немачке у Лондон како би заједно са Патријархом Гаврилом Дожићем који је стигао из Рима, крстио престолонаследника Александра.

Након чина крштења Патријарх се вратио у Југославију док је Владика Николај остао у Лондону (Вуковић 1996, 377) током наредна два месеца (Протић 2016, 795). Услед свог антикомунистичког става као и услед непријатељског става које је постојало према њему у послератној земљи Николај доноси одлуку да се више не враћа у своју државу. Такође ради другачије новоуспостављене политике Уједињеног Краљевства након Другог светског рата у односу на политику током Првог светског рата, он није могао да остане ни у британској престоници. Епископ српски више није био прихваћен у Енглеској како је то било раније.

Из тог разлога, почетком јануара 1946. године Велимировић стиже у САД бродом *Краљица Елизабета*.⁵⁶ Владика Николај је након преласка на територију Северне Америке неколико месеци провео у кући код Радмиле и Душана Поповића⁵⁷ док није прешао на територију српског манастира у Либертивилу (Илиноис).

---

⁵⁵ У ово време након месеци проведених у концентрационом логору Владика Николај је, како описује један од аутора, био видно слаб и болестан па су морали да га носе (Протић 2016).

⁵⁶ На истом броду и у исто време путовао је и Винстон Черчил (Протић 2016).

⁵⁷ Радмила Поповић је касније посведочила својој сестричини Георгини да у то време није знала да ће у кући њене породице боравити будући Светац, тадашњи Епископ жички (разговор са Георгином Калезић, вођен 21. новембра 2020. године).

Острво (нове) слободе (1946–1956)

Након Другог светског рата Владика жички Николај Велимировић стигао је у Сједињене Америчке Државе где су га Срби дочекали са пажњом и одобравањем (Јанковић 2002, 116). С друге стране, после другог светског сукоба име Владике Николаја је било на црним листама тадашње Југославије те су и његова писана дела била дуго забрањена.

Од јануара/фебруара 1946. године, Велимировић се налази на територији Америке те наредних десет година проводи као мисионар, духовни пастир, теолог и уважени професор. У том смислу био је значајно препознат међу припадницима других православних народа у Америци.

Сједињене Америчке Државе постале су нови и крајњи дом Владике Николаја. Велика савезничка држава омогућила је Николају, не само боравак и касније добијено држављанство, већ и његовим посредством довођење српских емиграната којима је била потребна помоћ након рата. То је свакако било могуће остварити најпре посредством знаменитих Срба у Америци, потом и залагањем Велимировића и његових познанстава.

Владика Николај је добио дозволу за стални боравак у САД 23.01.1948. године (Протић 2016, 797). На тлу „острва слободе“, односно „океана слободе“, како је именовао Северну Америку,⁵⁸ Николај наставља свој рад путем црквених, списатељства и професорских активности, на енглеском, српском и на руском језику. Владика је веровао да може више да учини за свој народ и државу на тлу стране државе те је радио неуморно за добробит српског народа⁵⁹ (разговор

⁵⁸ Владика Велимировић је, по свему судећи, давао засебна и специфична имена за одређене географске просторе у којима је боравио. Србија је за њега била — *Србадија*, село Лелић — *Божије село*, Америка — *Острво/океан слободе*...

⁵⁹ Слично речима којим је Николај Велимировић описао активности Светог Саве Немањића, могло би се запазити и рећи за деловање Владике Николаја у западним државама: Био је — „мудар у планирању и истрајан у извршавању“ (Велимировић 20163, 726).

са Ј. Стоковићем).⁶⁰ С друге стране Велимировић губи држављанство Републике Југославије, датума 27. јула 1952. године решењем Министарства иностраних послова ФНРЈ.

До краја свог живота Николај Велимировић предаје, мисионари, беседи и пише. На територији САД Владика Николај је држао предавања на више факултета (Попов 2006, 122).

Поред професорског рада на Богословији у Либертивилу (Serbian Orthodox Church of Theology Saint Sava, Libertyville, Illinois), Владика је био предавач и у Њујорку на Академији Светог Владимира (Orthodox Theological Academy of Saint Vladimir, Yonkers, NY) и у Семинарији Светог Тихона у Саут Канану (Saint Tikhon's Orthodox Theological Seminary, South Canaan, Pennsylvania).

О значају мисионарског рада Владике сведочи између осталог и титула коју је добио од споменутог њујоршког Универзитета Колумбија. Универзитет у Њујорку прославио је својих 192 године постојања те је овим поводом доделио Епископу Николају почасни докторат као академски знак признања за његов истакнути рад.

У овим годинама живота Владика Николај ствара списе и књиге у којима је утиснуо своје дотадашње животно искуство и научно-стваралачки и духовни опус.⁶¹

Последишно, од боравка у немачком логору током Другог светског рата, почео је да оболева (Попов 2006, 122). Свет је напустио 18. марта 1956. године, у САД, у руском манастиру у Пенсилванији. Сахрањен је у порти цркве посвећене Светом Сави у Либертивилу, задужбине Светог Мардарија Либертивилског. Његови посмртни остаци пренети су 3. маја 1991. године у лелићку цркву коју је Николај подигао заједно са оцем пре Другог светског рата, где се и данас налазе у оквиру манастира. Део моштију остао је у гробном

⁶⁰ Разговор са Јованом Стоковићем из Чикага, вођен 10. августа 2021. године у Чикагу.

⁶¹ Дела из овог периода у којима је истакао суштину живота и вере из хришћанске визиуре су: *Касијана*, *Земља Неодођија*, *Жетиве Господње*, *Диван*, и један недовршени спис, дело *Једини Човекољубац*.

месту где је Владика био сахрањен у комплексу манастира Светог Саве, као траг Велимировића Србима и православнима на тлу Северне Америке.

Светац

Приликом заседања Светог архијерејског сабора Српске Православне Цркве, донета је одлука да се Николај Велимировић канонизује у новог Светитеља српског и свеправославног, као Свети Владика Николај Охридски и Жички, 19. маја 2003. године.⁶² Дана 24. маја 2003. године извршена је канонизација у Храму Светог Саве у Београду. Ова одлука истакла је личност Велимировића и оно што је народ у вези са њим осећао посебно у периоду његовог мисионарства након светских ратова.

С тим у вези током последњих година живота, посебно током професорског и списатељског рада на тлу Северне Америке, Срби у дијаспори и многи од представника православних народа,⁶³ осетили су *дух* Владике Николаја. Из тог разлога за њих проглашење Владике Велимировића за Светог, 2003. године није била новост већ очекивани датум.

Несумњиво је да је Владика Николај, судећи према доприносу његових активности, и сам представљао доказ исказане потребе народа у датом времену и простору.⁶⁴

---

⁶² Празник Николаја Велимировића обележава се два пута у години: на дан смрти, 18/5. марта, и о дану преноса његових моштију из САД у Србију, 3. маја/20. априла.

⁶³ Срби и бројни други православци (и Американци) на територији Северне Америке поносни су на осведочену светост српског великана као и чињеницу да је последње тренутке свог живота провео на територији њихове земље. Потомци емиграната, савременика Николаја Велимировића потврдили су везаност Срба за Владика посебно од његовог коначног преласка у Америку. Остали су подаци забележени и у средишту Америке, граду Сент Луис о доласку Велимировића 1921. године (разговори вођени са потомцима емиграната српске дијаспоре у Чикагу и Сент Луису, јула 2019. и августа 2021. године).

⁶⁴ Многи представници српске дијаспоре у Северној Америци посведочили су да је чин канонизовања Николаја Велимировића у Светитеља пред-

Другим речима Николаја Велимировића је још за време његовог живота народ сматрао светим даром српском народу у датом времену и околностима.⁶⁵

Сазнања о значају Епископа Николаја за православне хришћане постојећа су и у Русији; занимљиво је што је у руском манастиру Светог Тихона у Америци Николај провео последње месеце живота. О препознатљивости лика Владике Николаја код руског народа говори, између осталог и податак да на своду наоса Сретењског манастиру у Москви (Московский Сретенский монастырь), поред фресака других руских светаца, стоји и фреска Светог Николаја Охридског и Жичког, јединог од српских Светих.⁶⁶

Са постојеће временске дистанце, чини се да је Велимировић у појединим својим делима дао дескрипцију каснијег сопственог довршеног смисла:

„Смрт једног члана породице је губитак за целу породицу. Смрт краља или народних хероја је губитак за сав народ. Али, губитак светитеља је губитак за многе народе, па чак и за цео свет. Јер, истинити светитељ је као небески свеж ваздух за нежније људске душе“ (Велимировић 20163, 775).

стављао за њих посебну важност као својеврсна потврда заједништва око истог духовног великана православних народа на тлу удаљене стране државе.

⁶⁵ Стоковић је потврдио значај Владике Велимировића за Србе и православне у Америци и у овом времену (разговор са Ј. Стоковићем, 2021).

⁶⁶ Символика поштовања московског становништва према српском Владци може се видети у Сретењском манастиру у Москви на чијем своду се налази фреска Николаја Велимировића као јединог Светитеља Српске Цркве међу фрескама других руских Светаца и Светитељки као и по опису Владике од стране руских монаха и питомаца духовне семинарије у Америци (више: Протић 2016, 703–711). Поред тога руски народ поштује значај улоге Велимировића у Великом рату (више: Moskva-loft.ru, “Svt. Nikolai Velimirovich. Saint Nikolai Serbsky: Aphorisms. Pride and humility,” <https://moskva-loft.ru/en/svt-nikolai-velimirovich-svyatitel-nikolai-serbskii-aforizmy.html>, приступљено: 17. јула 2021. г.).

Закључак

Различите животне улоге Николаја Велимировића, српског теолога и филозофа, Епископа жичког и охридског и политичког изасланика враћају се у средиште анализа домаћих и страних аутора.

Велимировић од детињства трага за потврдом постојања хришћанских вредности које проналази најпре у породичном окружењу. Николај у младости поставља бројна питања о смислу живота на која тек касније налази целовите одговоре. Током студија Велимировића интересују свеобухватна светска знања која истражује најпре кроз философију и историју. Тачку споја својих интересовања Велимировић проналази у теологији, коју уобличава кроз факултет и докторске студије, потом и кроз праксу.

Николај Велимировић у том смислу прави паралелу између постулата источне хришћанске вере са географским положајем Балкана и износи своје закључке у више својих дела међуратног периода. Сходно томе, поред тога што је био изасланик своје државе у Великом рату, Владика Николај је у значајном периоду живота на Балкану и Европи (1912–1946) био и политички аналитичар и дипломата.

Познанства која је успоставио током студија и међусобно поштовање са професорима као и другим познаницима у Великој Британији које је стекао током истраживања помогли су Владици Николају да касније дипломатски делује и да допринесе пружању помоћи српском народу и у Великом рату.

Велимировић је боравио у Жичи у време када је почео нови рат. Трагичним одлукама предводника послератних политичких диктатура нови европски и светски сукоб трајао је од 1941–1945. године. Борбе са истим окупатором од претходног светског пута на спољашњем нивоу као и трвења међу подељеним странама на унутрашњем политичком пољу државе произвеле су изазовне године за Србију, на Балкану и у свету какве више не треба да се понављају.

На основу искуства и на основу геополитичке анализе коју спроводи посебно од 1912. године Велимировић изводи закључке. У складу с тим Николај посматра хришћанску судбину Балкана као једну трагичну епопеју каја ипак упућује на оптимизам.

У складу са тим Велимировић као духовни предводник и визионар саветује појединце и нацију/е, која је најбоља позиција, како духовна тако и географска, политичка, друштвена. Тај положај, стратешки и тенденциозно треба да буде негде „изнад Истока и Запада“⁶⁷ и на путу ка местима које метафизички објашњава као простор „Рајске пирамиде“ (више: Велимировић 2016а, 336). Из тог разлога Владика је упозоравао народ да се крећу животном стазом по средини сигурног пута, оног који су добро утабали свети људи из прошлости а која води ка познању „Истине“ и добра.

Када је у питању особеност личности, Велимировић је поред више талената и дара говорништва познавао психу људи те је умео да комуницира тако да допире „до ума и душе човека“. Судећи по сведочењима појединих савременика Владике Николаја он је поседовао изванредне комуникацијске способности и вештину опхођења са појединцима и групама, те дипломатију у приступу човеку.⁶⁸

Између осталог Николај је истицао филокалијски приступ појединцу и народу, нацији и раси свих становника у свету без изузетка. Владика је заступао став да овакав приступ води међусобном уважавању на темељу хришћанских и моралних вредности пре свега.

Управо отворен став ка људима и шири приступ научном сазнању довео је Николаја Велимировића до космополитског духа у сагледавању света око себе и хришћанског погледа као

⁶⁷ Више о опису владарског положаја Исуса Христа као и о геополитичком положају Балкана, видети у: Велимировић 2016б.

⁶⁸ Савременици Велимировића пренели су своја запажања и сведочења очевидаца о Владици Николају у својим дневницима и мемоарима. Више видети код следећих аутора: Вошњак 1928; Жујовић 1986; Јовановић 2015; Мијатовић 2017.

трајног опредељења у бивствовању. Самим тим и до опредељења Велимировића у промишљању самог живота као највеће вредности која је дата људима у таквом свету и за отвореност и принцип међусобног разумевања и уважавања свих народа без обзира на њихове разлике у ма ком погледу.

Другим речима, целоживотно ангажовање Владике Николаја, теолошко, друштвено или политичко било је усмерено управо на повратак ових вредности посматрајући од тачке времена и околностима у којима је он живео.

У том смислу готово је немогуће сажети анализу живота Владике Николаја Велимировића у један студијски рад. Нечислано деловање на освештавању српског и словенских народа пре свега представљало једну од животних мисија Владике Николаја. Обимна писана грађа Владике део је сведочанства његовог времена док су активности које је имао оставштина ширег домета и националног значаја.

Постојеће интересовање за живот и активности Велимировића указује на наставак истраживања и у свету. Чињеница да расте популарност Велимировића у западним државама исто колико и на Истоку (Румунија, Јерменија), поред земаља у којима је боравио говори у прилог потреби дубљег изучавања закључака до којих је Владика Николај дошао.

У складу са наведеним неопходно је додатно ангажовање у погледу истраживања ширег опсега анализа Владике Николаја. Штавише разнолик научни опус Велимировића може представљати предмет истраживања посебних студија будућих аутора у наступајућем времену.

* * *

Прилози

Дијаграм: Фазе живота Епископа Николаја Велимировића⁶⁹

---

⁶⁹ Графички приказ који доносимо ниже настао је приликом истраживања и писања докторске дисертације ауторке ове студије и као такав овде је први пут изложен научној јавности.

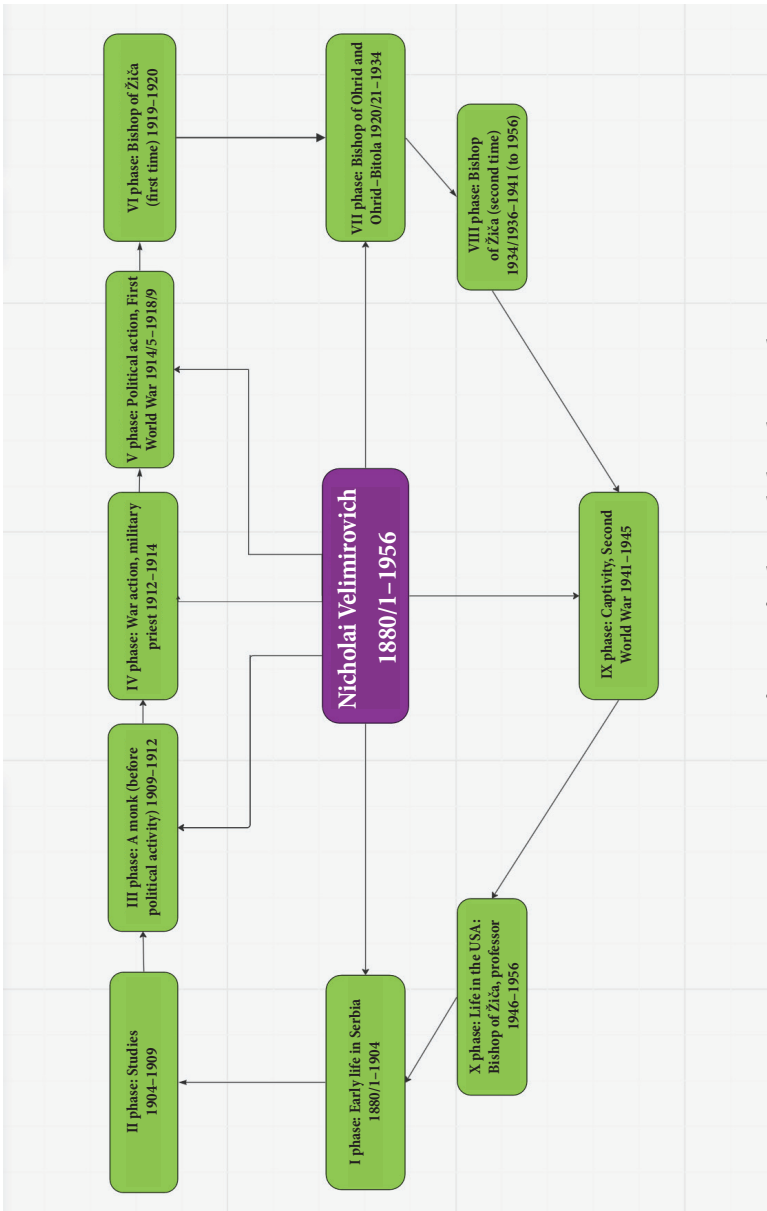
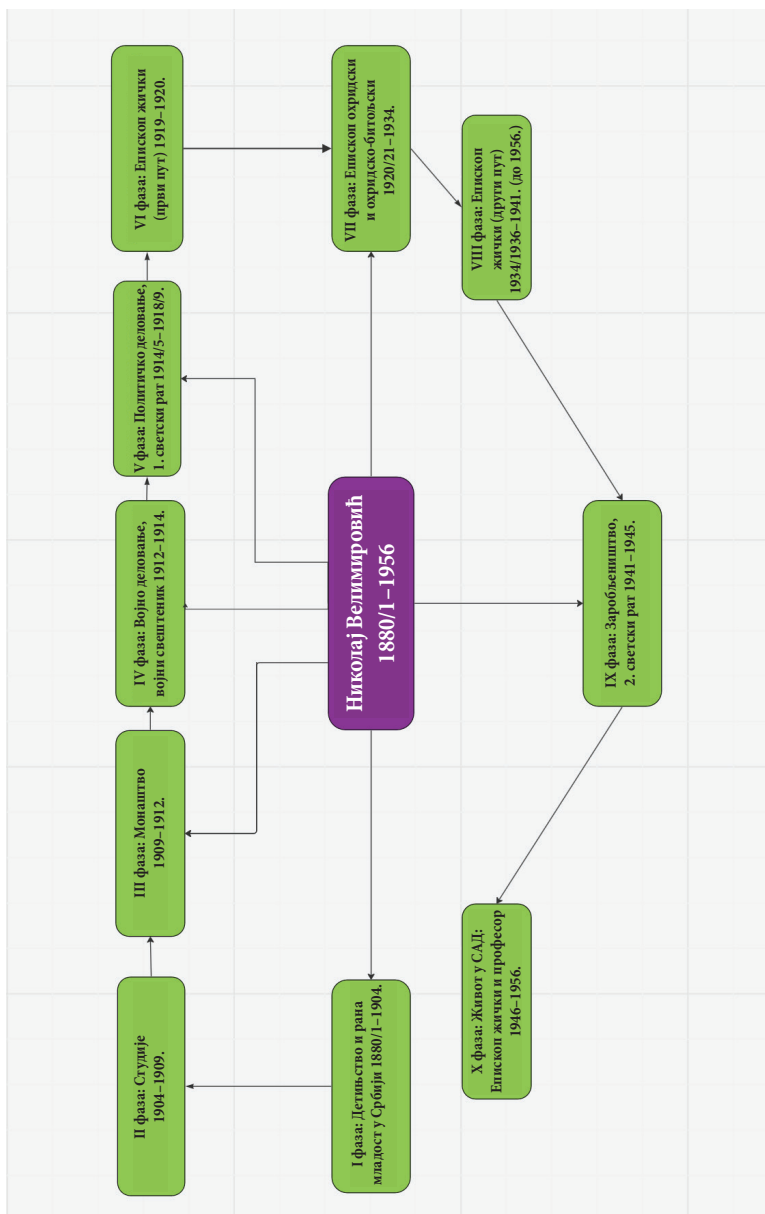

Figure 1. Diagram: Life stages of Bishop Nicholai Velimirovich

Прилог 1. Дијаграм: Фазе живота Епископа Николаја Велимировића

Figure 2. St. Nikolai Velimirovich at St. Tikhon's Seminary (photo credit: Goran Veljković, Duhovni Lug, Kragujevac) | Прилог 2. Св. Николај Велимировић у Семинарији Светог Тихона (фото: Горан Вељковић, Духовни Луг, Крагујевац)

* * *

Библиографија | Bibliography

Литература | Literature

- Анђелковић, Миливој. 2003. *Животописи знамених Срба: од њајне до исијине*. Београд: Златоусти.
- Белић, Бојан. 2019. *Владика Николај, Хитлер и Евроја — контроверзе*. Ваљево: Ваљевска гимназија.
- Биговић, Радован. 1998. *Од Свечовека до Бојочовека: хришћанска философија Владике Николаја Велимировића*. Београд: Рашка школа.
- Велимировић, Николај, Свети Владика Охридски и Жички. 2013. *Охридски њролој*. Крагујевац: Духовни луг.
- Велимировић, Николај. 1998. *О Боју и о људима*. Ваљево: Ваљевац.
- Велимировић, Николај. 2003. *Две дисертације*. Ваљево: Глас Цркве.
- Велимировић, Николај. 2016. *Сабрана дела, II–XIII*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Велимировић, Николај. 2016а. *Рајска ѡирамида. СД VIII*.
- Велимировић, Николај. 2016б. *Изнад Исијока и Зайада. СД V*.
- Велимировић, Николај. 2016в. *Не кради државу. СД VIII*.
- Велимировић, Николај. 2016г. *Србија у свейлосији и мраку. СД III*.
- Велимировић, Николај. 2016д. *Духовна лира. СД XI*.
- Велимировић, Николај. 2016ђ. *Свечовечансїво. СД III*.
- Велимировић, Николај. 2016е. *Вера Ајосїолоа у Васкрсење Хрисиїво као основна доїма ајосїолске Цркве. СД II*.
- Велимировић, Николај. 2016ж. *Франкофилске борбе у Боки Коїорској, 1806–1814. СД II*.
- Велимировић, Николај. 2016з. *Живої Свеїої Саве. СД XII*.
- Велимировић, Свети Владика Николај Охридски и Жички. 2003. *О Евроји*. Нови Сад: Петровград.
- Војиновић, Епископ Хризостом. 1971. „Народна хришћанска заједница“. У Митрополит дабро-босански Владислав, Рајко Л. Веселиновић и др., *Срїска Православна Црква 1920–1970: сїоменица о 50-їодишњици васїосїављања Срїске Паїїријаршије*. Београд: Српска Православна Црква.

- Вошњак, Богумил. 1928. *У борби за уједињену народну државу, ујици и оцажања из доба светској раји и стварања наше државе*. Љубљана: Наклада тисковне задруге; Београд: Издавачка књижара Геца Кон.
- Вуковић, Сава (Епископ шумадијски). 1996. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац; Каленић.
- Добријевић, Иринеј. 2007. „Свети Николај српски и свеправославни: три америчке мисије“. У Богољуб Шијаковић, ур., *Српска теологија у двадесетом веку — исцрпљивачки проблеми и резултати*, том 2. Београд: ПБФ БУ.
- Жујовић, Јован. 1986. *Дневник II*. Прир. Драгоје Тодоровић. Београд: Архив Србије.
- Зутер, Адриан, и Ангела Берлис, Томас Целмајер, Милан Кострешевић, Маја Вејерман, Стефанос Атанасиу, Ерика Мозер. 2019. *Старокаатоличка Црква. Историја и садашњост*. Београд: Библијски институт Православног богословског факултета; Бања Лука: Графид.
- Илић, Алекса. 1931. *Моји доживљаји*. Београд: Штампарија „Свети Сава“.
- Јанковић, Милан Д. 2002. *Епископ Николај: Живој, мисао и дело. Књига I*. Београд: Епархија шабачко-ваљевска.
- Јовановић, Јован М. 2015. *Дневник (1896–1920)*. Нови Сад — Београд: Прометеј — ЈМС Радио-телевизија Србије — Архив Југославије.
- Калезић, Димитрије М., ур. 2002. *Енциклопедија православља. Књ. 2: И–О*. Београд: Савремена администрација.
- Колцић, Ђорђе. 2008. *Летњи манастири Лелић*. Лелић.
- Лубардић, Богдан. 2015. У Милош Ковић, ур., *Срби 1903–1914: историја идеја*. Београд: Клио.
- Мијатовић, Чедомил. 2017. *Успомене балканској дипломатије*. Приредио Слободан Г. Марковић. Београд: ЈМИ, Радио Телевизија Србије.
- Милкић, Миљан. 2016. *Верска служба у српској војсци у Првом светском рају*. Београд: Медија центар Одбрана.
- Најдановић, Димитрије. 1975. *Три српска великана*. Минхен: Свечаник.
- Попов, Чедомир, и др., ур. 2006. *Српски биографски речник. [Књ.] 2, В–Г*. Нови Сад: Матица српска.

- Протић, Милисав Д. 2016. *Николај: Био-Библиографија 1880–1941*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Радосављевић, Артемије. 1986. *Нови Златиоусџи*. Београд: Изд. Атанасије Јевтић.
- Радосављевић, Јован. 2019. *Српске монахиње у доба Владике Николаја и њихов црквени и духовни животи*. Рача: Манастир Рача.
- Скерлић, Јован. 1913. *Писци и књије*. Београд: Давидовић.
- Слијепчевић, Ђоко. 1966. *Историја Српске Православне Цркве*. Том II. Минхен: [д. и.].
- Фон Аркс, Урс. 2007. „Епископ Николај Велимировић (1880–1956) и његове студије у Берну у оквиру старокатоличких и српско-православних односа“. У Богољуб Шијаковић, ур., *Српска теологија у двадесетом веку*, том 2, 7–27. Београд: ПБФ БУ.
- Хепел Мјуријел. 2003. *Џорџ Бел и Николај Велимировић: ѝрича о једном ѝријателству*. Цетиње: Светигора.
- Чаировић, Ивица и Миломир Тодоровић. 2019. *Служење и сведочење Пројојереја Љубисава Д. Појовића (1881–1966)*. Крагујевац: Каленић.
- Heppell, Muriel, F. B. Singelton. 1961. *Yugoslavia. Nations of the Modern World*. London: Ernest Benn.
- Heppell, Muriel. 2001. *George Bell and Nikolaj Velimirović: The Story of a Friendship*. Birmingham: Lazarica Press.
- Vuković, Bishop Sava of Šumadija. 1998. *History of the Serbian Orthodox Church in America and Canada 1891–1941*. Kragujevac: Kalenić.

Архивска грађа | Archival Sources:

- Епархијски архив средње-западноамерички, Нова Грачаница, Чикаго (приступљено дана 6. августа 2021. г.).
- Davidson Randall Papers, Vol. 520, ff. 78–84; 107 (The Lambeth Palace Library, London; приступљено 23. септембра 2021. г.).
- The New York Times*. 1956. „Bishop Nicolai Velimirovich Dies at 91; Serb in Self-Exile Here After Tito’s Rise“, Mar 21, 1956, p. 37 (Li-

brary of Congress, WSH D. C.: ProQuest Historical Newspapers Archive; приступљено 21. јула 2021. г.).

Периодика | Periodicals:

Вечерње новостии, 6. август 1908, лист бр. 38, 2.

Гласник Православне Цркве, 1909, 1 и 2, лист бр. 63, 2.

Хришћански весник, 1909, 12, лист бр. 62, 926.

Интервјуи | Interviews:

Радосављевић, Јован (Архимандрит), 20. јуна 2020. (Рача).

Девић, Герасим (Јеромонах), 1. августа 2020; 15. децембра 2020. (Лелић).

Велимировић, Младен, 8. октобра 2020. (Београд).

Калезић, Георгина и Димитрије, 21. новембра 2020. (Београд).

Интернет | Internet:

Moskva-loft.ru. „Svt Nikolai Velymirovich. Saint Nikolai Serbsky: Aphorisms. Pride and humility,“ 21. 1. 2020, <https://moskva-loft.ru/en/svt-nikolai-velimirovich-svyatitel-nikolai-serbskii-aforizmy.html>, приступљено: 17. јула 2021. г.

Прилози | Figures:

Катана, Љупка. 2022. *Дијаграм: Фазе животоа Ејискоја Николаја Велимировића*.

Св. Николај Велимировић у Семинарији Светог Тихона. 1955/56. (фото: Горан Вељковић, Духовни Лут, Крагујевац).

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 5 (2023): 153–160.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5.153-160>

UDC: 821.163.41.09-97 Велимировић Н.(049.32)

Received: January 26th, 2023. Accepted: January 26th, 2023.

Contemplation of the Sermons at the Foot of the Mount and Petar II Petrović Njegoš in the Critical Thought of Nicholai Velimirovich

Dušan Đaković

Faculty of Theology,

National and Kapodistrian University of Athens

✉ dusannet@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1085-0300>

Snežana Lj. Adamović, *Contemplation of the Sermons at the Foot of the Mount / Petar II Petrović Njegoš in the Critical Thought of Nicholai Velimirovich*. Valjevo: Glas Crkve, 2021. 88 + 88 pp. ; 21 cm. ISBN 978–86–84941–82–6 [In Serbian].

Snežana Adamović's book is written in simple language, so one can easily understand the complexity of the two icons of the Serbian Orthodox Church and Serbian literature: St. Bishop Nicholai Velimirovich and St. Bishop Peter II Petrović Njegoš. In addition to being composed as a diptych, spontaneously or not, with the icon of Christ the God-Man in the center, a triptych and an intercession (gr. *δέησις*) arise. With freedom of speech without imposing final answers and definitions, the author's work is didactic. The goal is to reveal through these icons a Christian method of life in the quest for eternal answers to the meaning of existence. That is why the conclusion of this book is Lord Jesus Christ Himself — the visible Word of the invisible God the Father, as a fundament in the oratory of Saint Bishop Nicholai.

**Созерцање Беседа ѿод ѿором
и Пеѿар II Пеѿровић Њеѿош у криѿичкој мисли
Николаја Велимировића**

Душан Ђаковић

Православни богословски факултет,

Каподистиријски национални универзитет у Атини

✉ dusannet@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1085-0300>

Снежана Љ. Адамовић, *Созерцање Беседа ѿод ѿором / Пеѿар II Пеѿровић Њеѿош у криѿичкој мисли Николаја Велимировића*. Ваљево: Глас Цркве, 2021. 88 + 88 стр. ; 21 см. ISBN 978–86–84941–82–6.

Ово веома добро осмишљено дело др Снежане Адамовић, састављено као диптих или као две природе сједињене у једној личности, својим начином израде, то јест методом, указује на сву комплексност лика и дела Светог Владике Николаја. Принципом „новог вина у нове мехове“, аутор(ка) успоставља равнотежу и склад у добро избалансираном односу „воде“ и „вина“ (грч. *κрасί* — вино, од *κράσις* — мешавина), то јест слабије и јаче хране. Такав истанчан приступ превасходно изискује добро познавање материје и емпиријско знање да се вешто издвоји кратка и јасна мисао којом се раздваја битно од небитног.

Посебну ноту овој „мешавини“ даје сигурност у ставу и стабилна мисао која происходи из смелости и храбрости аутора да изнесе још увек актуелни проблем „новог“ и „старог“ у Српској Цркви, проблематизацијом лика Светог Владике Николаја. Према савременом истраживању Николајевих дела, што је за нас веома интересно, он се јавља као представник и предводник појаве нечег „новог“ у Српској Цркви. Та Николајева појава била је, како стоји у „Созерцању“, „необична и плодна новина у културном, просветном, социјалном

и црквеном животу“ (стр. 11). По речима писца: „У *просветном* је упозоравао све васпитне слојеве друштва од министарства просвете преко универзитета и гимназија до стручних и основних школа да безбожно просвећивање народа води у пропаст. У *моралном* је истицао да народна елита мора својом моралном чистотом да предњачи својем народу. У *социјалном* је грмео и против најмање корупције богаташа, нарочито политичара. У *црквеном* је позивао свештенство на чист и честит живот, редовна богослужења, готовост за прегор и жртву“ (стр. 12), где закључује да: „Са овим беседама настаје читава духовна револуција, узвишеношћу препорода збива се нека врста ренесансе црквеног живота“ (Исто). Управо то га и доводи у везу са Св. Јованом Златоустим. Лепоту „златних уста“, поред језика и правила реторике чини и „нови начин“ слободан од стега система или окова форме. Та лепота је, дакле, незамислива без слободне и чврсте вере у Бога, непоколебљиве наде у Њега и безусловне љубави према Њему. У спонтаном сусрету са таквим духом слободе речи и израза, који из слободне љубеће вере потиче, проветрава се од устајалог ваздуха унутрашњи простор душе слушалаца жељних свежине Духа Светога, Вечне Истине и Вечног смисла — Бога Логоса. Као и Златоусти, који са подсмехом говори о „дипелам омладине у Константинопољу“, а са жалошћу што је „хиподром пунији од Цркве“ и без страха као „лав риче“ да „поново бесни Иродијада и на тањиру тражи главу Јованову“ и Николај се не устеже да сличним стилем и језиком пише и говори, што је за тадашњу Цркву било нешто „ново“, „неправославно“, што изазива „саблазан“.

У Николајевом пак тумачењу Његоша назире се проблематизација и једне друге „лажне дилеме“, која у овом делу не постоји, а то је: да ли је Николај теолог или песник, теолог или беседник — проповедник, теолог или мислилац, филозоф, мисионар? Готове одговоре, на ова и слична питања, писац не даје што говори о озбиљности самог аутора. О ономе што може да се пронађе у књигама Др Снежане Адамовић биће више речи у наставку.

Созерцање Беседа њог јором

На првом месту, лично бих истакао дидактичку димензију самог дела. Посебна анализа сваке од тринаест беседа Светог Владике Николаја, писана једноставним језиком, омогућава да се са лакоћом разуме свака беседа из угла омилитике и реторике. Учитељским приступом, као водич и педагог, аутор нам отвара врата традиционалног црквено-народног говора којег прати лепота језичког израза. Руковођен невидљиво поштујући ред, читалац полако, од уских, за које је знао, сада увиђа широка пространства и могућности, то јест све потенцијале „српског говора“ сагледавајући несагледиве хоризонте свога наслеђа. То наслеђе га опомиње да је његов циљ ослобођење од закона савремене околине која душу и дух гура у боцу заборава и смрт. Оживљавањем наслеђене, а опет увек нове, „слободе говора“, омекшава се срце и ум, те они постају „еластични“ и пријемчиви за непознато, за метафизичко, за живог Бога и истинитог човека — за Богочовека кога је проповедао Свети Владика Николај као Истину и Вредност.

Циљајући директно у центар као *доџоценџар*, прецизним наводима и без импровизације у дефиницији, сведено на ниво једноставног, врло вешто је избегнуто претеривање у замршеним објашњењима и компликованим реченичним конструкцијама које требају да фасцинирају и оставе немим читалачку публику. Напротив, нема „гушења“ у читању. Такође, нема ни наметнутих одговора нити обавезујућих дефиниција. Више је реч о скривеном императиву да се о Николају чита и учи још више, а самим тим да се чита и учи још више ономе чему се и Николај учио. Немогуће је истраживати Николаја а не истраживати све оно о чему је проповедао.

На другом месту, по својој форми и суштини, књига није „полемичко дело“. Критика Николаја и оних који Николаја критикују је избегнута. Она постоји само у случају ауторове сагласности са Николајем, то јест као позитивна критика. Расправе и недоумице „за“ и „против“ Светог Владике Николаја, које више „умарају“ а мање пружају конкретну добро-

бит, замењене су оним елементима које обogaђују човеков начин изражавања и размишљања противно све популарнијој површности. Зато је ово дело дидактичко. Читањем учимо се. С тим у вези, његова вредност по форми и садржају је и његова могућа примена као референце и литературе, са једне, и као помоћна литература у општој употреби са друге стране, а нарочито у црквеном беседништву, које је „умеће и вештина“ (стр. 41). Кроз анализу форме (стр. 50, 56, итд.) открива нам се суштина Николајевог беседништва где главни садржај чине „основна питања вере“. Николај није просто „беседник“ или „златоусти проповедник“, већ на првом месту Пастир, рибар који баца мреже (Апостол), лопов и разбојник који је дошао „да заплени плен“. Он је човек еванђелских димензија кога карактерише емпиријска вера у Христа Богочовека.

На крају, у Господу Исусу Христу се налази сва сложеност и комплексност Николајеве личности. Као и Онај кога је проповедао, и сам је постао „камен спотицања“, „стена саблазни“, „знак препоречни“ и „лукави беседник“. Бављење његовим речима захтева исцрпан и мукотрпан рад, нарочито због његове савремености. На то јасно указује ова књига учитељским усмеравањем ка дубини и смислу хришћанског наслеђа, богословске литературе и предања Отаца Цркве, црквеног песништва, уметности и живих међуљудских односа. Наравно, научно-истраживачки приступ делима Светог Владике Николаја захтева озбиљност и дубину. На тај начин, онај који чита и истражује Николаја мора доћи до тога да је Николај само „посредник“ и „слуга“ — „рад“ Христа Богочовека, Сина Божијег и Бога очовеченог. Учећи о Николају ти свесно и несвесно учиш о Христу, чак и када га Николај не спомиње. То учење је изградња на „камену“ (Христу), а не безумна градња на „песку“, „бесправно“, „стихијски“ и „дивље“. То овој књизи даје едукативну вредност коју ако усвојиш твој српски језик, којим данас све више „мумламо“ а не говоримо, биће чист, јасан, једноставан, слободан од трулог говора наше свакодневнице.

И да закључим тиме да аутор у „Созерцању“ са Николајевим „Беседама“ компликује „реч“ јер „реч“ није проста ствар.

Речи имају и свој ред и поредак и логику и значење. Оне су везане за мисао која се не види и за стварност која се види. Шта то значи? То конкретно значи да је циљ Николајевих речи изговорених у Беседама под гором, да постану опипљива стварност, реалност коју зовемо — живот. Зато је и закључак ове књиге Христос — оваплоћена и видљива Реч невидљивог Бога Оца, то јест христоцентризам као темељни богословски метод Цркве који је и метод у беседништву Светог Владике Николаја.

Петар II Петровић Њеиш у кријичкој мисли Николаја Велимировића

Други део диптиха представља „тврду храну“ којом доминира како академска оштрина тако и изражена „пристрасност“ аутора у виђењу Св. Петра Ловћенског Тајновидца у тумачењу Св. Владике Николаја чије дело — „Религија Његошева“, представља централну осу једне „религијске теорије“ и „прет-поставке“ у истраживачком приступу Његошевих дела. Овај спој научног и религијског није нужно по себи неприхватљиво у изналагању одговора на вечито питање — питање бића (постојања).

Поред импресивног знања које поседује, поред свеукупне технологије, машина и вештачке интелигенције, научни одговор човека на питање бића још увек изостаје. У религији пак, то није случај. Религија зна. Одговор је — Бог. Економски напредак и прогрес друштва, сва научна достигнућа модерног света који рапидно застарева испред научне фантастике која све очигледније постаје реалност у аутоматизованој хипер производњи, роботској замени човека, аутомобилима без возача и ратовању са беспилотним летелицама, још у Јеванђељу по Матеју, дакле религији, дефинисано је као „искушење хлеба“, или прво искушење којим ђаво куша Христа који је као човек „огладнео“. Савремено кушање човека Достојевски описује кроз своје ликове а нарочито у „Великом инквизитору“. У аскетској литератури стомакоугађање је грех који човека води у смрт, али не због врсте и количине хране. Код

Платона представља препреку за философију која је немогућа након „два тањира пасуља“. Дакле, питање бића (постојања) код Његоша и Николаја је религијски доживљај као живо трагање за одговором са оне стране бића мимо аутоматике. Одговор на вечито питање не тражи се у комфору кабинета, нити га дају научни системи, не даје га ни хлеб — материјализам („Човек је оно што једе“, L. Feuerbach). Са друге стране, не даје га ни само Бог коме се у молитви „Оче наш“ обраћамо речима „хлеб наш насушни дај нам данас“. Религија Николаја и Његоша не укида „хлеб насушни“ већ га осмишљава, освећује, целива, благосиља, ломи и раздаје гладнима. Не баца га у ђубре нити му се клања као идолу.

Као и „Созерцања“, ово дело је и својеврстан уџбеник из кога се најпре учи а не само површно поједностављује материја којом се бави. У оквирима библијске реалности заоденуте одеждама националног, културног и верског идентитета, Николајева интерпретација Његоша достиже врхунац у духовном идентитету слободног од јереси етнофилетизма, конфесионализма и „локал патриотизма“ који разграђује душу сваког појединца губећи тако „обадва свијета“. Сваки вид идолопоклонства разара једно биће Цркве Христове која је изнедрила ова два „огњена стуба“ на Партенону посвећеном богочовечности.

Читање са историјске дистанце захтева и разумевање духа времена из кога одређено дело потиче. Дакле, и поред ванвременске универзалности Николајеве и Његошеве мисли, не треба игнорисати историјске оквире њихове писане речи. Оно је време просветитељства или атеизације Европе са свим својим последицама манифестованих у Првом и Другом светском рату, и на наше очи, као никада од постања света, у суровом уништавању планете од стране човека без Бога. Мада, не изостаје ни одговор природе — микрокосмоса, кога на српском језику нико тако није дивно „отпевао“ као Ловћенски Тајновидац. Иако је Његош теолошки дискутабилан, песнички је генијалан („Не може бити богослов онај ко није и песник“, Старац Порфирије). Глагол ποιέω —

правити, чинити, од именице ποιησις — поезија. Отуда, потпуно богословки тачно настаје и Његошево певање: „Свемогућа поезија Творца, окружена круном творенија“. Што и Николај потврђује: „Бог пева — дакле ствара и обратно. Бог ствара као песник што саставља песме. Делање Божије је поезија, дело Божије то је песма...“ (стр. 26).

Хватањем у коштац са виђењима Владике Петра, Владика Николај у Петровом лику препознаје свој, што аутор лепо примећује да се „сличан сличном радује“. Међутим, у том радосном сусрету не изостаје неопходна трезвеност у богословском тумачењу, што Николај и те како пројављује, где каже следеће: „Индивидуалност вере може да послужи и као најпоузданији пут ка најбољем Хришћанству, али и као најпоузданији пут ка потпуном отуђењу од сваког Хришћанства. Његош се у свом индивидуалном верском самозабораву од почетка упутио једном *нарочијом* Хришћанству. Сам мора да иструли, да би васкрсао — то је метод Хришћански“ (стр. 61). И наставља: „Никада ни један свештеник хришћански није мање рекао о Христу него овај цетињски првосвештеник“ (стр. 61–62). Да би на крају ипак дошли до закључка да су две основне хришћанске истине присутне у Његошевој мисли а то су: оваплоћење Христово [„Син достојни Оца превјечнога обука’ се у чловјечество“] и Христово Васкрсење [„...васкрсењем смрт си поразио, небо твојом хвалом одјекује, земља слави свога Спаситеља“].

Ризик који је Николај преузео на себе у следовању за Његошем говори о величини не толико његовог интелекта већ пре свега његовог срца, кључног органа за „познање“ у јеврејско-библијском предању. Готовим срцем Николај се уздиже изнад наше просечности разума и ума те изазива дивљење својим сигурним „ходањем по води“. Моје питање је: Ко данас може да прати Владикау Петра и Николаја а да за тренутак не потоне бар једном ногом у узбуркано море маловерја заплуснут таласима сумње?

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 5 (2023): 161–166.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5.161-166>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети:005.745"2022"
016 Николај Велимировић, свети"2022"

Nicholai Studies Notices, September—December 2022

***Nicholai Studies* in the AtlaSerials PLUS®**

Chicago, IL, September 15, 2022

The journal *Nicholai Studies* is included in the *AtlaSerials PLUS*® (*Atlas PLUS*®) collection of journals of the American Theological Library Association (<https://www.atla.com/research-tool/atlas-plus/>).

This means that the journal *Nicholai Studies* is also available on the EBSCOhost Research Platform (<https://www.ebsco.com/>).

* * *

***Nicholai Studies* in the Index Copernicus**

Warsaw, Poland, September 23, 2022

The journal *Nicholai Studies* passed the evaluation process positively and is indexed in the ICI Journals Master List database for year 2021 at the Index Copernicus International database (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=123446>).

* * *

Symposium Dedicated to St. Nicholai Velimirovich

Valjevo, Serbia, September 24–25, 2022

In honor of the jubilee of Saint Bishop Nicholai — 140 years since his birth, 65 years since his death, and 30 years since the transfer of his relics from Libertyville to his native Lelić, the Diocese of Valjevo organized a Symposium dedicated to the work of Saint Bishop Nicholai on September 24, 2022. This event occurred on the

16th anniversary of the re-establishment of the Diocese of Valjevo; the Symposium was held in the hall of the Higher Public Prosecutor's Office in Valjevo.

At this Symposium, Bishop Isihije (Rogić) of Valjevo addressed the audience with an opening speech. In the first part of this meeting, deacon Dragan Karan, professor at the Faculty of Orthodox Theology in Belgrade, spoke on the topic of “Pastoral Activities of Saint Bishop Nicholai.” Vladimir Medenica spoke on the topic “The Christian Understanding of Love according to Bishop Nicholai.”

In the break between the two sessions, the brotherhood of the Lelić monastery, led by hegumen Georgije (Mičić), prepared a luncheon for the participants and guests of the Symposium in the Lelić monastery. In the second part of the Symposium, Ksenija Končarević, professor of the Faculty of Philology in Belgrade, spoke on the doxology of God in *Prayers by the Lake* of Bishop Nicholai Velimirovich. The last topic that was presented concerned the *Prologue of Ohrid* by Bishop Nicholai. The moderator of the Symposium was Fr. Branko Čolić.

The following day, Sunday, September 25, 2022, the celebration of the jubilee of Saint Bishop Nicholai was rounded with the Holy Liturgy in the Lelić Monastery.

The videos of both sessions of the Symposium in honor of Saint Bishop Nicholai are available online — via Radio Istočnik's YouTube channel: <https://www.youtube.com/watch?v=44CgLaOnLR8> and <https://www.youtube.com/watch?v=QU7jEGai7Uc>.

More information on Symposium is available on the website of the Diocese of Valjevo — <https://www.eparhijavaljevska.rs/>.

* * *

Premiere of the Documentary “Saint Jakov of Tumanec” Topola, Serbia, November 2, 2022

As it was announced in the *Nicholai Studies* (Vol. I, No. 2 (2021): 576), Boško Milosavljević, a movie director from Belgrade, finished a documentary movie on the life and heritage of St. Jakov (Radoje) Arsović.

The premiere of this documentary was held in Library “Radoje Domanović” in Topola (Šumadija), on Wednesday, November 2, 2022.

The documentary takes us through the childhood of Radoje Arsović, then through the difficult years of the World War I, and then through Arsović’s education in France. In Montpellier in 1924, he obtained his doctorate, and when it seemed that he would have a position in Serbian diplomacy or an academic career, a miraculous transformation took place — Radoje Arsović, through the spiritual guidance of Bishop Nicholai, took a different path... The narrators in the film are Bojan Žirović and Đorđe Marković. On Saint Jakov Arsović spoke Presbyter Oliver Subotić, Protodeacon Ljubomir Ranković, Nemanja Dević as well as monks and nuns of Serbian Orthodox monasteries, and among them eldress Glikeriya who met Jakov Arsović... Played by Ilija Stojimirović, Brankica Sebastijanović, Bojan Ivković, Marko Šešlija, the documentary was co-produced by LHS studio, Artprojekt team, Coolture Srbija and UTS production, and it was shot on authentic locations in Žiča, Ljubostinja, Tumanec, Rabrovo... Boško Milosavljević was the producer of the documentary, and Milan Kićevac was the executive producer.

A teaser for this documentary can be viewed on YouTube at <https://youtu.be/E1hkFKcbBsA>.

Премијера документарног филма „Свети Јаков Тумански“

Документарни приказ води нас кроз његово детињство, затим кроз тешке године Првог светског рата - а онда, и кроз школовање Радоја Арсовића у Француској. У Мошлесеу 1924. године он стиче докторат, и када је изгласало да ће прихватити место у српској дипломатији, дешава се чудесан преображај - Радоје Арсовић, кроз духовно вођство Владике Николаја, креће другим путем... Наратори у филму су Бојан Жировић и Ђорђе Марковић, а о Светом Јакову говоре презбитер др Оливер Суботић, Срећко Петровић, протођакон др Љубомир Ранковић, др Исмајла Девић као и монаси и монахиње наших манастира, а међу њима и једна старица, која је сретала Јакова Арсовића... Играју Илија Стојимировић, Бранкица Себастијановић, Бојан Ивковић, Марко Шешлија... Филм је рађен у копродукцији ЛХС студија, Артпројект тима, Coolture Србија и УТС продукције - и сниман је на аутентичним локацијама у Жичи, Љубостинји, Туману, Раброву... Продукент је Бошко Милосављевић, а извршни продукент Милан Кићевац.

Библиотека „Радоје Домановић“
срела 2.11.2022. године у 18 часова

* * *

Nicholai Studies in the ERIH PLUS

Bergen, Norway, November 9, 2022

The journal *Nicholai Studies: International Journal for Research of Theological and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich* is approved for inclusion in ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences — ERIH PLUS). The ERIH PLUS listing of the journal is available at <http://kanalregister.hkdir.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info?id=504200>.

* * *

Academic Research on St. Nicholai Velimirovich in Greece

Thessaloniki, Greece, November 10, 2022

In November 2022, Archimandrite Sergije S. Puškar defended his Ph.D. thesis on St. Nicholai Velimirovich. The thesis was defended at the Faculty of Theology of the Aristotle University of Thessaloniki.

In his thesis, Archimandrite Sergije examines the personality and feat of life of St. Nicholai. His research is based on a large number of textual evidence from primary sources, archival materials and relevant research literature. The missionary activities of the Saint are considered in detail in this thesis — according to the description available via the Library of the Aristotle University of Thessaloniki.

The supervisor of the thesis was Prof. Ilias Evangelou [Ηλίας Ευάγγελου]. This Ph.D. thesis is written and defended in Greek language:

Sergije S. Puškar, “Η ζωή, το Ιεροαποστολικό έργο, και τα διδάγματα του Αγίου Νικολάου (Βέλιμιροβιτς) της Σερβίας” [“The Life, Missionary Work, and Teachings of Saint Nicholai (Velimirovich) of Serbia”], Ph.D. thesis, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή,

Τμήμα Θεολογίας, Θεσσαλονίκη, November 10, 2022. DOI:
<https://doi.org/10.26262/heal.auth.ir.342883>.

It is interesting to note that a year ago a Ph.D. thesis — which also deals with the contribution of Bishop Nicholai — was defended at the same Faculty. Namely, Nikola M. Stančić defended his Ph.D. thesis at the Faculty of Theology of the Aristotle University of Thessaloniki on December 7, 2021. The supervisor of this thesis was Prof. Tryfon Tsompanis [Τρύφων Τσομπάνης]. In his thesis, dedicated to the ministry of the word of God in the Serbian Orthodox Church during the 19th and 20th century, Stančić presented a set of figures (18 preachers) involved in the ministry of the word, the historical context in which they worked, lived, and taught theology, as well as their homiletic works for the purpose of analyzing the subject matter of their homilies. A chapter of this thesis is dedicated to the analysis of the contribution of Bishop Nicholai [“2.4 Άγιος Νικόλαος Βελμίροβιτς,” pp. 143–186].

According to the author of this research, two of the fundamental characteristics of the ministry of the word in the Serbian Orthodox Church are: 1) the Christology of both St Nicholai Velimirovich and St Justin Popović, and 2) the Serbian people’s sense of justice stemming from their historical rights and heritage in Kosovo. The thesis, written and defended in Greek [on 450 pages], is fully available online:

Nikola M. Stančić, “Οι διάκονοι και η διακονία του λόγου στη Σερβική Εκκλησία κατά τον 19ο και 20ο αιώνα” [“Ministers and Ministry of the Word in the Serbian Orthodox Church during the 19th and 20th Centuries”], Ph.D. thesis, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη, December 7, 2021. DOI:
<https://doi.org/10.26262/heal.auth.ir.336619>.

In addition to several thesis defended in Greece in the past few years, mentioned in the list of recent research and publications

which is published in the previous issue of the *Nicholai Studies* [Vol. II, No. 4 (2022): 427–505], there is also some ongoing research. For instance, Very Reverend Archimandrite Jovan Madžić, a Master student at the Faculty of Theology at the Kapodistrian and National University of Athens, is finishing his M.Th. thesis entitled “Ο Χριστός ως ‘Πανάνθρωπος,’ Θεάνθρωπος και Μόνος Φιλάνθρωπος όψεις Χριστολογία του Αγ. Νικολάου Βελμιροβιτς” [“Christ as the ‘All-Man,’ God–Man and the Only Lover of Humankind — Aspects of Christology of St. Nicholai Velimirovich”], which should be defended during this year, God willing.

* * *

Academic Research on St. Nicholai Velimirovich in Russia Moscow, Russia, December 23, 2022

In December 2022, Aleksandar Prvulj defended his M.Th. thesis on the theological insights regarding patriotism in the works and teachings of St. Nicholai Velimirovich. This thesis was defended at the Faculty of Theology of the Russian Orthodox University of Saint John the Divine [Российский православный университет святого Иоанна Богослова] in Moscow.

The supervisor of this thesis was Prof. Nikolaj Nikolaevich Pavlyuchenkov [Николай Николаевич Павлюченков]. This thesis is written on 101 pages:

Александр Првуль, „Богословское обоснование национализма и патриотизма в наследии Святителя Николая Сербского (Велимировича)“ [“Theological Justification of Nationalism and Patriotism in the Legacy of St. Nicholai of Serbia (Velimirovich)”], M.Th. thesis / Выпускная квалификационная работа магистра, Философско-богословский факультет, Российский православный университет святого Иоанна Богослова, Москва, 23 декабря 2022.

Srećko Petrović

* * *

Book Notes (2022–2023)

НОВЕ КЊИГЕ (2022–2023)

2022:

Cvetković, Vladimir, and Dragan Bakić, eds.; assistant editor Rastko Lompar; editors in chief Vojislav G. Pavlović and Maxim Vasiljević. *Bishop Nikolaj Velimirović: Old Controversies in Historical and Theological Context*. Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA — Los Angeles: St. Sebastian Press, 2022. 453 pp. ; illustr. ; 24 cm. ISBN 978–86–7179–120–5.

[Contents:

“Table of Contents,” [5–6];

“List of Illustrations,” 7–10;

“Acknowledgements,” 11–12;

Vladimir Cvetković and Dragan Bakić, “Introduction — All things to all people: The Contemporary Readings of Bishop Nikolaj Velimirović,” 13–32;

Slobodan G. Markovich, “Cosmopolitanism, Ecumenism and Syncretism of Nikolaj Velimirović in 1915–1919,” 33–60;

Fr Aleksandar Djakovac, “Fr Nikolaj Velimirović in England (1915–1919): A Theological Response to War, Violence and Evil,” 61–77;

Deacon Phillip Calington, “St Nikolaj Velimirović and pre-Christian philosophers,” 79–104;

Rastko Lompar, “Bishop Nikolaj Velimirović, Dimitrije Ljotić and Zbor in Interwar Yugoslavia,” 105–130;

Miloš Timotijević, “Interwar Attitudes of Bishop Nikolaj Velimirović toward the Communists,” 131–168;

- Dragan Bakić, “Tempestuous Relations: Bishop of Žiča, Nikolaj Velimirović, and the Regency Government of the Kingdom of Yugoslavia, 1936–1941,” 169–209;
- Vladimir Cvetković, “Nationalism, ‘Fascism’ and ‘Anti-Semitism’ of Bishop Nikolaj Velimirović,” 211–254;
- Radmila Radić, “Bishop Nikolaj Velimirović as an ‘Enemy of the People,’” 255–292;
- Nemanja Andrijašević, “Bishop Nikolaj Velimirović’s Instructions to Very Reverend Protoiereus-Staurophore Aleksa Todorović for Editorial Work on the Religious-national Series *Svečanik*,” 293–322;
- Dragan Šljivić, “The Orthodox Nevercoming Land: St. Nikolaj of Ohrid and Žiča on Democracy,” 323–352;
- Srećko Petrović, “Bishop Nikolaj Velimirović and the Foundation of the World Council of Churches,” 353–386;
- Bishop Maxim Vasiljević, “Both in the East and in the West: Some Aspects of Holy Bishop Nikolaj’s Presence in North America (January 9, 1946 — March 18, 1956),” 387–415;
- “Appendices,” 417–442;
- “List of Contributors,” 443–446;
- “Index of Names,” 447–453].

Матић, Златко, Раде Кисић, и Александар Ђаковац, ур. *Зборник радова: Научни скуп — колоквијум Месѿо соѿириологије у савременом сисѿематском доѿсловљу*, 29. март 2022. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за Систематско богословље, 2022. 197 стр. ; 24 см. ISBN 978–86–7405–238–9.

Јовановић, Владан. *Језик и речник Свеѿој Владике Николаја Велимировића (диференцијални ѿрисѿуј) / Language and Lexis of the Holy Bishop St. Nikolai Velimirovich: A Differential Approach*. Монографије / Институт за српски језик САНУ = Monographs / Institute for the Serbian Language SASA, 34. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022. 507 стр. ; 24 см. ISBN 978–86–82873–

86–o. Handle: https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_dais_13487.
URI: <https://dais.sanu.ac.rs/123456789/13487>.

Grosshans, Hans-Peter, and Pantelis Kalaitzidis, ed. *Politics, Society and Culture in Orthodox Theology in a Global Age*. Series: Eastern Church Identities, Vol. 11. Paderborn, Germany: Brill Schöningh, 2022. XIV + 390 S. ISBN 978–3–657–79379–2 ; ISBN: 978–3–506–79379–9. DOI: <https://doi.org/10.30965/9783657793792>.

Odak, Stipe, and Zoran Grozdanov, eds. *Balkan Contextual Theology: An Introduction*. London, UK: Taylor & Francis Ltd / Routledge, 2022. 332 pp. ISBN 9781003157915 | ISBN 9780367722883. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003157915>.

Radulović, Nemanja, ed. *Dimitrije Mitrinović: New Perspectives*. Belgrade: Faculty of Philology, University of Belgrade, 2022. 160 pp. ; illustr. ISBN 978–86–6153–696–o. <http://www.fil.bg.ac.rs/wp-content/uploads/izdavastvo/monografije/Prelom%20FINAL.pdf>. DOI: https://doi.org/10.18485/mitrinovic_np.2022.

Павловић, Гордана, и Љубиша Павловић, прир. *Нейресушни извор мудросѝи: Свети Владика Николај Велимировић. Живої, дело, беседе, ѝоуке*. Приредили и пропратне текстове написали Гордана Павловић и Љубиша Павловић. Београд: Г. Павловић, 2022. 219 стр. ; илустр. ; 17 cm. ISBN 978–86–904056–2–6.

Велимировић, Свети Владика Николај. *Духовне ѝоуке*. Одабрана дела / Свети Владика Николај Велимировић, књ. 1. Пирот: Пи-пресс, 2022. 503 стр. ; 20 cm. ISBN 978–86–6023–475–1 | 978–86–6023–473–7 (за издавачку целину).

Велимировић, Свети Владика Николај. *Мисли о добру и злу. Молићве на језеру. Касијана*. Одабрана дела / Свети Владика Николај Велимировић, књ. 2. Пирот: Пи-пресс, 2022. 370 стр. ; 20 cm. ISBN 978-86-6023-476-8 | 978-86-6023-473-7 (за издавачку целину).

2023:

Перовић, Жељко. *Николај и Светосавље на суду лажне науке и културе 21. века или Како је православно светицао фашиста и расиста, његова нацистичка и народна издајничка, у миновима и легендама нових српских дољшевика*. Пирот: Књига Знамење — Pi-press, 2023. 629 стр. ; илустр. ; 24 cm. ISBN 978-86-6023-506-2.

[Kojić, Igor, ed.] *Lélekemelő rövid történetek az év minden napjára: magyarázó jegyzetekkel*. Fordította és összeállította Igor Kojić. Ada: I. Kojić, 2023. 476 pp. ; ilustr. ; 21 cm. ISBN 978-86-918055-8-6. [Translation of excerpts from Bishop Nicholai Velimirovich's *Prologue of Ohrid* to Hungarian language].

Markovich, Slobodan G., ed. *A Reformer of Mankind: Dimitrije Mitrović between Cultural Utopianism and Social Activism*. Beograd: Zepter Book World — Faculty of Political Sciences, 2023. XXIV + 253 pp. ; ilustr. ; 24 cm. ISBN 978-86-7494-171-3. DOI: https://doi.org/10.18485/fpn_mitrovic_rom.2023.

Велимировић, Свети Владика Николај Жички и Охридски. *Рај и Библија*. Библиотека „Златоусти“, књ. 2. Крагујевац: Духовни луг, 2023. 110 стр. ; илустр. ; 25 cm. ISBN 978-86-6038-077-9.

* * *

Srećko Petrović

Read Online

Authors in this issue of the *Nicholai Studies*

John D. Finley was born in McAlester, Oklahoma, and moved to Goleta in 1977. He earned a Bachelor of Music degree from Oklahoma Baptist University; an S.T.M. from St. Athanasius Academy of Orthodox Theology; and a Master of Arts in musicology from the University of California, Santa Barbara.

Very Rev. Fr. John D. Finley is attached to the altar of St. Athanasius Orthodox Church in Santa Barbara, CA. Ordained to the priesthood in 1997, and elevated to the rank of archpriest in 2004, he has been an active field staff member of the Department of Missions and Evangelism for the Antiochian Archdiocese of North America since 1996, establishing numerous mission churches in the US and Canada. His career includes music performance, conducting, and composition; piano tuning; academic lecturing, teaching, and administration; published writings; and parish leadership.

Fr. John is a staff member of the Antiochian Orthodox Christian Archdiocese, serving as Chairman of the Department of Missions and Evangelism since 2016 (<https://www.missionsandevangelism.com/>). He is the Vice-Chairman of the St. Athanasius Academy of Orthodox Theology (<https://www.saaot.edu/>). Current Projects and Research Interests: Parish Renewal and Revitalization Resources for the Antiochian Department of Missions and Evangelism, Life and Works of St. Nicholai Velimirovich, Curriculum Development for St. Athanasius Academy of Orthodox Theology.

* * *

Nemanja Radulović is a Full Professor of folk literature at the Department of Serbian Literature, Faculty of Philology, University of Belgrade. His research interests are folk narratives, Old In-

dian tales, and esotericism. Books published: *Slika sveta u srpskim narodnim bajkama* (2009) [*The world image of Serbian fairy tales*], *Podzemni tok. Ezoterično i okultno u srpskoj književnosti 1 & 2* (2009; 2020) [*An underground current. Esoteric and occult in Serbian literature*]. Edited volumes: *Esotericism, Literature and Culture in Central and Eastern Europe* (2018); *Studies on Western Esotericism in Central and Eastern Europe* (together with Karolina Maria Hess, 2019); *Disenchantment, Re-enchantment and Folklore Genres* (with Smiljana Đorđević-Belić, 2021); *Indija i srpska književnost* (2021) [*India and Serbian Literature*]; *Dimitrije Mitrinović. New Perspectives* (2022).

Radulović is a member of ISFNR (International Society for Folk Narrative Research) and ESSWE (European Society for the Study of Western Esotericism). He is a member of the Editorial Board of the *Philologia Mediana* journal. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6572-0787>.

* * *

Nemanja Andrijašević is a doctoral student at the Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, where he also graduated and obtained a Master's degree. The field of his scientific interest and research includes: the life and work of Professor Dr. Đoko Slijepčević, the history of the Serbian Orthodox Church in the Federal Republic of Germany and Africa, and the religious life of Orthodox Serbs in the German camps from 1941 to 1945. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>.

* * *

Budimir Kokotović finished the Prizren Theological Seminary of St. Cyril and Methodius in Niš in 2006. He graduated from the Faculty of Theology of St. Vasilije Ostroški in Foča, University of East Sarajevo, in 2011. He was a religious teacher in Belgrade from 2009 to 2017. He was ordained as a deacon in 2017, and served as the Secretary of the Diocesan Administra-

tive Board and Church Court of the Diocese of Gornji Karlovac from 2017 to 2021. He is an employee of the Library of the Serbian Patriarchate since 2021. Published books: *Schematism of the Serbian Orthodox Diocese of Banat* (2013), *Orthodox Bishop Sergije Kaćanski (1813–1859)* (2017), *Burial Sites of Hierarchs of the Gornji Karlovac Diocese* (2018), *Good Shepherd of Gornji Karlovac Diocese Simeon Zloković (1911–1990)* (2020), *My God, in You I Trust: Saint Hyero-martyr Sava (Trlajić), Bishop of Srem and Upper Karlovac: 1884–1941* (2022) [all of these books are published in Serbian].

* * *

Ljupka Katana is an academic researcher in political science, diplomacy, and soft power issues. She is a candidate for a Ph.D. in Political Science at the University of Belgrade. In 2012 she was awarded a Master's degree in multidisciplinary studies of Political Science and Security (terrorism and organized crime) from the same University. Katana has published and reviewed papers in the journals of the Institute of Political Studies in Belgrade.

Her published works, among others, include: "Contribution of Bishop Nicholai Velimirovich to the Construction of the Serbian Orthodox Identity" and "The Influence of Orthodoxy on State Politics: the Example of Serbia Nemanjic and Russia of the Romanovs." Ljupka Katana is from Čajniče (Bosnia and Herzegovina) where she lived until 1996 before moving to Belgrade.

* * *

Dušan Đaković is a priest of the Diocese of Raška and Prizren of the Serbian Orthodox Church. He enrolled in the Theological Seminary School of St. Cyril and Methodius in Prizren in 1999 and graduated in 2003 in Niš. Having acquired his primary theological education, he continues his further theological studies in Belgrade and Athens. He graduated from the Faculty of Theology at the University of Belgrade in 2009. At the

same faculty, he defended his master's thesis in contemporary theology entitled *Christocentrism of Theology According to Justin Popović and Henri de Lubac: Reexamining the Question on the Christomonism of Western Theology*. In two different periods, he was a religious teacher in Valjevo from 2007 to 2008 and several primary schools in Novi Pazar in 2012. By the decision of the Holy Synod of the Serbian Orthodox Church in Belgrade, in September 2012, he was appointed to the position of professor in the Theological Seminary School of St. Cyril and Methodius in Prizren, where he also served as the Secretary of the Seminary. He was ordained to the rank of deacon in 2015 and a priest in 2017. In 2019, he enrolled in doctoral studies at the Faculty of Theology of the National and Kapodistrian University in Athens. He is finishing his work on a doctoral dissertation entitled *Christological and Pneumatological Basis of Orthodox Ecclesiology, According to Saint Justin of Čelije (Popović)*. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1085-0300>.

* * *

Donate to *Nicholai Studies*

€ 10.00

<https://www.paypal.com/invoice/s/pay/INV2-JZ6S-NCPM-FLK4-ZL25>

€ 50.00

<https://www.paypal.com/invoice/s/pay/INV2-R393-Z7FW-LQVW-3U7S>

€ 100.00

<https://www.paypal.com/invoice/s/pay/INV2-WUXY-6DXE-47B8-I4RQ>

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich

Publisher:

Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” Belgrade, Serbia

Editor:

Srećko Petrović

Telephone: +381 64 943 56 82

E-mail: editor@nicholaistudies.org

<http://nicholaistudies.org/>

Graphic design:

Srećko Petrović

Cover:

Milorad Vidović

Printing:

Printing Office of the Serbian Orthodox Church

Kralja Petra 5, Belgrade

Print run: 200 copies

Price of annual subscription:

For Serbia — 4000 dinars (plus shipping costs) ; For Balkan countries — 50 Euros
(plus shipping costs) ; For rest of the world — 100 Euros (plus shipping costs)

Subscription:

+381 64 943 56 82 ; nicholaistudies@gmail.com

Indexed by the **Directory of Open Access Journals — DOAJ** & **Crossref**

Indexed by **ROAD: THE DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES**

Included in the **AtlaSerials PLUS® (Atlas PLUS®)** collection

Indexed in the **INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL** database

Indexed by **ERIH PLUS**

UDC by the **National Library of Serbia**

Archived by the **Repository of the National Library of Serbia**

Added to **doiSerbia**

Collectors & Connectors
in Religion & Theology

This issue of
*The Nicholai Studies: International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich*
is published on January 31st, 2023

Acknowledgments

We are grateful to everyone who helped the *Nicholai Studies*. We are especially thankful to the brotherhood of the Tumane monastery, with whose generous material support the website of the journal was designed and launched in 2020–2021.

Захвалност

Захвални смо свима онима који су помогли часопис *Николајеве студије*. Посебно се захваљујемо братству манастира Тумане, уз чију великодушну материјалну подршку је дизајниран и постављен вебсајт часописа током 2020–2021. године.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-726.2-36:929 Николај Велимировић, свети(093)
271.2

The NICHOLAI Studies : international Journal for Research of
Theological and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich =
Николајеве студије : међународни часопис за истраживање богословског
и црквеног доприноса Николаја Велимировића / editor Srećko Petrović. —
[Štampano izd.] — Vol. 1, no. 1 (2021)– . — Belgrade : Christian
Cultural Center “Dr Radovan Bigović”, 2021– (Belgrade : Printing office of
the Serbian Orthodox Church). — 21 cm

Polugodišnje. — Drugo izdanje na drugom medijumu: The Nicholai Studies
(Online) = ISSN 2738–1072
ISSN 2738–1064 = The Nicholai Studies (Štampano izd.)
COBISS.SR-ID 28776201

